

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥
ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਚੀ ਸਾਚਾ ਵੀਚਾਰੁ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

(ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਮਾਸਿਕ-ਪੱਤਰ)

ਫੱਗਣ-ਚੇਤ, ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ੫੪੦-੪੧

ਮਾਰਚ 2009

ਜਿਲਦ ੫੨

ਅੰਕ ੧੨

ਸੰਪਾਦਕ
ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਐਮ.ਏ., ਐਮ.ਐਮ.ਸੀ.

ਸਹਾਇਕ ਸੰਪਾਦਕ
ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਿਮਾਣਾ
ਐਮ.ਏ., ਬੀ.ਐੱਫ.

ਚੰਦਾ

ਸਾਲਾਨਾ (ਦੇਸ਼)	੨੦ ਰੁਪਏ
ਲਾਈਫ਼ (ਦੇਸ਼)	੨੦੦ ਰੁਪਏ
ਸਾਲਾਨਾ ਵਿਦੇਸ਼	੫੦੦ ਰੁਪਏ
ਲਾਈਫ਼ ਵਿਦੇਸ਼	੫੦੦੦ ਰੁਪਏ
ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਪੀ	੨ ਰੁਪਏ

ਚੰਦਾ ਭੇਜਣ ਦਾ ਪਤਾ

ਸਕੱਤਰ
ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ
(ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ)
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-੧੪੩੦੦੬

Secretary
Dharam Parchar Committee
(S.G.P.C.)
Amritsar-143006

ਫੋਨ : 0183-2553956-59 ਐਕਸ 304 ਫੈਕਸ : 0183-2553919
website : www.sgpc.net e-mail : gurmat_parkash@yahoo.co.in
ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ 'ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਨਾ ਪੁੱਜਣ ਬਾਰੇ ਉਪਰੋਕਤ ਫੋਨ ਨੰਬਰ ਮਿਲਾ ਕੇ
ਇੰਚਾਰਜ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਐਕਸ: 303 'ਤੇ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ ਜੀ।

ਤਤਕਰਾ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ		੩
ਸੰਪਾਦਕੀ		੪
ਸੰਦੇਸ਼		੭
ਖਾਲਸਈ ਹੋਲਾ	-ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ	੯
ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਸੂਰਮੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਸੰਕਲਪ	-ਡਾ. ਜਗਜੀਵਨ ਸਿੰਘ	੧੭
ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਪੰਥ	-ਡਾ. ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ	੨੦
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਦਾ ਸੰਕਲਪ	-ਸ. ਗੁਰਤੇਜ ਸਿੰਘ	੨੫
ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ		
ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ	-ਡਾ. ਸਰਬਜੋਤ ਕੌਰ	੨੯
ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ		
ਵਿਚ ਕਥਾਨਕ ਰੂੜੀਆਂ	-ਬੀਬੀ ਅਮਨਜੀਤ ਕੌਰ	੩੬
ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸੰਕਲਪ	-ਪ੍ਰੋ. ਸੁਖਬੀਰ ਸਿੰਘ	੪੧
ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਰੋਕਾਰ		
ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ	-ਬੀਬੀ ਸੰਦੀਪ ਕੌਰ	੪੯
ਮਾਦਾ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਮਾਰਗ	-ਡਾ. ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ	੫੨
ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ	-ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਰਨਾ	੫੭
ਕੁਦਰਤ ਕੇ ਸਭ ਬੰਦੇ	-ਭਾਈ ਪਰਮਜੋਤ ਸਿੰਘ	੬੧
ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ	-ਪ੍ਰੋ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬਡੂਗਰ	੬੬
ਮਹਾਂਕਵੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ	-ਸ. ਸੁਲੱਖਣ ਸਿੰਘ	੭੦
ਚਿੰਤਾ ਛਡਿ ਅਚਿੰਤੁ ਰਹੁ	-ਗਿਆਨੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਗੰਡੀਵਿੰਡ	੭੩
ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲਿਆ! (ਕਵਿਤਾ)	-ਬੀਬਾ ਮਨਪਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	੭੮
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ		
ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖ ਅਤੇ ਮਨਮੁਖ ਦਾ ਸੰਕਲਪ	-ਬੀਬਾ ਸਤਨਾਮ ਕੌਰ 'ਰਾਹੀ'	੯੧
ਖ਼ਬਰਨਾਮਾ		੯੩
ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਰਗਰਮੀਆਂ		੯੫

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ

ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ...

ਭੰਡਿ ਜੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਨਿੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਮੰਗਣੁ ਵੀਆਹੁ॥

ਭੰਡਹੁ ਹੋਵੈ ਦੋਸਤੀ ਭੰਡਹੁ ਚਲੈ ਰਾਹੁ॥

ਭੰਡੁ ਮੁਆ ਭੰਡੁ ਭਾਲੀਐ ਭੰਡਿ ਹੋਵੈ ਬੰਧਾਨੁ॥

ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ॥

ਭੰਡਹੁ ਹੀ ਭੰਡੁ ਉਪਜੈ ਭੰਡੈ ਬਾਝੁ ਨ ਕੋਇ॥

ਨਾਨਕ ਭੰਡੈ ਬਾਹਰਾ ਏਕੋ ਸਚਾ ਸੋਇ॥

ਜਿਤੁ ਮੁਖਿ ਸਦਾ ਸਾਲਾਹੀਐ ਭਾਗਾ ਰਤੀ ਚਾਰਿ॥

ਨਾਨਕ ਤੇ ਮੁਖ ਉਜਲੇ ਤਿਤੁ ਸਚੈ ਦਰਬਾਰਿ॥

(ਪੰਨਾ ੪੭੩)

ਪਹਿਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦੇ ਇਸ ਪਾਵਨ ਸਲੋਕ ਦੁਆਰਾ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਜਗਤ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਅਤੇ ਪਰਵਾਰਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਤਤਕਾਲੀ ਪੁਰਸ਼-ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਯੋਗ ਸਥਾਨ ਦੇਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੁਰਸ਼ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਇਸਤਰੀ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਨਾਮ ਤੇ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਧਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਗੁਰਮਤਿ ਗਾਡੀ ਮਾਰਗ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਭੰਡਿ' ਭਾਵ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਹੀ ਜਨਮ ਲਈਦਾ ਹੈ, ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਕੁੱਖ ਅੰਦਰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਕੁੜਮਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਹੀ ਰਾਹੀਂ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ-ਮਾਤਰ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਬਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਹੀ ਜਗਤ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਸਤਰੀ ਅਕਾਲ-ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਏ ਤਾਂ ਹੋਰ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਉਸ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਇਸਤਰੀ ਨਾਲ ਸੰਗ-ਸਾਥ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬੰਧਾਨੁ ਭਾਵ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੱਧਾ ਤੇ ਤਿੱਖਾ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਰਾਜੇ ਜਨਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਕਿਉਂ ਆਖਦੇ ਹੋ ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਆਖਣਾ ਘੋਰ ਅਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਅਤੇ ਗ਼ਲਤ ਗੱਲ ਹੈ ਭਾਵ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਗ਼ਲਤ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਕਰਕੇ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸਤਰੀ ਵੀ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸਤਰੀ ਬਿਨਾਂ ਨਾ ਕੋਈ ਇਸਤਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਪੁਰਸ਼। ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ, ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸੱਚਾ ਮਾਲਕ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਅੰਤਮ ਨਿਰਣਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਵੀ ਪੁਰਸ਼ ਜਾਂ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਮੁਖ ਮਾਲਕ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੱਚੀ ਸਿਫਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਚੰਗੇ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਮਣੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹੀ ਮੁਖ ਉਸ ਸੱਚੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਰੋਸ਼ਨ ਹਨ। ■

ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ

ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਹਰ ਪਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ-ਨਾਮ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਸਰੀਰਕ ਜਾਮੇ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ, ਚਾਅ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਸਫਲ ਕਰੇਗਾ। ਚਿੰਤਾ, ਉਦਾਸੀ ਅਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਉਹ ਬਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਲੱਗਾ ਹਰੇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਫਰਜ਼ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਅਜਿਹੇ ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਗਿਣਤੀ ਕਿਸੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ 'ਵਿਰਲੇ ਕੇਈ ਕੇਇ' ਦੇ ਗੁਰਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੋਣਵੇਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਵੀਨਤਾ, ਤਾਜ਼ਗੀ, ਰੰਗ ਅਤੇ ਰਸ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਡੇ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਅਨੁਭਵੀ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਕੀਤੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਇਥੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ/ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿਚ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਤਿਉਹਾਰ ਜਿੱਥੇ ਰੁੱਤਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲਾਉ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਲੌਕਿਕ, ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ ਵੀ ਹੈ। ਹੋਲੀ ਅਤੇ ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ ਸਾਡੇ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਤਿਉਹਾਰ ਹਨ।

ਹੋਲੀ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਮਨਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਫੱਗਣ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸੁਹਾਵਣੀ ਰੁੱਤ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਸਿਆਲ ਦੀ ਅਤਿ ਦੀ ਠੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੁਖ-ਆਰਾਮ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਹੋਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੱਚੇ ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕ੍ਰੋਧੀ ਅਤੇ ਸਖਤ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੇ ਪਿਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਦਾ ਲੋਕਯਾਨਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬੁਰਾਈ ਦੀ ਓੜਕ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਬੇੜੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਭਰ ਕੇ ਡੁੱਬਦੀ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸਬੂਤ ਹੋਲੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹਰਨਾਖਸ਼ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਭੈਣ ਹੋਲਿਕਾ ਦੀ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੋਈ ਮੌਤ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦਸਵੀਂ ਵਾਰ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਮਾਲਕ ਦੁਆਰਾ ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੀ ਰਖਿਆ ਦਾ ਸੰਖੇਪ

ਰੂਪ 'ਚ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅੰਕਤ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਘਰਿ ਹਰਣਾਖਸ ਦੈਤ ਦੇ ਕਲਰਿ ਕਵਲੁ ਭਗਤੁ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦੁ।
 ਪੜ੍ਹਨੁ ਪਠਾਇਆ ਚਾਟਸਾਲ ਪਾਂਧੇ ਚਿਤਿ ਹੋਆ ਅਹਿਲਾਦੁ।
 ਸਿਮਰੈ ਮਨ ਵਿਚਿ ਰਾਮ ਨਾਮ ਗਾਵੈ ਸਬਦੁ ਅਨਾਹਦੁ ਨਾਦੁ।
 ਭਗਤਿ ਕਰਨਿ ਸਭ ਚਾਟੜੈ ਪਾਂਧੇ ਹੋਇ ਰਹੇ ਵਿਸਮਾਦੁ।
 ਰਾਜੇ ਪਾਸਿ ਰੁਆਇਆ ਦੋਖੀ ਦੈਤਿ ਵਧਾਇਆ ਵਾਦੁ।
 ਜਲ ਅਗਨੀ ਵਿਚਿ ਘਤਿਆ ਜਲੈ ਨ ਡੁਬੈ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦਿ।
 ਕਢਿ ਖੜਗੁ ਸਦਿ ਪੁਛਿਆ ਕਉਣੁ ਸੁ ਤੇਰਾ ਹੈ ਉਸਤਾਦੁ।
 ਥੰਮ੍ਹ ਪਾਤਿ ਪਰਗਟਿਆ ਨਰਸਿੰਘ ਰੂਪੁ ਅਨੂਪੁ ਅਨਾਦਿ।
 ਬੇਮੁਖ ਪਕੜਿ ਪਛਾੜਿਅਨੁ ਸੰਤ ਸਹਾਈ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ।
 ਜੈ ਜੈਕਾਰ ਕਰਨਿ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿ॥੨॥

ਹੋਲਿਕਾ ਦੀ ਮਾੜੀ ਨੀਅਤ ਦੀ ਹੋਈ ਹਾਰ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨੱਚ ਕੇ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਆਦਿ ਉਡਾ ਕੇ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ ਜੋ ਹੋਲੀ ਕਹਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਹੀ ਸੋਚ ਦੇ ਧਾਰਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਰੰਗ ਪਾਉਣ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਹੋਲੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਮਨੁੱਖੀ ਅਕਲ ਵਿਚ ਗ਼ਲਤ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦਾ ਜੋ ਰੁਝਾਨ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਇਕ-ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਪਾ ਕੇ, ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਵੰਡਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗ਼ਲਤ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਅਤਿਅੰਤ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਰਸਾਇਣਕ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਮਿੱਟੀ ਉਡਾਉਣਾ, ਚਿੱਕੜ ਸੁੱਟਣਾ, ਟੋਲੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਰਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨਾ ਹੋਲੀ ਦਾ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਹੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਜਦੋਂ ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕਮਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਕੋਝੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੋਲੀ ਮਨਾਉਂਦਿਆਂ ਦੇਖਿਆ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ/ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੂੰ ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਖਾਲਸਾਈ ਤਿਉਹਾਰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤਾ ਜੋ ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਹੋਲੀ ਦੀਆਂ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਨਿਰਮਲ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਢੰਗ ਵੀ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਵਿਚ ਬਾਹਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰੀਵੀ ਦੋਨਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਬੀਰ-ਰਸ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੁਰਮਤਿ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਵੀ ਹੈ।

ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਅਤੇ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਖਾਲਸਾ

ਪੰਥ ਦੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਾਵਨ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਅਥਵਾ ਸੰਮਤ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ੨੩੧ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸੰਨ ੧੭੦੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਮਨਾਇਆ ਜਾਣਾ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਆਪਣੀਆਂ ਖਾਲਸਾਈ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਚੁਸਤ-ਦੁਸਤ ਤੇ ਸਦ-ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਰੱਖਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਚੁਣੌਤੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨ ਹਿਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਦਲਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਮਸਨੂਈ ਜੰਗ ਕਰਵਾਈ। ਇਕ ਦਲ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਹੋਲਗੜ੍ਹ ਦੇ ਰੱਖਿਅਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤੈਨਾਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਦਲ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਦੋਨਾਂ ਦਲਾਂ ਦੇ ਸਿੰਘ ਜੋਧਿਆਂ ਦੀ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਪਛਾਣ ਲਈ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਪੋਸ਼ਾਕਾਂ ਪਹਿਨਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੱਲਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਦਲ ਨੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ। ਦੋਨਾਂ ਦਲਾਂ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਰੱਜਵਾਂ ਕੜਾਹ-ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਛਕਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਇਸ ਮਸਨੂਈ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤੀਰ-ਕਮਾਨ ਆਦਿ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਈ ਹੋਈ ਸੀ।

ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਦੁਆਰਾ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਖਾਲਸਾਈ ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਜੇ-ਨਿਵਾਜੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਇਕ ਅਮੁੱਲ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹਰ ਸਾਲ ਫੱਗਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਕਦੋਂ ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਦਾ ਦਿਨ ਆਏ ਅਤੇ ਉਹ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕਮਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਦਰਬਾਰ ਵਿਖੇ ਹਾਜ਼ਰੀਆਂ ਭਰਨ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਅਜਿਹਾ ਨਿਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ, ਇਸ ਨਜ਼ਾਰੇ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਦੇਖਣ ਨਾਲ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਹੋਲਗੜ੍ਹ ਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦੇ ਦੇਹੁਰੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦਾ ਚਰਨ ਗੰਗਾ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਰੇਤਲੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸੰਗਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸੁਭਾਗ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਇਸ ਵਰ੍ਹੇ ੧੧ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ॥

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ

Sri Akal Takhat Sahib, Sri Amritsar (Pb.) India

ਨੰਬਰ 3109/3354.

ਮਿਤੀ 5-3-09

ਸੰਦੇਸ਼

ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ, ਅਜਿਹੀ ਮਹਾਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਵਾਰਿਸ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਵਾਰ ਕੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਲਈ ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕੀਰਤੀਮਾਨ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿਜੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਗੁਰੂਤੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਵੰਡਣ ਖਾਤਿਰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਵਾਰਨਾ ਇਹ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾਗ ਸਮਝਦੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਪਾਏ ਪੁਰਨਿਆਂ ਦੀ ਝਲਕ ਅੱਜ ਵੀ ਹਰ ਸਿੱਖ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਰਦਾਸ ਵਿੱਚ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਜੋਦਤੀ ਵਜੋਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਪੰਥਕ ਬੋਲੇ 'ਪੰਥ ਕੀ ਜੀਤ' ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਦਿਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਰਹ-ਰੀਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖ ਲੰਗਰ-ਘਰ, ਜੋਤੋ-ਘਰ, ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਸਿਹਤ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਨੇਕਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਥਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨਿਭਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਥੇ ਪੰਥਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ਉਥੇ ਸਰੀਰਕ ਸੇਵਾ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਅਤਿ ਉਤਮ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਸਰੀਰਕ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਤਨ-ਮਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਲੋੜ ਖੂਨ ਦਾਨ, ਅੰਗ ਦਾਨ ਅਤੇ ਨੇਤਰ ਦਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸੇਵਾ ਵੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਹੀ ਸਰੂਪ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸੋ, ਸਮੂਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਲੇਵਾ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਹੋ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਹੋਰਨਾਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਖੂਨ ਦਾਨ, ਅੰਗ ਦਾਨ ਅਤੇ ਨੇਤਰ ਦਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਹਰ ਸਿੱਖ, ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇੱਕ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਕੌਮੀ ਸਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਖੂਨ ਦਾਨ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰੇ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਜੋਂ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਸਮੂਹ ਪੰਥਕ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵਲੋਂ ਹੋਲੇ ਮਹੌਲੇ ਦੇ ਪਾਵਨ ਪੁਰਬ ਮੌਕੇ ੧੦ ਮਾਰਚ, ੨੦੦੯ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਖੂਨ ਦਾਨ ਦਾ ਇੱਕ ਉਪਰਾਲਾ ਮਿਥਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ ਜਿਥੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਭਰਪੂਰ ਜੀਵਨ ਦਿੱਤਾ, ਉਥੇ ਉਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਿੱਖ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਖਾਤਿਰ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣਾ ਹਰ ਸਿੱਖ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਕੌਮੀ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਤਨ-ਦੇਹੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ।

ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦਾ ਦਾਸ

ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ

(ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ)

ਜਥੇਦਾਰ,

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ।

ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ॥

ਪ੍ਰਧਾਨ,
ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ,
ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ- 143 006

ਸੰਦੇਸ਼

ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ-ਪੰਥ ਦੇ ਸਿਰਜਨਹਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪਰਉਪਕਾਰਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਜਿਥੇ ਦੇਸ਼-ਕੌਮ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣਾ ਸਰਬੰਸ ਵਾਰ ਦਿੱਤਾ ਉਥੇ ਸਦਾ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਤਤਪਰ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਦੀ ਮਾਣਮੱਤੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸਦਾ-ਸਦਾ ਲਈ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਇਕਦਮ ਤਜ਼ਾ, ਨਵਾਂ-ਨਿਵੇਕਲਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਰੂਪ ਵੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੁਭਾਗੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸਮੂਹ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਦਾ ਖਾਲਸਾਈ ਤਿਉਹਾਰ ਸੋਗਾਤ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਸਿੱਖ-ਹਿਰਦਿਆਂ 'ਚ ਦੇਸ਼-ਕੌਮ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਭਰਨ ਹਿਤ ਤੇ ਰਗ-ਰਗ 'ਚ ਬੀਰ-ਰਸ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਜੰਗੀ ਮਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਵਾਲਾ ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਨਵਾਂ ਜੋਸ਼, ਨਵਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾਈ ਆਨ-ਸ਼ਾਨ ਤੇ ਜਾਹੋ-ਜਲਾਲ ਨਾਲ ਮਨਾਉਣਾ ਹਰੇਕ ਸਿੱਖ ਦੀ ਬੇਹੱਦ ਕੁਦਰਤੀ ਰੀਝ ਤੇ ਉਮੰਗ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਵਰ੍ਹੇ ਦੇ ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾਈ ਆਨ-ਸ਼ਾਨ ਤੇ ਜਾਹੋ-ਜਲਾਲ ਨਾਲ ਮਨਾਉਂਦਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੁਆਰਾ ਦੇਸ਼-ਕੌਮ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕਰਨ ਹਿਤ ਜੋ ਗੁਰੂਤੀ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਮੱਦੇ ਨਜ਼ਰ ਹਰੇਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ-ਲੇਵਾ ਸਿੱਖ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਰੋਂ-ਘਰੋਂ ਪੂਰਨ ਸਰੀਰਿਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਉਹ ਸਰੀਰਕ ਪੱਖੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ 'ਚ ਵਾਂਝੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਨੇਤਰ ਦਾਨ, ਅੰਗ ਦਾਨ ਅਤੇ ਖੂਨ ਦਾਨ ਕਰਨ ਹਿਤ ਅੱਗੇ ਆਵੇ। ਧਨ ਦਾਨ ਤੇ ਅੰਨ ਦਾਨ ਜਿਹੇ ਦਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਦਾਨ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਹ 'ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤਿ ਸਬੈ ਏਕੈ ਪਹਚਾਨਬੋ' ਜਿਹੇ ਗੁਰ-ਫ਼ਰਮਾਨ ਦੀ ਅਮਲੀ ਰੂਪ 'ਚ ਪੈਰਵੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੇਰੀ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਅਪੀਲ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ-ਲੇਵਾ ਸਿੱਖ ਇਸ ਦਾਨ ਦੇ ਖੇਤਰ 'ਚ ਆਪਣਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਯਥਾ ਸੰਭਵ ਹਿੱਸਾ ਪਾਵੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਹਰੇਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ-ਲੇਵਾ ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਵਲੋਂ 10 ਮਾਰਚ, 2009 ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਮੌਕੇ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਖੂਨ ਦਾਨ ਕੈਂਪ ਮੌਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਆਮਦ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਦਾਨ ਕੌਮ ਦੇ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਵਿੱਚ ਵਾਪਾ ਕਰੇਗਾ।

ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਪੰਥ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਬਖਸ਼ਣ!

ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦਾ ਦਾਸ,

(ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ)

ਖ਼ਾਲਸਈ ਹੋਲਾ

—ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ (ਗੁਰਪੁਰਵਾਸੀ)

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ, ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਤੇ ਉਸ ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਸਦਾ ਬਲਿਹਾਰੀ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਰੁੱਤਾਂ ਤੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਚਾਅ-ਮਲ਼ੂਹ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮਨਾ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਰੀਤਾਂ-ਰਸਮਾਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੀ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਹਰ ਤਿਉਹਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰੰਗ-ਢੰਗ ਨਾਲ ਮਨਾ ਕੇ ਇਕ ਵੱਖਰਾ ਸੁਆਦ ਲੈਂਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਵਿਸਾਖੀ, ਦੀਵਾਲੀ, ਬਸੰਤ ਤੇ ਹੋਲੀ (ਹੋਲਾ) ਇਸ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਮਨਭਾਉਂਦੇ ਚਾਰ ਪੜਾਉ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਇਹ ਬਿਸਰਾਮ ਪਾਉਂਦਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੰਚਨ-ਕਾਇਆ ਭਗੋੜੇ ਹੋ ਕੇ ਜੰਗਲ ਮੱਲਣ, ਸੁਆਹ ਮਲਣ ਜਾਂ ਭੁੱਖੇ ਰਹਿ ਕੇ ਤਸੀਹੇ ਝੱਲਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ, ਇਹ ਤਾਂ ਕਰਮਯੋਗ ਦਾ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਉੱਦਮੀ ਬਣ ਕੇ ਹੀ “ਨਾਨਕ ਭਗਤਾ ਸਦਾ ਵਿਗਾਸੁ” ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਮੰਗ ਕੇ ਖਾਣ ਨਾਲ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਤੇ ਅਣਖ-ਆਨ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਘਾਣ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਸਾਖੀ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਣਕਾਂ ਦੀ ਆਮਦ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਅੰਨ-ਭੰਡਾਰ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਗਿੱਧੇ, ਭੰਗੜੇ ਰਾਹੀਂ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰ-ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਮਨਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਅਲੰਬਰਦਾਰ ਰਹੇ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਿਉਹਾਰ ਦੀ ਰੋਣਕ ਵਿਚ ਹੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਅਨੋਖਾ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੰਸਕਾਰ ਹੋਇਆ।

ਫਿਰ ਦੀਵਾਲੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਗਰਮੀ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਬਾਅਦ ਗੁਲਾਬੀ ਸਰਦੀ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਕਰਦਾ ਤੇ ਅੰਧੇਰੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਵਿਚ ਦੀਵੇ ਜਗਾ ਕੇ (ਦੀਵਾਲੀ ਦੀ ਰਾਤ ਦੀਵੇ ਬਾਲੀਅਨਿ) ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਰੌਸ਼ਨ ਰਾਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰੀਤਵਾਨ ਤੇ ਚਾਨਣ ਦਾ ਚਾਖਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਸਮਝਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ਕਰਿ ਚਾਨਣੁ ਸਾਹਿਬ ਤਉ ਮਿਲੈ॥

(ਪੰਨਾ ੨੫)

ਸਿਆਲਾਂ ਦੀ ਸਰਦੀ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਬਹਾਰ ਦਾ ਮੌਸਮ ਆ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਵਿਗਸਦਾ ਤੱਕ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਵੀ ਧਰਵਾਸ ਬੰਨ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਖੇੜਾ ਜਦੋਂ ਸਾਡਾ ਵਿਹੜਾ ਖੁਸ਼ਬੂਆਂ ਤੇ ਟਹਿਕ-ਮਹਿਕ ਨਾਲ ਭਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ

ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ, ਬਹਾਰ ਬਸੰਤ ਦੀਆਂ ਵਧਾਈਆਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਪਏ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੰਦੇ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਮਾਹਾ ਮਾਹ ਮੁਮਾਰਖੀ ਚਤਿਆ ਸਦਾ ਬਸੰਤੁ॥
ਪਰਫਤੁ ਚਿਤ ਸਮਾਲਿ ਸੋਇ ਸਦਾ ਸਦਾ ਗੋਬਿੰਦੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੬੮)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਪਟਾਂ ਵਿਚ ਲਟਬੋਰੇ ਹੋਏ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਇਉਂ ਗੁਣਗੁਣਾਉਂਦੇ ਸੁਣੀਂਦੇ ਹਨ:

ਮਉਲੀ ਧਰਤੀ ਮਉਲਿਆ ਅਕਾਸੁ॥
ਘਟਿ ਘਟਿ ਮਉਲਿਆ ਆਤਮ ਪ੍ਰਗਾਸੁ॥
ਰਾਜਾ ਰਾਮੁ ਮਉਲਿਆ ਅਨਤ ਭਾਇ॥
ਜਹ ਦੇਖਉ ਤਹ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੬੩)

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ 'ਦੁਨੀ ਸੁਹਾਵਾ ਬਾਗ' ਮੰਨ ਕੇ ਇਹ ਵੀ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਇਹੁ ਜਗੁ ਵਾੜੀ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੁ ਮਾਲੀ।' ਉਹ ਇਸ ਦਾ ਬਾਗਬਾਨ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਸੇਵਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਇਸ ਬਗੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਤਨੋਂ-ਮਨੋਂ ਉਦਮ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ ਇਹੋ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋਵੋ ਕਿਉਂਕਿ ਬਹਾਰ ਤਾਂ ਆ ਹੀ ਗਈ, ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਮਹਿਰਮ ਯਾਰ ਵੀ ਦੀਦਾਰ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਹੈ:

ਬਹੋਸ਼ ਬਾਸ਼ ਕਿ ਹੰਗਾਮਏ ਨੌ ਬਹਾਰ ਆਮਦ।
ਬਹਾਰ ਆਮਦੇ, ਯਾਰ ਆਮਦ, ਕਰਾਰ ਆਮਦ।

(ਦੀਵਾਨਿ ਗੋਯਾ)

ਇਹ ਬਹਾਰ ਦੀ ਆਮਦ ਖੈਰ-ਹੱਥੀਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਹਰੀ-ਭਰੀ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਰੰਗੀਨ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਤੱਕ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਪਿਚਕਾਰੀ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਡੁਬੋਣ ਲਈ ਕਾਹਲਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਹੌਲੀ ਦਾ ਆਗਮਨ ਉਸ ਨੂੰ ਸਰਸਾਰ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਤ-ਭਗਤ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਹੌਲੀ ਕੀਨੀ ਸੰਤ ਸੇਵ॥ ਰੰਗੁ ਲਾਗਾ ਅਤਿ ਲਾਲ ਦੇਵ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੮੦)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਟੋਕਾ-ਟਾਕੀ ਦੇਖੀ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਲਾਮ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਤਰਸਯੋਗ ਝਾਕੀ ਵੀ ਧਿਆਨ ਵਿਚ

ਲਿਆਂਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ, “ਹੁਣ ਇਸ ਰੰਗੀਨ ਝਾਕੀ ਨੂੰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਤੋਂ ਪੁਲਿੰਗ ਵਿਚ ਬਦਲੋ, ਹੋਲੀ ਦਾ ਹੋਲਾ ਕਰੋ ਤਾਂ ਕਿ ਮਰਦਾਨਗੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਨਾਲ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ, ਬਲਵਾਨਗੀ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰੇ, ਦੇਸ਼-ਕੌਮ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।” ਇਹ ਗੱਲ ਚੇਤ ਵਦੀ ਏਕਮ ੧੭੫੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਯੋਧੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਟੋਲੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਮਸਨੂਈ ਲੜਾਈ ਕਰਵਾਈ ਤੇ ਹੋਲਗੜ੍ਹ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਲਾਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਦਲ ਹੱਲਾ ਕਰ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰ੍ਹੇ ਹਟਾ ਕੇ ਗੜ੍ਹੀ 'ਤੇ ਜਾ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਜੇਤੂ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਦਾ ਅੱਵਲ ਇਨਾਮ ਮਿਲਿਆ। 'ਮਹੱਲੇ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੀ ਵਿਜਈ ਹੋ ਕੇ ਉਤਰਨਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਨਾਜ਼ੁਕ ਰੰਗੀਨ ਤਿਉਹਾਰ ਨੂੰ ਯੋਧਿਆਂ-ਵਰਿਆਮਾਂ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਖਾਲਸਾ-ਪੰਥ ਨੂੰ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਸੋਚ ਦਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਪੁਰਾਣੀ ਹਾਰੀ-ਹੁੱਟੀ ਪਲੀਤ ਰੀਤ ਨੂੰ ਪੁਨੀਤ ਅਤੇ ਜਗਤ-ਜੀਤ ਬਣਾ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਰਾਹ ਤੋਰਿਆ। ਕਵੀਆਂ ਇਸ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਏ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਨਿਰਮਲੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸੰਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਬੁੰਗਾ ਸੋਹਲਾਂ (ਦੇਹਾਂਤ : ਸੰਨ ੧੮੭੬) ਤੇ ਪੰ. ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਲਾਹੌਰੀ (ਦੇਹਾਂਤ : ਸੰਨ ੧੮੯੯) ਨੇ ਜੋ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਦੀ ਉਪਮਾ ਦੇ ਛੰਦ ਰਚੇ, ਉਹ ਪ੍ਰੇਮੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ-

(੧) ਸੰਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਸੋਹਲਾਂ :-

ਲਾਯੋ ਹੈ ਬਡੋਈ ਬਾਂਕੋ ਪ੍ਰਿਥਮ ਦੀਵਾਨ ਗੁਰੂ,
ਸੰਗਤੈਂ ਕੋ ਲਿਖਿ ਲਿਖ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਬੁਲਾਯੋ ਹੈ।
ਆਈ ਦੇਸ ਦੇਸਨ ਤੇ ਲਯਾਈ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਭੇਟ,
ਗੁਰੂ ਪਦ ਪਾਸ ਧਰਿ ਸੀਸ ਹੂੰ ਝੁਕਾਯੋ ਹੈ।
ਗੁਰੂ ਕੀ ਲੈ ਆਗਯਾ ਪਾਂਚੋਂ ਸਿੰਘਨ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ,
ਗਯਾਨਾਮ੍ਰਿਤ ਪਾਂਚ ਸੈ ਕੋ ਰੀਤਿ ਸੋਂ ਛਕਾਯੋ ਹੈ।
ਪਾਂਚੋਂ ਮੇਲ ਕੋਸ਼ ਬ੍ਰਹਿਮ ਵਿਦਯਾ ਯਥਾਯੋਗ ਦੀਨੀ,
ਪਾਛੈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਬਚਨ ਸੁਨਾਯੋ ਹੈ।੪।

ਕੀਜੈਂਗੇ ਬਿਬਿਧ ਰਾਗ ਰੰਗ ਕੇ ਬਿਲਾਸ ਹਾਸ,
ਕੇਸਰ ਗੁਲਾਬ ਔ ਗੁਲਾਬ ਕੋ ਉਛਾਵੈਂਗੇ।
ਰਾਧਿਕਾ ਰਮਨ ਕੋ ਪ੍ਰਸੰਗ ਲਯਾਇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ,
ਰਾਗਨ ਮੈਂ ਸਾਜਨ ਮੈਂ ਭੜੂਆ ਸੁਨਾਵੈਂਗੇ।
ਸੇਵਕ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ, ਸਭਨੋਂ ਨੇ ਸੁਨਯੋ ਆਛੇ,

ਮੀਤਨ ਕੀ ਗਾਲ ਪੈ ਗੁਲਾਲ ਮੀਤ ਲਾਵੈਂਗੇ।
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਆਨੰਦ ਰੂਪ ਕਹਯੋ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ,
ਸੁਨੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ! ਹੋਲਾ ਕਾਲ ਹੀ ਮਚਾਵੈਂਗੇ।੫।

ਨੱਚੈਗਾ ਜੁ ਮਨ ਰੂਪੀ ਭੂਤਨਾ ਹੈ ਚੰਚਲ ਜੋ,
ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਕੇ ਸਾਥ ਮਿਲਯੋ ਲੋਲਪੱਤਾ ਰਚੈਗਾ।
ਉਡੈਗਾ ਅੰਬੀਰ ਆਛੇ ਅਲਤਾ ਦੀਵਾਨ ਪਰ,
ਗਹਿ ਕੈ ਭਿਗੋਵੈਂ ਗੇ, ਨ ਭਾਜ ਕੋਊ ਬਚੈਗਾ।
ਸੰਤ ਖੁਸ਼ੀ ਮ੍ਰਿਗਰਾਜ ਹੋਇਗੋ ਅਨੰਦ ਬਡੋ,
ਨਰ ਔਰ ਨਾਰੀਓਂ ਕਾ ਚਿਤ ਲੱਲਚੈਗਾ।
ਬੈਠੇ ਹੈਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਕਹਯੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਬਿੰਦ ਸਿੰਘ—
'ਸੁਨਹੁ ਪੁੱਤ੍ਰ ਖਾਲਸਾ ਜੀ! ਹੋਲਾ ਕਾਲ ਮਚੈਗਾ।੬।'

ਬੈਠੇ ਏਕ ਓਰ ਮਹਾਰਾਜੈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਬਿੰਦ ਸਿੰਘ,
ਸਿੰਘ ਆਸਪਾਸ ਸਜਯੋ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸੱਚਯੋ ਹੈ।
ਏਕ ਓਰ ਕੇਵਲ ਹਠੀਲੇ ਜਪੀ ਤਪੀ ਸਿੰਘ,
ਗੁਰੂ ਮੁਖ ਦੁਆਰ ਜਿਨੋਂ ਨਾਮ ਸੁਧਾ ਅਚਯੋ ਹੈ।
ਏਕ ਓਰ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਸ਼ਬਦ ਰਹੇ ਹੈਂ ਪਢ,
ਸੰਤ ਖੁਸ਼ੀ ਮ੍ਰਿਗਰਾਜ ਮਨੁਆ ਲੱਲਚਯੋ ਹੈ।
ਏਕ ਓਰ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਪਢਤ ਕਵੀਸ਼ਰ ਹੈਂ,
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਹਜ਼ੂਰ ਐਸੋ ਹੋਲਾ ਤਬੈ ਮਚਯੋ ਹੈ।੭।

ਚਾਰੋਂ ਕੁੰਟ ਆਵੈਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰ ਤੇਰੇ,
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੋਲੈਂ ਸੁਭ ਬੋਲਾ ਹੈ।
ਪਰਮ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪਾਰਬ੍ਰਹਿਮ ਗੁਰ ਪੂਰਨ ਹੋ,
ਨਾਮ ਦਾਨ ਦੇ ਕੈ ਦੁਆਰ ਮੁਕਤਿ ਕੋ ਖੋਲ੍ਹਾ ਹੈ।
ਸ਼ਰਨਿ ਤੁਮ੍ਹਾਰੀ ਆਏ ਸੇਵਕ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ,
ਰਾਵਰੋ ਸੁਜਸ ਅਤਿ ਅਗਮ ਅਤੋਲਾ ਹੈ।
ਏਕ ਮਨ ਹੋਇਕੈ ਉਚਾਰੋ ਤੁਮ ਖਾਲਸਾ ਜੀ!,
'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਕੋ ਹੋਲਾ ਹੈ।'੮।

ਕਲਿਯੁਗ ਮੈਂ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧਾਦਿਕ ਚਲਾਵੈਂ ਬਾਨ,
ਆਨ ਨ ਉਪਾਉ ਨਾਮ ਚਰਮ ਕੋ ਓਲ੍ਹਾ ਹੈ।
ਲੀਨੋ ਜਿਨ ਨਾਹਿ ਤਾਂਹਿ ਅੰਤਕ ਜੋ ਪਟਕਾਵੈ,
ਬੁਰੇ ਸੋ ਬਦਨ ਹੋਤ ਕਾਰੋ ਜਿਮ ਕੋਲਾ ਹੈ।

ਉਜਲ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਹੋਵੈ ਸਤਿਸੰਗ ਕਰੈ,
ਬ੍ਰਹਿਮ ਪਦ ਪਾਵੈ ਯਾ ਮੈਂ ਰੰਚ ਹੂੰ ਨ ਰੋਲਾ ਹੈ।
ਨਾਮ ਧਨ ਖੱਟੋ ਪੁੰਜ ਪਾਪਨ ਕੋ ਕੱਟੋ ਰਟੋ।
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਕੋ ਹੋਲਾ ਹੈ।੯।

ਏਕ ਵਰਤਾਵੈਂ ਗਾਵੈਂ ਏਕ ਲੈ ਲੈ ਆਵੈਂ ਸਿੰਘ,
ਜਹਾਂ ਜਹਾਂ ਦੇਖੀਐ ਗੁਲਾਲ ਪੁੰਜ ਝੋਲਾ ਹੈ।
ਮਿਲਕੈ ਉਡਾਵੈਂ ਹਰਖਾਵੈਂ ਬਡੀ ਛਬਿ ਪਾਵੈਂ,
ਧਯਾਵੈਂ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਜੁ ਅਮੋਲਾ ਹੈ।
ਸੰਤ ਖੁਸ਼ੀ ਮ੍ਰਿਗਰਾਜ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਬਿਲੋਕ ਰੀਝੈਂ,
ਏਕ ਛਿਰਕਾਵਤ ਗੁਲਾਬ ਜੁ ਅਤੋਲਾ ਹੈ।
ਛੋਰੈਂ ਏਕ ਤਾਕ ਤਾਕ ਕੁਮਕੁਮੇ ਖੂਬ ਲਾਗੈਂ,
ਏਕ ਕਹੈਂ ਬੋਲੇ- 'ਆਜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਕੋ ਹੋਲਾ ਹੈ।'੧੦।

(ਗੁਲਾਬਦਾਨੀ)

ਲਿਆਵੈਂ ਏਕ ਬਾਂਕੇ ਸਿੰਘ ਕੇਸਰ ਗੁਲਾਬ ਘੋਲਿਓ,
ਕੇਸੂ ਰੰਗ ਸੰਗ ਹੀ ਗੁਲਾਲ ਜੁ ਅਤੋਲਾ ਹੈ।
ਭੜੂਆ ਕਹਤ ਏਕ, ਲੜੂਆ ਪਰਤ ਏਕ,
ਦੋਨੋਂ ਕੋ ਹਸਾਵੈਂ, ਏਕ ਆਨੰਦ ਅਮੋਲਾ ਹੈ।
ਭਰ ਪਿਚਕਾਰੀਆਂ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਛੋਰੈਂ ਏਕ,
ਭੀਜੈਂ, ਨਹਿੰ ਖੀਝੈ ਸਾਟੋ ਲੇਤ ਝਕਝੋਲਾ ਹੈ।
ਰਸਨਾ ਹੈ ਏਕ ਤਹਾਂ ਕੌਂਤਕ ਅਨੇਕ ਭਏ,
ਏਕ ਕਹੈਂ, ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਹੋਲਾ, ਹੋਲਾ, ਹੋਲਾ ਹੈ।'੧੧।

ਏਕ ਕਹੈਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਅਨੰਤ ਰੂਪ,
ਏਕ ਕਹੈਂ- ਹਰਿ ਗੁਰ ਮੈਂ ਨ ਭੇਦ ਟੋਲਾ ਹੈ।
ਏਕ ਕਹੈਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਹੈਂ ਦਾਤੇ ਮਨੋ ਕਾਮਨਾ ਕੇ,
ਏਕ ਕਹੈਂ ਦੂਰ ਕਰੈਂ, ਕਾਮਨਾ ਕੋ ਰੋਲਾ ਹੈ।
ਸੰਤ ਖੁਸ਼ੀ ਮ੍ਰਿਗਰਾਜ ਏਕ ਕਹੈਂ ਦੀਨ ਦਯਾਲ,
ਏਕ ਕਹੈਂ ਗਯਾਨ ਦਾਨ ਦੇਤ ਜੁ ਅਮੋਲਾ ਹੈ।
ਉਚਨ ਤੇ ਉਚੇ ਇਨ ਜੈਸੇ ਇਹੀ ਏਕ ਕਹੈਂ,
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ! ਧੰਨ ਤੇਰੇ ਹੋਲਾ ਹੈ।'੧੨।

ਗਾਵੈਂ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ ਵਡਭਾਗੀ ਸਭਾ ਸ਼ੋਭ ਰਹੀ,
ਸੁਨ ਸੁਨ ਕਾਨ੍ਹ ਜੁ ਕੀ ਲੀਲਾ ਸਿੰਘ ਝੋਲਤੇ।
ਛਿਰਕੈਂ ਗੁਲਾਬ ਕਈ ਫੈਂਕਤ ਗੁਲਾਲ ਲਾਲ,
ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰੀਤਿ ਰਾਤੇ ਕਈ ਕੁਮ ਕੁਮੇ ਚੋਲਤੇ।

ਸੰਤ ਖੁਸ਼ੀ ਮ੍ਰਿਗਰਾਜ ਬਾਂਟਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ,
ਹੱਸ ਕੈ ਹਸਾਵੈਂ ਔ ਬਿਲਾਸ ਬਾਨੀ ਮੇਲਤੇ।
ਨਿਰਮਲੇ, ਨਿਹੰਗ, ਗ੍ਰੇਹੀ ਮੱਧ ਸ੍ਰੀ ਗੁਬਿੰਦ ਸਿੰਘ,
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਹਜੂਰ ਐਸੇ ਹੋਲਾ ਸਿੰਘ ਖੇਲਤੇ॥੧੩॥

ਚਢਯੋ ਚਾਰੂ ਚੇਤਨ ਬਸੰਤ ਰਿਦੈ ਸੰਤਨ ਕੇ,
ਹਿੰਦੈ ਕੇ ਹੁਲਾਸ ਬੋਲੈਂ ਸੁਧ ਬ੍ਰਹਿਮ ਬੋਲਾ ਹੈ।
ਨਿਜਾਨੰਦ ਖੇਲਬੇ ਕੋ ਪ੍ਰੇਮ ਕੇ ਗੁਲਾਬ ਬੀਚ,
ਮਹਾਂਵਾਕ ਕੇਸਰੀ ਅਨੂਪ ਰੰਗ ਘੋਲਾ ਹੈ।
ਛਿਰਕਯੋ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਉਤਮ ਜਗਯਾਸ੍ਰੀਓਂ ਪੈ,
ਗਯਾਨ ਕੋ ਗੁਲਾਲ ਫੈਂਕਯੋ ਨੀਕੋ ਜੁ ਅਮੋਲਾ ਹੈ।
ਸੁਨੋ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਸਰਬਤ ਅਜ ਖਾਲਸਾ ਜੀ!
ਜਗਤ ਕੀ ਹੋਲੀ ਔਰ ਸੰਤਨ ਕਾ ਹੋਲਾ ਹੈ।੧੪।

ਫਾਗੁਨ ਮੈਂ ਪਰਮ ਅਨੰਦ ਹੈ ਸੁਹਾਗਨਿ ਕੋ,
ਜਾਂਕੇ ਰਿਦੈ ਘਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਕੁੰਤੁ ਜੋ ਅਮੋਲਾ ਹੈ।
ਸ੍ਵਾਮੀ ਗੁਨ ਗਾਵਤੀ ਹੈਂ ਰੀਝ ਕੈ ਰਿਝਾਵਤੀ ਹੈਂ।
ਪਾਵਤੀ ਹੈਂ ਨੇਮ ਖੇਮ ਪ੍ਰੇਮ ਜੁ ਅਤੋਲਾ ਹੈ।
ਸੋਈ ਜਗਿ ਜਿੰਦੜੀ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਉਤਮ ਹੈ,
ਸੰਤਨ ਕੋ ਸੰਗ ਕਰੈ ਫੈਂਕੇ ਭੇਦ ਭੋਲਾ ਹੈ।
ਰੋਲਾ ਹੈ ਨ ਰੰਚ ਹੂੰ ਸੁਖੋਲਾ ਭੇਦ ਭਲੀ ਭਾਂਤ,
ਮੋਖ ਪਦ ਲਹਹੁ ਕਹੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਹੋਲਾ ਹੈ।੧੫।

ਦੇਖੋ ਜੁ ਕੈਸੇ ਏ ਝੰਡੇ ਜੁ ਝੁਲੇ ਹੈਂ, ਧੌਂਸੇ ਕੀ ਧੁੰਕੇ ਸੇ ਸੰਭੂ ਭਾ ਭੋਲਾ।
ਜੈਸੀ ਤੇ ਆਭਾ ਹੈ ਰਾਗੀ ਕੇ ਰਾਗੋਂ ਕੀ, ਤੈਸੇ ਹੀ ਮੀਠੇ ਹੈ ਪਯਾਰਯੋਂ ਕੋ ਬੋਲਾ।
ਸਿੰਘੋਂ ਕੀ ਸ਼ੋਭਾ ਹੈ ਵਾਰੀ ਹੋਂ ਘੋਲੀ ਹੋਂ, ਆਛੇ ਹੈਂ ਹੀਏ ਕੋ ਤਾਲਾ ਹੈ ਖੋਲ੍ਹਾ।
ਬਾਂਕੇ ਹੈਂ ਜੋਧੇ ਹੈਂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੈਂ ਨੇਮੀ ਹੈਂ, ਯਾਂ ਹੀ ਤੇ ਪਯਾਰੇ ਜੁ ਖੇਲ੍ਹੇ ਜੁ ਹੋਲਾ।
ਨੌਕਾ ਕੇ ਸਾਥੀ ਜੁ ਪਯਾਰੇ ਹੈਂ ਪੰਥੀ ਜਯੋਂ, ਵੈਸੇ ਹੀ ਸਾਰੇ ਹੈਂ ਲੋਕੋ ਕੋ ਚੋਲਾ।
ਝੂਠੇ ਹੀ ਨਾਤੇ ਸੇ ਬਾਂਧੇ ਹੈ ਸੂਆ ਜਯੋਂ, ਕਾਹੂੰ ਕੋ ਸ੍ਵਾਮੀ ਹੈ, ਕਾਹੂੰ ਕੋ ਗੋਲਾ।
ਆਛੇ ਔ ਮੰਦੇ ਜੁ ਆਏ ਹੈਂ ਮੁਏ ਸੋ, ਬਾਕੀ ਭੀ ਚਲੈਗੇ ਪਾਨੀ ਜਯੋਂ ਓਲਾ।
ਜੀਵੈਗੇ ਜੋਈ ਸੁ ਆਵੈਗੇ ਖੇਲੈਗੇ, ਬੋਲੇ ਜੀ ਹੋਲਾ ਹੈ, ਹੋਲਾ ਹੈ, ਹੋਲਾ।'੧੬।

(ਛਾਪ, ੧੯੦੬)

(੨) ਪੰਡਿਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਲਾਹੌਰੀ:-

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜ ਜੂ ਕੋ ਇਹ,
ਲਾਡਲੋ ਛਬੀਲੋ ਪੰਥ ਖਾਲਸਾ ਅਨੰਤ ਹੈ!

ਵਿਚਾਰ ਕੀ ਸੁ ਮੂਰਤੀ, ਵਿਰਾਜੈ ਚਾਰੁ ਬੀਰ ਰਸ,
 ਰਾਜਸੀ ਵਿਹਾਰ ਚੀਤ ਸ਼ਾਂਤਕੀ ਲਸੰਤ ਹੈ।
 ਔਰ ਜੋਈ ਦੇਖੀਏ ਮਲੇਛਨ ਕੇ ਝੁੰਡ ਭਾਰੇ,
 ਤਾਂ ਕੋ ਰੰਗ ਭੂਮਿ ਮਹਿ ਛਿਨੇਕ ਮੈਂ ਦਲੰਤ ਹੈਂ।
 ਅੰਧਕਾਰ ਟਾਰਬੇ ਕੋ ਦੁੱਜਨ ਕੇ ਮਾਰਬੇ ਕੋ,
 ਮਾਰਤੰਡ ਸਿੰਘਨ ਕੋ ਨਾਮ ਖਯਾਤਵੰਤ ਹੈ।੫।

ਆਯੋ ਰਿਤੁਰਾਜ ਜੂ ਸੁਹਾਯੋ ਹੈ ਜਹਾਨ ਸਾਰੇ,
 ਛਾਯੋ ਹੈ ਪ੍ਰਮੋਦ ਦੁਖ ਏਕ ਹੂੰ ਨ ਤੋਲਾ ਹੈ।
 ਸੀਤ ਹੂੰ ਨ ਘਾਮ ਤੇਜ, ਚੰਦ੍ਰਿਕਾ ਗੁਲਾਬੀ ਠੰਢ,
 ਸੀਤਲ ਸੁਗੰਧ ਮੰਦ ਪੌਨ ਕੋ ਝਕੋਲਾ ਹੈ।
 ਕੰਜ ਸੇ ਪ੍ਰਫੁਲ ਹੂਏ ਹੀਏ ਜੁ ਪੁਮਾਨ ਪਯਾਰੀ,
 ਹੋਸਲੇ ਹੁਲਾਸ ਬੀਚ ਚੀਤ ਤੋ ਕਲੋਲਾ ਹੈ।
 ਦੇਵੀ, ਦੇਵ ਸਿੰਧਨ ਕੀ ਲੋਕ ਮੈਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਲੀ
 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਜੂ ਕੋ ਆਜ ਹੋਲਾ ਹੈ।੬।

ਕੂਕ ਉਠੀ ਕੋਕਿਲਾ ਕਲਾਪੀ ਮੋਰ ਨਾਚ ਉਠੇ,
 ਕੀਰ ਔ ਕਪੋਤ ਝੁੰਡ ਬ੍ਰੇਹੀ ਕੋ ਵਿਚੋਲਾ ਹੈ।
 ਠੌਰ ਠੌਰ ਨੀਰ ਕੇ ਪਯੂਖ ਸੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਪੂਰਾ,
 ਔਰ ਹੀ ਅਨੂਠੀ ਤੌਰ ਕੁੰਜ ਤੁੰਡ ਖੋਲਾ ਹੈ।
 ਭੌਰਨ ਕੀ ਭੀਰ ਭਾਰੀ ਗੂਜਤੋ ਪ੍ਰਮੋਦ ਪੁੰਜ,
 ਝਾਕ ਝੂਰ ਝੂਰ ਕੈ ਵਿਯੋਗੀ ਚੀਤ ਡੋਲਾ ਹੈ।
 ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਸਿੰਧਨ ਕੀ ਲੋਕ ਮੈਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਲੀ,
 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਜੂ ਕੋ ਆਜ ਹੋਲਾ ਹੈ।੭।

ਅਾਂਬਨ ਕੀ ਬੌਰ ਨੇ ਵਿਯੋਗੀ ਬ੍ਰਿੰਦੇ ਬਉਰੇ ਕੀਨੇ,
 ਫੂਲ ਹੈਂ ਪਲਾਸ ਕੋ ਕਿ ਆਤਸ਼ ਕੋ ਗੋਲਾ ਹੈ।
 ਕੇਤਕੀ ਰਵੇਲ ਜੁਹੀ ਚੰਪਕ ਚਬੇਲੀ ਕੁੰਦ,
 ਕੇਵੜੋ ਗੁਲਾਬ ਕੋ ਹਿਸਾਬ ਤੋ ਅਤੋਲਾ ਹੈ।
 ਫੈਲਗੀ ਸੁਗੰਧ ਕੀ ਝਕੋਰ ਤੋਂ ਚਹੂ ਓਰ,
 ਪੰਥ ਕੇ ਚਲੈਯਾ ਲੋਟ ਗੇਹੁ ਕੋ ਢੰਡੋਲਾ ਹੈ।
 ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਸਿੰਧਨ ਕੀ ਲੋਕ ਮੈਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਲੀ,
 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਜੂ ਕੋ ਆਜ ਹੋਲਾ ਹੈ।੮।

ਪ੍ਰੀਤਿ ਸਿਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਸਿਉਂ ਪੂਜ ਕੈ ਸੁ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾਥ,
 ਵੇਦ ਛੀਰ ਸਿੰਧੁ ਜੋਊ ਨੈਨੁ ਸਯੋਂ ਵਿਰੋਲਾ ਹੈ।

ਜਾਸ ਕੇ ਅਧਿਐਨ ਤੇ ਅਲੋਲ ਚੀਤ ਹੋਤ ਬੇਗ,
ਭੂਤ ਦੀਪ ਦੀਪ ਸਿਖਾ ਦਾਮਨੀ ਮਮੋਲਾ ਹੈ।
ਬਾਂਟ ਕੈ ਕੜਾਹ ਦੀਨਬੰਧੁ ਕੋ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸੁਧਾ,
ਸਾਜ ਕੈ ਮਹੱਲਾ, ਫਤੇ ਗਾਜ ਕੈ ਸੁ ਬੋਲਾ ਹੈ।
ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਸਿੱਧਨ ਕੀ ਲੋਕ ਮੈਂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਲੀ,
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਜੂ ਕੋ ਆਜ ਹੋਲਾ ਹੈ।੧੧।

ਸ਼ੋਰ ਮਚਯੋ ਭਾਰੀ ਏਕ ਵਾਰਗੀ ਚਹੂੰਘ ਚਾਰੁ,
ਜੇਤੋ ਭੋਨ ਬੀਥਿਕਾ ਬਜ਼ਾਰ ਚੌਕ ਟੋਲਾ ਹੈ।
ਬਾਜੇ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤਨ ਕੇ ਬਾਜੇ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ,
ਸਾਜੇ ਸਾਜ ਗਾਵਤੇ ਧਮਾਰ ਛੰਦ ਢੋਲਾ ਹੈ।
ਛੂਟੈਂ ਪਿਚਕਾਰੀ ਰੰਗ ਹੇਮ ਕੀ ਜਰਾਊ ਲਾਲ,
ਜੂਟੈ ਪ੍ਰੇਮ ਮੌਜ ਕੋਸ਼ ਲੂਟੈਂ ਮੋਦ ਚੋਲਾ ਹੈ।
ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਸਿੱਧਨ ਕੀ ਲੋਕ ਮੈਂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਲੀ,
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਜੂ ਕੋ ਆਜ ਹੋਲਾ ਹੈ।੧੨।

ਔਰਨ ਕੀ ਆਰਤੀ ਸੁ ਆਰਤਾ ਅਕਾਲ ਜੂ ਕੋ,
ਲੋਕਨ ਕੀ ਬੋਲੀ ਦੀਨਬੰਧੁ ਕੋ ਸੁ ਬੋਲਾ ਹੈ।
ਅੰਬਿਕਾ ਕੜਾਹੀ ਮਹਾਰਾਜ ਕੋ ਕੜਾਹ ਸੁਧਾ,
ਚੋਲੀ ਤੋਂ ਬਖਾਨੇ ਬਾਲ, ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਕੋ ਚੋਲਾ ਹੈ।
ਝੰਡੀ ਔ ਸਵਾਰੀ ਆਪ ਝੰਡਾ ਜੂ ਸਵਾਰਾ ਨਾਥ,
ਝੋਲੀ ਤੋਂ ਤਮਾਮ ਕੀ ਸੁ ਖਾਲਸੇ ਕੋ ਝੋਲਾ ਹੈ।
ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਸਿੱਧਨ ਕੀ ਲੋਕ ਮੈਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਲੀ,
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਜੂ ਕੋ ਆਜ ਹੋਲਾ ਹੈ।੧੩।

ਬਰਛਾ ਢਾਲ ਕਟਾਰਾ ਤੇਗਾ ਕੜਛਾ ਦੇਗਾ ਗੋਲਾ ਹੈ।
ਸੁੱਖਾ ਤੋਂ ਮਿਰਚੋਨਾ ਵਾਟਾ ਰੁੱਪਾ ਡਲਾ ਮਸੋਲਾ ਹੈ।
ਛਕਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸਜਾ ਦਸਤਾਰਾ, ਅਰ ਕ੍ਰਦੋਨਾ ਟੋਲਾ ਹੈ।
ਅਪਰ ਸੁਨਹਿਰਾ ਰਗੜਾ ਲਾਗੈ, ਛੇਕੇ ਸੁ ਬੋਲਾ ਹੋਲਾ ਹੈ।
ਸੁਭਟ ਸੁਚਾਲਾ ਪੁਨ ਲਖਬਾਹਾ ਕਲਗਾ ਸਿੰਘ ਸੁਚੋਲਾ ਹੈ।
ਦਾਲਾ ਪੰਚਮ, ਗਜਾ ਉਗਰਾਹੀ ਚੰਡਾ ਜਗਾ ਮਿਧੋਲਾ ਹੈ।
ਫਿਰਨਾ ਕੂਹੀ ਸੁ ਬਾਜ਼ ਕਛਹਿਰਾ, ਸੋਭ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਗਲੋਲਾ ਹੈ।
ਅਪਰ ਮੁਛਹਿਰਾ ਦਾੜ੍ਹਾ ਜੈਸੇ, ਤੈਸੇ ਬੋਲਾ ਹੋਲਾ ਹੈ।੧੪।

(ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਭਾਕਰ, ਛਾਪ: ੧੯੦੨ ਈ.)

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਸੂਰਮੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਸੰਕਲਪ

—ਡਾ. ਜਗਜੀਵਨ ਸਿੰਘ*

ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸੂਰਮਤਾਈ ਅਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਦੀ ਉਹ ਵਿਲੱਖਣ ਗੌਰਵ-ਗਾਥਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਸ਼ਾਇਦ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ/ਇਤਿਹਾਸ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਧਰਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਨਵੀਨਤਮ ਧਰਮ ਵੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅੰਦਰ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਏਨੀ ਲੰਮੇਰੀ, ਨਿਰੰਤਰ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹੀਦੀ-ਪਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੋਨੋਂ ਵਰਤਾਰੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਵਜੋਂ ਰੂਪਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ‘ਸਿੱਖ ਅਰਦਾਸ’ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦੀ ਇਕ ਨਿਆਰੀ, ਲੰਮੀ ਅਤੇ ਅਟੁੱਟ ਦਾਸਤਾਨ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚਲੀ ਸੂਰਮਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦੀ ਲੰਮੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅੰਦਰ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ ਹੋਣ ਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਦਾ ਗੌਰਵ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ/ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਵਿਵਹਾਰਕ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸਨ ਪਰ ਇਸ ਨਿਗਰ ਤੱਥ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਦੇ ਰਾਇ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਗੁਰੂ, ਹੁਕਮ, ਹਉਮੈ, ਮਾਇਆ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਆਦਿ ਵਾਂਗ ‘ਸੂਰਬੀਰ’ ਅਤੇ ‘ਸ਼ਹਾਦਤ’ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਬੀਜ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਅਸਲੀਅਤ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰਮਤਿ-ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਕਲਪ ਜਾਂ ਸਿਧਾਂਤ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾ ਉਲੀਕੀ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖ-ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਧੁਰਾ ਹੈ।

ਸਮੇਂ ਦੇ ਜ਼ਾਲਮ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ’ਤੇ ‘ਬਾਬਰ ਤੂੰ ਜਾਬਰ ਹੈਂ’ ਅਤੇ “ਪਾਪ ਕੀ ਜੰਵ ਲੈ ਕਾਬਲਹੁ ਧਾਇਆ ਜੋਰੀ ਮੰਗੈ ਦਾਨੁ ਵੇ ਲਾਲੇ” ਕਹਿਣ ਦੀ ਬੇਮਿਸਾਲ ਦਲੇਰੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਨਿਮਨ-ਲਿਖਤ ਸੂਰਮਤਾਈ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਰਸ਼ਾਰ ਅਤਿ ਤੇਜ਼ਸਵੀ ਅਤੇ ਬਲਕਾਰੀ ਬੋਲ, “ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ

* ਪੋਸਟ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਕਾਲਜ, ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ।

ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ॥ ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ॥ ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ” ਅਤੇ “ਜੇ ਜੀਵੈ ਪਤਿ ਲਬੀ ਜਾਇ॥ ਸਭੁ ਹਰਾਮੁ ਜੇਤਾ ਕਿਛੁ ਖਾਇ” ਬੜੇ ਹੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ‘ਜਿਊਣ’ ਅਤੇ ‘ਮਰਨ’ ਅਰਥਾਤ ਮਾਨ-ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕਰ ਕੇ ‘ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਂਗ ਜਿਊਣ’ ਅਤੇ ਪਤਿ ਗਵਾ ਕੇ ਜਿਊਣ ਨਾਲੋਂ ‘ਸ਼ਹਾਦਤ’ ਦਾ ਜਾਮ ਪੀ ਜਾਣ ਦੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਨੁਸਾਰ ਉਚੇਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ, ਅਣਖ ਅਤੇ ਗੌਰਵ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਿਥਾ ਹੈ, ਨਿਰਾਰਥਕ ਹੈ। ਉਸ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਨ-ਸ਼ਾਨ ਹੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਵੇ।

ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਸੰਕਲਪ, ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਸਰੂਪ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਿਰਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹਾਦਤ, ਕੁਰਬਾਨੀ, ਆਤਮ-ਬਲੀਦਾਨ ਜਾਂ ਆਪਾ-ਵਾਰਨਾ ਦਰਅਸਲ ਪਿਆਰ ਦੀ ਵੀਣਾ ਜਾਂ ਵਿਆਕਰਣ ਦਾ ਉਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਂ ਅਸੂਲ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਜੋ ਕਿ ਪਿਆਰ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਇਕ ਉੱਚਤਮ ਵਿਸਮਾਦ ਭਰਪੂਰ ਰੂਹਾਨੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ, ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ਸਿਰ ਤਲੀ ‘ਤੇ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਿਆਰ ਦੇ ਬਿਖੜੇ ਮਾਰਗ ‘ਤੇ ਤੁਰਨ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜਿੱਥੇ ਆਪਣੇ ਚੁਣੇ ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਜੀਵਨ-ਢੰਗ ਪ੍ਰਤੀ ਹਰ ਹੀਲੇ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਅਤੇ ਸਮਰਪਿਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੁਝਾਰੂਪਣ ਦੇ ਤੀਬਰ ਬਿਜਲਈ ਜਜ਼ਬੇ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹੀਦੀ ਭੱਜਣ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਹੇਠ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿੱਖੀਆਂ ਧਾਰਾਂ ‘ਤੇ ਨੰਗੇ ਧੜ ਰਣ-ਤੱਤੇ ਵਿਚ ਖੰਡਾ ਖੜਕਾ ਕੇ ਜੂਝਣ/ਨੱਚਣ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਸਰੀਰਕ ਮੌਤ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਅਤੇ ਸੱਚ ਦਾ ਪੱਲਾ ਛੱਡ ਕੇ ਇਖਲਾਕੀ ਮੌਤ ਮਰ ਜਾਣਾ ‘ਸ਼ਹਾਦਤ’ ਦਾ ਮਾਰਗ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅੱਖਾਂ ਪਾ ਕੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜਹ ਕਰ ਲੈਣ, ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਵਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ‘ਤੇ ਖੇਡ ਕੇ ਸੱਚ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਪਰਚਮ ਬੁਲੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਰਾਹ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਅਸਲ ਰਾਹ ਹੈ:

ਕਬੀਰ ਜਿਸੁ ਮਰਨੇ ਤੇ ਜਗੁ ਡਰੈ ਮੇਰੇ ਮਨਿ ਆਨੰਦੁ॥

ਮਰਨੇ ਹੀ ਤੇ ਪਾਈਐ ਪੂਰਨੁ ਪਰਮਾਨੰਦੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੬੫)

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਆਖਿਆ-ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਜਾਮ ਪੀਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਉਹ ਮਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬਲਕਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਯੋਧਾ ਹੋਵੇ। ਸ਼ਹਾਦਤ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ-ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਉਹ ਹੱਕੀ ਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪ ਬੀਰਤਾ ਭਰਪੂਰ ਸਮਰੱਥਾ ਸਦਕਾ ਅਰਜਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਮਰਣੁ ਮੁਣਸਾਂ ਸੂਰਿਆ ਹਕੁ ਹੈ ਜੋ ਹੋਇ ਮਰਹਿ ਪਰਵਾਣੋ॥ (ਪੰਨਾ ੫੮੦)

ਸਿਪਾਹੀ (ਯੋਧਾ) ਹੋਣ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸ਼ਰਤ ਸੰਤ (ਫਕੀਰ) ਹੋਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਕੀਰ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੰਜਮੀ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲ, ਸਿਦਕਵਾਨ ਅਤੇ ਤਿਆਗੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੁੱਖਾਂ ਵਰਗੇ ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣਾ, ਆਪਣੇ ਧਰਮ (ਦੀਨ-ਈਮਾਨ) ਪ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ, ਸਮਰਪਿਤ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸ਼ਮ੍ਰਾਂ ਉੱਪਰ ਪਰਵਾਨੇ ਦੇ ਸੜ ਮਰਨ ਵਾਂਗ ਜੂਝ ਮਰਨਾ ‘ਸੂਰਬੀਰ’ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮੂਲ ਪਹਿਚਾਣ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਹਨ:

ਸੂਰਾ ਸੋ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ਜੁ ਲਰੈ ਦੀਨ ਕੇ ਹੇਤ॥

ਪੁਰਜਾ ਪੁਰਜਾ ਕਟਿ ਮਰੈ ਕਬਹੂ ਨ ਛਾਡੈ ਖੇਤੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੦੫)

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅਣਖ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਦਾ ਜੋ ਉਚੇਰਾ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ-ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਮਾਰਗ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ‘ਸੱਚ’ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ‘ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਫਲ, ਸਾਰਥਕ, ਸਨਮਾਨਯੋਗ ਅਤੇ ਉਸਤਤਿ ਯੋਗ “ਸਚੈ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਜਹਾਨੁ” ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕੂੜ ਦੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਆਡੰਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਖਲਜਗਣਾਂ ਨੂੰ ਉਲੰਘ ਕੇ ‘ਸਚਿਆਰਾ’ ਹੋਣ ਦੇ ਉੱਚੇ ਵਿਸਮਾਦੀ ਮੁਕਤਿ-ਪਦ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ‘ਸੱਚ’ ਦੇ ਇਸ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ‘ਕੂੜ’ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ, “ਕੂੜ ਨਿਖੁਟੇ ਨਾਨਕਾ ਓੜਕਿ ਸਚਿ ਰਹੀ॥” ਇਹ ਤਾਂ “ਸਚ ਕੀ ਬਾਣੀ ਨਾਨਕੁ ਆਖੈ, ਸਚੁ ਸੁਣਾਇਸੀ ਸਚ ਕੀ ਬੇਲਾ” ਦੀ ਸੋਚਧਾਰਾ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਹਕੂਮਤਾਂ ਦੇ ਜਬਰ, ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਤਜ਼ੱਦ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਸੱਚ ਤੋਂ ਥਿੜਕ ਜਾਣਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਤੇਜ਼ਸਵੀ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਮਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਨਿਆਰਾਪਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿਚ ਜੀਵਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਗਾਡੀ ਰਾਹ ਕਥਨੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਦੇ ਪਾੜੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਮਲ ਦੇ ਸੁਹਜਾਤਮਕ ਸੁਮੇਲ ਦਾ ਰਾਹ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਆਚਰਨ ਸੱਚ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਉੱਚਾ ਹੈ:

ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰੁ॥ (ਪੰਨਾ ੬੨)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਤੇਜ਼ਸਵੀ ਸੁਹਜਭਾਵੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਸੱਚ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਉੱਚਾ ਨਹੀਂ, ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਆਚਰਨ, ਵਿਵਹਾਰ ਜਾਂ ਅਮਲ (Sacred behaviour/Character/Practice) ਉੱਚਤਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਚਰਿਤਰ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣਾ ਅਤੇ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਣਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪਰਮ-ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਉਚੇਰੇ ਜੀਵਨ-ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜੀਵਨ-

(ਬਾਕੀ ਸਫਾ ੨੮ 'ਤੇ)

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਪੰਥ

-ਡਾ. ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ*

ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਨਵੀਨ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਕਈ ਕ੍ਰਾਂਤੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਸਹੀ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਕਈ ਨਵੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਪਾਈਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾ-ਮਿਸਾਲ ਧਾਰਮਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਨਵੀਆਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਤੈਅ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਪਰ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਸੱਖਣਾਪਣ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਆਦਰਸ਼ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਧੂਰੀ ਰਹੀ। ਧਰਤੀ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪੱਸਰ ਜਾਏ। ਲੋਕ ਉਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਲਈ ਤਰਲੇਮੱਛੀ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੁਖਦ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ। ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਰੂਹ ਦੋਵੇਂ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਕਰਤੱਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਭਾ ਕੇ ਸਫਲ ਹੋਵਣ। ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਇਸ ਸੱਦ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਰੱਬੀ ਰਹਿਮਤਾਂ ਦੀ ਦਾਤ ਝੋਲੀ ਪੁਆ ਕੇ ਤਪਦੀ ਧਰਾਂ 'ਤੇ ਨੂਰ ਵਾਂਙੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ।

ਇਸ ਰੱਬੀ ਜੋਤ ਨੇ ਦਸ ਚੋਲੇ ਬਦਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਬਦ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੋ ਕੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸਕੂਨ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਅਧੀਨ ਆਉਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੱਦੇ ਦਾ ਮਤਲਬ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੈ:

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ॥

ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ॥

ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ॥

ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੧੨)

ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਇਸ ਡਗਰ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਬਣਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ ਵੱਲ ਵੀ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਲਈ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਥੰਮ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਅਧਾਰਸ਼ਿਲਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਤੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਖਰੇ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੋਹਰੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਮੇਲ ਦੀ ਉਪਜ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਦੋ ਸਰੂਪ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧੁਰਾ ਵੀ ਇਕ ਹੈ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਵੀ ਇਕ

* ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ, ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਮੋ: ੯੮੧੫੯-੭੧੭੩੫

ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੀ ਵੱਖਰੀ-ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰ ਲਈਏ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੀ ਹੈ? ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਕੀ ਹੈ? ਇਸ ਵਿਚ ਇਕਸਾਰਤਾ ਕਿਵੇਂ ਹੈ?

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਉਹ ਪਵਿੱਤਰ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੰਜ-ਛੇ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਵਿਚਰੇ ਧਰਮ-ਸਾਧਕਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਬੋਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਕਲਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਸਾਮੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ, ਮਨੁੱਖੀ ਕਲਿਆਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਅਨੁਭਵੀ ਚਿੰਤਨ ਇਸ ਵਿਚਲੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਮੇਹਿਤ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਸਾਹਿਤਕ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਈ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਕਾਵਿ-ਰੂਪਾਂ, ਬਿੰਬਾਂ, ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ, ਕਾਵਿ-ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕਾਵਿ ਦਾ ਵਿਕਾਸ-ਕ੍ਰਮ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਕ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਅਤੇ ਰਾਗਾਤਮਕ ਸ਼ਬਦ-ਸੰਜੋਗ ਕਰਕੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਵਿਲੱਖਣ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਦਾ ਆਪਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਣੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬੀੜ ਰੂਪ ਤਕ, ਇਕ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ ਪ੍ਰੋਸੈਸ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰੂ ਜਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹੈ। “ਜਨਮਸਾਖੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਉਲੇਖ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ‘ਕਿਤਾਬ ਕਛ’ ਦਾ ਉਲੇਖ ਅਤੇ ‘ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮਸਾਖੀ’ ਦਾ ‘ਪੋਥੀ ਜੁਬਾਨਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੋਗ ਮਿਲੀ’ ਵਾਲਾ ਹਵਾਲਾ ਸਿੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ/ਸੰਕਲਪ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚਿਆ।”^੧ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੀਸਰੇ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਤੇ ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤਕ ਇਹ ਬਾਣੀ ਪਹੁੰਚੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਸਿੱਖਾਂ (ਭਾਈ ਸੰਤ ਦਾਸ, ਹਰੀਆ, ਸੁਖਾ ਅਤੇ ਮਨਸਾ ਰਾਮ) ਤੋਂ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਨਕਲ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸਹੀ ਤਰਤੀਬ ਅਤੇ ਸੁਧਾਈ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਕਲਮਬੱਧ ਕਰਵਾ ਕੇ ੧੬੦੪ ਈ. ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਕੀਤਾ। ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਪਹਿਲੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਛੇਵੀਂ, ਸਤਵੀਂ ਅਤੇ ਅੱਠਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਨੇ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਬਾਣੀ (੫੭ ਸਲੋਕ, ੫੯ ਸ਼ਬਦ) ਰਚੀ, ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ

ਉਸ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ੧੭੦੬ ਈ. ਨੂੰ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਾਵਨ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਕੇ ੦੭ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੭੦੮ ਈ. ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੰਸਾਰਕ ਗਮਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਸ੍ਰੀ ਅਬਿਚਲ ਨਗਰ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ, ਗੁਰਤਾਗੰਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰਤ 'ਗੁਰੂ' ਰੂਪ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਹ ਅਦੁੱਤੀ ਭੰਡਾਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਿਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਸ਼ਖਸੀ ਹੈਸੀਅਤ ਖੜੇ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਦਾ ਇਲਾਹੀ ਫ਼ਰਮਾਨ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਸਮਾਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦਾ ਨਗਾਰਾ ਬੁਲੰਦ ਕਰਦਾ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸਚਾ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ:

ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ ਵਿਚਿ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਰੇ॥ (ਪੰਨਾ ੯੮੨)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ, ਸਿੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਮਰਯਾਦਾ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਬਿੰਦੂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕੁਝ ਧਰਮਾਂ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਮਹਾਨਤਾ ਤਾਂ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ 'ਗੁਰੂ' ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਉਪਜ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਧੁਰ ਦਰਗਾਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਸ਼ਬਦੀ ਆਗਾਜ਼ ਹੈ:

ਹਉ ਆਪਹੁ ਬੋਲਿ ਨ ਜਾਣਦਾ ਮੈ ਕਹਿਆ ਸਭੁ ਹੁਕਮਾਉ ਜੀਉ॥ (ਪੰਨਾ ੭੬੩)

ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ 'ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ, ਪੁਰਖੋਤਮ, ਬ੍ਰਹਮ, ਬਾਣੀ ਨਿਰੰਕਾਰ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਬਦ ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੀ। ਇਹੀ ਸ਼ਬਦ ਲੋਕ ਤੇ ਪਰਲੋਕ, ਚਾਰੇ ਕੁੰਟਾਂ, ਚੌਦਾਂ ਭਵਨਾਂ, ਖੰਡਾਂ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ, ਪੁਰੀਆਂ, ਅਕਾਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਨਿਰੰਕਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਸਤ ਨਹੀਂ ਸਮਾ ਸਕਦੀ। ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਪਾਸੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਤੇ ਭਰਮ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅਧਰਮ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਅਤੇ ਧਰਮ-ਸਥਾਪਨਾ ਹਿੱਤ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੋਤ ਸਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਜੋਤ ਸਦੀਵ ਇਕ-ਰਸ ਵਿਆਪਕ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਸਦੈਵ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜੁੱਗੋ-ਜੁੱਗ ਅਟੱਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ:

ਸਬਦਿ ਸੁਰ ਜੁਗ ਚਾਰੇ ਅਉਧੁ ਬਾਣੀ ਭਗਤਿ ਵੀਚਾਰੀ॥ (ਪੰਨਾ ੯੦੮)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਰਤਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਨੌਂ ਖੰਡ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਧ ਮੰਡਲੀ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟਿ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ‘ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ’ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਸ਼ਬਦ ਨੇ ਸੱਜਣ ਠੱਗ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਨਿਰਮਲ ਬਣਾਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਜੋਤਿ ਨੇ ਹੀ ਨੌਂ ਹੋਰ ਸਰੀਰਿਕ ਜਾਮਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਿਆ। ਸ਼ਬਦ ਜਦੋਂ ਪੋਥੀ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਰੀਰ ਭੋਇੰ ਆਸਨ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਸ਼ਬਦ ਸਿੰਘਾਸਨ ’ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਇਆ। ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਚਿਤ ਸਮੇਂ, ਗੁਰੂ ਸਰੀਰ, ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਦੀਵੀ ਸਥਾਪਤੀ ਦਾ ਆਵਾਜਾ ਬੁਲੰਦ ਕਰ ਗਿਆ। ਚੋਲਾ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ:

“ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਰੂਪ ਜਾਣਨਾ... ਸਤਿਗੁਰ ਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਜਾਣਨਾ, ਸਰੀਰ ਮੇਰਾ ਸਰਗੁਣ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਨਿਰਗੁਣ ਰੂਪ ਹੈ, ਜੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਮਿਲੋਗੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਵੀ ਵਿਛੜੋਗੇ। ਜੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਮਿਲੋਗੇ ਤਾਂ ਵਿਛੜੋਗੇ ਨਹੀਂ।”^੨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਦੀਵੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਹੇਠ ਵਿਚਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਆਪ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਹੀ : “ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਐਸੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਲੜ ਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਕਦੀ ਕਾਇਆ ਨਾ ਬਦਲੇ, ਸਦਾ ਇਕ ਰਸ ਅਮਰ...ਪੱਖਪਾਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਰਹੇ। ਐਸਾ ਸਮਦਰਸੀ, ਨਿਰਵਿਕਾਰ, ਅਥਾਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਥਾਪਾਂਗੇ ਜੋ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ‘ਸਰਬ ਕਾਮਨਾਵਾਂ’ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਰਹੇ।”^੩

ਗੁਰੂ ਪੰਥ: ਪੰਥ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ‘ਪਥ’ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ‘ਰਸਤਾ’ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਦੋ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਕ, ਮਾਰਗ ਜਾਂ ਰਸਤੇ ਲਈ ਦੂਸਰਾ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਜ ਲਈ। ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਦੂਜੇ ਅਰਥ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੋਰਖ ਪੰਥ ਅਤੇ ਕਬੀਰ ਪੰਥ ਇਸੇ ਅਰਥ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਲਈ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ‘ਨਾਨਕ ਪੰਥੀ’ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਕਈ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ’ ਆਖਿਆ ਹੈ:

ਮਾਰਿਆ ਸਿਕਾ ਜਗਤਿ ਵਿਚਿ ਨਾਨਕ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥੁ ਚਲਾਇਆ। (ਵਾਰ ੧:੪੫)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਨਾਤਨੀ ਮਤ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਮਤ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰਾ ਕਰ ਕੇ, ਸੁਤੰਤਰ ਤੀਸਰਾ ਪੰਥ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ‘ਖਾਲਸਾ’, ਜਿਸ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ ਯੁਗ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ‘ਸਰਬੱਤ ਖਾਲਸਾ’ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਪੰਥ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਖੁਦ ਸੰਭਾਲ ਲਈ। ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ‘ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ’ ਵਿਚ ਖਾਨਾਜ਼ਰੀ ਛਿੜ ਗਈ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਫੌਜ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਈ। ਉਦੋਂ ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਲਈ ਫੌਜੀ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ। ਪੰਜਾਬ ’ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਜਥੇਬੰਦੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਢਾਂਚਾ ਖੇਰੂ-ਖੇਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਖਿੱਲਰੀ ਹੋਈ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਜਥੇਬੰਦਕ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਲਹਿਰਾਂ ਚੱਲੀਆਂ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ੧੯੦੨ ਈ. ਵਿਚ ਚੀਫ਼ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ। ੧੯੨੦ ਈ. ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਹੋਏ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸਿੱਖੀ-ਜਗਤ ਅੰਦਰ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ‘ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ’ ਸ਼ਬਦ-ਜੁਟ ਦੀ ਥਾਂ ਕੇਵਲ ‘ਪੰਥ’ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਇਹੀ ਬਿਰਤੀ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਣ ‘ਪੰਥ’ ਸ਼ਬਦ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਦਾ ਵਾਚਕ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਦੋ ਵੱਖਰੀਆਂ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ, ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਗੂੜ੍ਹਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ‘ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ’ ਸਾਹਿਬ ਹਨ। ਇਹ ਅਟੱਲ ਸਤਿ ਸਦਾ ਸਥਾਪਿਤ ਉਹ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਨਾਲ ਲੋਕ-ਰਾਜ ਅਤੇ ਪਰਲੋਕ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਸੰਭਵ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਟੱਲ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦਾ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜਿਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਸਥੂਲ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਰਾਹੀਂ ਸੰਭਵ ਹੋਣੀ ਹੈ।^੪

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ :

੧. ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਜੱਗੀ), ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿਸ਼ਵਕੋਸ਼, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਪੰਨਾ ੫੫੯-੬੦.
੨. ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਭਗਤ ਮਾਲਾ, ਪੰਨਾ ੩੧-੩੨.
੩. ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼।
੪. ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਜੱਗੀ), ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿਸ਼ਵਕੋਸ਼, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਪੰਨਾ ੧੧੭੫.

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਦਾ ਸੰਕਲਪ

-ਸ. ਗੁਰਤੇਜ ਸਿੰਘ*

‘ਹੁਕਮ’ ਅਰਬੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਸਮਾਨ-ਅਰਥੀ ਸ਼ਬਦ ਰਜ਼ਾ, ਭਾਣਾ, ਫ਼ਰਮਾਨ ਆਦਿ ਵੀ ਹਨ। ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਬਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਪਹੁੰਚ (Approach) ਕੀ ਹੈ, ਇਹ ਰੱਬੀ ਮਿਹਰ ’ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਸੋਝੀ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਅਸਚਰਜਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ “ਹੁਕਮਿ ਨ ਕਹਿਆ ਜਾਈ”। ਜਿਹੜਾ ਹੁਕਮ ਕਥਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਲਿਖਤ ਦੁਆਰਾ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਵੀ ਅਸੰਭਵ ਹੈ ਪਰ ਅਣਗਿਣਤ ਖੰਡਾਂ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ, ਅਕਾਰਾਂ, ਲੋਆਂ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਬਿਨਸਣਾ ‘ਹੁਕਮ’ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ, ਏਕੰਕਾਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਰਹੱਸ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ ਹੀ ਬੁੱਝ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਹੁਕਮ’ ਸ਼ਬਦ ਦੋ ਨੁਕਤਿਆਂ ਤੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਕ ਜਿਵੇਂ:

- ਹੁਕਮ ਕੀਏ ਮਨਿ ਭਾਵਦੇ ਰਾਹਿ ਭੀੜੈ ਅਗੈ ਜਾਵਣਾ॥

(ਪੰਨਾ ੪੭੦-੭੧)

- ਹੁਕਮੁ ਹਾਸਲੁ ਕਰੀ ਬੈਠਾ ਨਾਨਕਾ ਸਭ ਵਾਉ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪)

ਉਪਰੋਕਤ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ‘ਹੁਕਮ’ ਪਦ ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਬਾਬਤ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਹਥਲੇ ਲੇਖ ਦਾ ਮੰਤਵ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਕਿਸੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੱਤਾ ’ਪੁਰ ਬੈਠ ਕੇ ਹੁਕਮ ਚਲਾਉਣ ਤੋਂ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਰਿਧੀ-ਸਿਧੀ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਤਾਕਤ ਤੋਂ ਹੈ ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਰੱਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ:

ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੁ ਨ ਚਲਈ ਨਾਲਿ ਖਸਮ ਚਲੈ ਅਰਦਾਸਿ॥ (ਪੰਨਾ ੪੭੪)

ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹੇਠਲੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ‘ਹੁਕਮ’ ਪਦ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਭਿੰਨ ਹਨ; ਜੋ ਈਸ਼ਵਰੀ ਹੁਕਮ, ਰਜ਼ਾ, ਭਾਣਾ ਹੈ:

- ਏਕੋ ਹੁਕਮੁ ਵਰਤੈ ਸਭ ਲੋਈ॥

ਏਕਸੁ ਤੇ ਸਭ ਓਪਤਿ ਹੋਈ॥

(ਪੰਨਾ ੨੨੩)

- ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ॥

(ਪੰਨਾ ੧)

ਇਹ ‘ਹੁਕਮ’ ਪਦ ਈਸ਼ਵਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਸਾਮੀ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਖੋਜਾਰਥੀ, ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ., ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ‘ਹਾਕਮ’ ਤੇ ‘ਹੁਕਮ’ ਇਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਭ ਕੁਝ ਰੱਬ ਜਾਂ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਬਦੀ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੀ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਸ਼ੈਤਾਨ ਰੱਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦੀ ਜਾਂ ਬੁਰਾਈ ਵੀ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ:

- ਬਿਖੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਕਰਤਾਰਿ ਉਪਾਏ॥

ਸੰਸਾਰ ਬਿਰਖ ਕਉ ਦੁਇ ਫਲ ਲਾਏ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੭੨)

- ਇਕਨਾ ਹੁਕਮੀ ਬਖਸੀਸ ਇਕਿ ਹੁਕਮੀ ਸਦਾ ਭਵਾਈਅਹਿ॥ (ਪੰਨਾ ੧)

ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦੂਜੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ‘ਹੁਕਮ’ ਦੀ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਦੈਵੀ-ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਕ੍ਰਿਤ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਵੀ ਹੈ (ਦਿੱਸਦਾ, ਅਣ-ਦਿੱਸਦਾ ਸੰਸਾਰ) ਸਭ ਕੁਝ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ:

ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ ਬਾਹਰਿ ਹੁਕਮ ਨ ਕੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੧)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਹੋਣਾ ਵੀ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਿੰਨ ਅਹਿਮ ਪਹਿਲੂ (ਜਨਮ, ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਮੌਤ), ਜਿਹੜੇ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਧੀਨ ਹੋਣੇ ਮੰਨੇ ਗਏ, ਇਹ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਫ਼ਰਮਾਨ ਅਥਵਾ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੀ ਹਨ:

ਇਕੁ ਸੰਸਾਰੀ ਇਕੁ ਭੰਡਾਰੀ ਇਕੁ ਲਾਏ ਦੀਬਾਣੁ॥

ਜਿਵ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਤਿਵੈ ਚਲਾਵੈ ਜਿਵ ਹੋਵੈ ਫੁਰਮਾਣੁ॥

(ਪੰਨਾ ੨)

ਇਸ ਕਾਇਨਾਤ ਦੇ ਅਨੰਤਪੱਖੀ ਪਸਾਰੇ ਵਿਚ, ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਨਿਰਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਅਨੰਤ-ਦਿਸ਼ਾਵੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪੀ ਹੁਕਮ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਕੋਈ ਰਾਜ ਬਲ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਵੀ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਤਮਾ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ (ਹੁਕਮ ਦੀ) ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਹੀ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਮੇਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਰੱਬ ਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹਰੇਕ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਹੈ, ਬੁੱਝਣਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਸਮਝ ਪੈ ਕੇ ਰਜਾ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮਿਲਾਪ ਅਵੱਸ਼ਕ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕੁਝ ਤੁਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫ਼ਰਮਾ ਰਹੇ ਹਨ:

ਜਾਇ ਪੁਛਹੁ ਸੋਹਾਗਣੀ ਵਾਹੈ ਕਿਨੀ ਬਾਤੀ ਸਹੁ ਪਾਈਐ॥ (ਪੰਨਾ ੭੨੨)

ਹੇ ਸੁਹਾਗਵਤੀ! ਤੂੰ ਕਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦਾ ਮਨ ਮੋਹ ਲਿਆ? ਇਸ ਦਾ

ਉੱਤਰ ਸੁਹਾਗਵਤੀ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਇਹੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ:

ਜੋ ਕਿਛੁ ਕਰੇ ਸੋ ਭਲਾ ਕਰਿ ਮਾਨੀਐ ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਕਮੁ ਚੁਕਾਈਐ॥

ਜਾ ਕੈ ਪ੍ਰੇਮਿ ਪਦਾਰਥੁ ਪਾਈਐ ਤਉ ਚਰਣੀ ਚਿਤੁ ਲਾਈਐ॥

ਸਹੁ ਕਹੈ ਸੋ ਕੀਜੈ ਤਨੁ ਮਨੋ ਦੀਜੈ ਐਸਾ ਪਰਮਲੁ ਲਾਈਐ॥

ਏਵ ਕਹਹਿ ਸੋਹਾਗਣੀ ਭੈਣੇ ਇਨੀ ਬਾਤੀ ਸਹੁ ਪਾਈਐ॥

ਆਪੁ ਗਵਾਈਐ ਤਾ ਸਹੁ ਪਾਈਐ ਅਉਰੁ ਕੈਸੀ ਚਤੁਰਾਈ॥ (ਪੰਨਾ ੭੨੨)

ਉਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣਾ, ਆਪਾ ਗੁਆਉਣ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹੀ ਤਰੀਕਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਭੇਦ ਦਾ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸਿਰ-ਮੱਥੇ ਅਤੇ ਤਨੋਂ-ਮਨੋਂ ਮੰਨੀਏ:

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਿਨਿ ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਤਾ॥

ਪ੍ਰਭ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਤਿਨਿ ਭੇਦੁ ਜਾਤਾ॥ (ਪੰਨਾ ੮੮੫)

ਹੁਕਮ ਕਥਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ ਪਰ ਹੁਕਮੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਜਾਂ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਆਪਾ ਗੁਆਉਣਾ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਫ਼ਰਮਾ ਰਹੇ ਹਨ:

ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੈ ਜੇ ਬੁਝੈ ਤ ਹਉਮੈ ਕਹੈ ਨ ਕੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੧)

ਕੀ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਤੇ ਬੁੱਝਣਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸ੍ਵੈ-ਯਤਨਾਂ ਦਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਟਾ ਹੈ? ਇਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮਨੁੱਖੀ ਯਤਨਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਵੀ ਗੁਰੂ-ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਵੀ ਉਸ ਵਾਂਗ ਅਨੰਤ ਬੇਅੰਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕਰਸ ਲਗਾਤਾਰ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਦੀ ਸਮਝ ਉਪਰੰਤ ਮਨੁੱਖ ਵੱਡੇ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਜਬ ਲਗੁ ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੁਝਤਾ ਤਬ ਹੀ ਲਉ ਦੁਖੀਆ॥

ਗੁਰ ਮਿਲਿ ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਣਿਆ ਤਬ ਹੀ ਤੇ ਸੁਖੀਆ॥ (ਪੰਨਾ ੪੦੦)

ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰਮ ਅਤੇ ਮਿਹਰ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ, ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੀ, ਉੱਦਮ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਹੈ, ਆਲਸ ਅਪਣਾਉਣ ਜਾਂ ਹੱਥ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਜਦੋਂ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਚੱਲਣ ਦੀ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਜੀਵ ਨੂੰ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਜੀਵ ਦੇ ਨਾਲ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, “ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ”। ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਕ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵਰਤਣ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਕੇ ਆਕੜ ਬੈਠੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਨਾ-ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਕੇ ਚਿੰਤਾਗ੍ਰਸਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਆਦਮੀ ਦਾ ਧਰਮ ਕੇਵਲ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਹੈ,

ਫਲ-ਪ੍ਰਦਾਤਾ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੈ। ਜਿੰਨੇ ਕਾਰਜ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਫਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਫਲ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਾਭ ਵਾਲੇ ਹੀ ਹੋਣ। ਕਦੇ ਲਾਭ, ਕਦੇ ਹਾਨੀ। ਸੋ ਐਸੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤਿ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਐਸਾ ਗਮਗੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਹੀ ਰੋਗਗ੍ਰਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹਉਮੈ ਦਾ ਪਾਪ ਚਿੰਬੜ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰੀ ਦਸ਼ਾ (ਹਾਨੀ) ਵਿਚ ਰੱਬੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਨਾ ਮੰਨਣ ਦਾ ਅਪਰਾਧ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਮਲੀਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨੋਬਲ ਗਿਰਾਵਟ ਵੱਲ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰਬਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਫਲ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਸਮਝ ਕੇ ਹਰਖ-ਸੋਗ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਸਦੀਵ ਯਤਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਰੱਖਣਾ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਸੂਰਮੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਸੰਕਲਪ (ਸਫ਼ਾ ੧੯ ਦਾ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸਾ)

ਸਫ਼ਰ ਦੌਰਾਨ ਜਿਹੜਾ ਅਤੇ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਵੀ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ, ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਹ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਪਾਲਣ ਹਿਤ ਵਕਤ ਦੀਆਂ ਹਕੂਮਤਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਣ, ਜੂਝਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਬਰ-ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਖਿੜੇ-ਮੱਥੇ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ/ਰਜ਼ਾ ਅੰਦਰ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਮਰ-ਮਿਟਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਦੁਰਾਚਾਰ, ਅਤਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਬੇਈਮਾਨੀ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਚੰਡ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕਰਦਿਆਂ ਹੱਕ-ਸੱਚ, ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਆਚਾਰ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰ ਅਰਥਾਤ ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਲਈ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਖਾਤਰ ਜੂਝਦਿਆਂ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾਅ 'ਤੇ ਲਾ ਦੇਣਾ, ਖਿੜੇ-ਮੱਥੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨਿਛਾਵਰ ਕਰ ਕੇ ਪਰਮਾਨੰਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਝੂਠ, ਅਨਿਆਂ, ਅਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਅਧਰਮ, ਧੱਕੇ ਅਤੇ ਬਦੀ ਅਰਥਾਤ ਅਕੀਮਤਾਂ (Disvalues) ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ (Values) ਸਬਰ, ਸਿਦਕ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਨੇਕੀ, ਨਿਆਂ, ਪਿਆਰ, ਧਰਮ ਆਦਿ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਂ ਹੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਹੈ। ਇਖਲਾਕੀ ਮੌਤ ਮਰਨ ਅਤੇ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਅਣਖ ਗਵਾ ਕੇ ਲੰਮਾ ਨਿਰਾਰਥਕ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਨਾਲੋਂ ਅਰਥਮਈ ਅਤੇ ਸ਼ਾਨਾਂਮੱਤੀ ਸੋਚਧਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰੀਰਕ ਮੌਤ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣਾ ਹੀ ਅਸਲ ਸ਼ਹਾਦਤ ਹੈ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਹੈ, ਆਤਮ-ਬਲੀਦਾਨ ਹੈ।

ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ

-ਡਾ. ਸਰਬਜੋਤ ਕੌਰ*

ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਥਮ ਹੈ। ‘ਜਪੁ’ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਹੀ ਬਾਕੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਵਿਸਥਾਰਿਆ ਹੈ। ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜਗਤ ਅਧਿਆਤਮਕ ਜਗਤ ਹੈ। ਇਹ ਪਰਮ-ਸਤਿ ਤੋਂ ਵਿਛੜੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਸੱਚ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਣ ਦੀ ਗਾਥਾ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪਦ ‘ਸਤਯ’ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤ ਰੂਪ ‘ਸਤਿ’ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ‘ਸੱਚ’ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਪਿਤਾ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਡਾ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਸੱਚ’ ਦੇ ਤਿੰਨ ਅਰਥ ਹਨ:

Truth, Eternal and All Powerful not false, not dying,
not with limited energy.

‘ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼’ ਦੇ ਕਰਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਸੱਚ’ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ—ਸਤਯ ਰੂਪ ਕਰਤਾਰ।

ਸੱਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਗੁਣ ਹੈ ਤੇ ਅੰਤਮ ਅਰਥ ਵਿਚ ਸੱਚ ਆਪ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਇਕ ਨਾਮ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈ ‘ਸਚੁ, ਸਤਿ ਜਾਂ ਸਤਿ ਨਾਮੁ’ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

- ਆਦਿ ਸਚੁ ਜੁਗਾਦਿ ਸਚੁ॥ ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧)

- ਕਿਰਤਮ ਨਾਮ ਕਥੇ ਤੇਰੇ ਜਿਹਬਾ॥

ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਤੇਰਾ ਪਰਾ ਪੁਰਬਲਾ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੮੩)

- ਸਾਚਾ ਸਚੁ ਸੋਈ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਈ॥

ਜਿਨਿ ਸਿਰਜੀ ਤਿਨ ਹੀ ਫੁਨਿ ਗੋਈ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੨੦)

ਸਰਗੁਣਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਪਸਾਰੇ ਵਿਚ ਤੱਕਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਅਨੂਪਮ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਝਲਕਾਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਆਤਮਿਕ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਪਰ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ‘ਸਤਿ’ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਓਹਲੇ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ‘ਸਤਿ ਸੁੰਦਰਯ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰਯ ਸਤਿ ਹੈ’ ਵਿਚ ਇਕ ਪਰਮ ਸੱਚਾਈ ਛੁਪੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਦੀਵੀ ਸੱਚ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਅਮਰ ਹੈ, ਬਿਰ ਹੈ, ਸਤਿ-ਚਿਤ-ਆਨੰਦ ਤੇ ਕਲਿਆਣ ਸਰੂਪ ਹੈ।

* ਮੁਖੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਲੜਕੀਆਂ, ਲੁਧਿਆਣਾ।

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਤਿ ਨੂੰ ‘੧’ ਦਾ ਟੀਕਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ‘ਸਤਿ’ ਦਾ ਧਾਤੂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ‘ਅਸ’ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਹੋਣਾ। ਸੋ ਜੋ ਹੋਂਦ ਵਾਲਾ ਹੈ ਉਹ ਸਤਿ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਕੁਝ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਕੀ ਜੜ੍ਹ ਤੇ ਕੀ ਚੇਤਨ, ਸਭ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ। ਅੱਜ ਹੈ, ਕੱਲ੍ਹ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਅਸਤਿ ਹੈ। ਪਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਚੁੰਕਿ ਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਨਾ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਦਾ ਤੋਂ ਹੈ ਤੇ ਸਦਾ ਰਹੇਗਾ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਤਿ ਹੈ। ਇਸੇ ਸੱਚ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਨਾਨਕ ਸਾਚੇ ਕਉ ਸਚੁ ਜਾਣੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧੫)

ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਜਿੱਥੇ ‘ਸਤਿ’ ਜਾਂ ‘ਸਚੁ’ ਦੇ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਬੇਅੰਤਤਾ ਨੂੰ ਚਿਤਰਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਾਧਨਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ‘ਸੱਚ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਣਾ’ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚ ਵਿਚ ਲੀਨਤਾ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਅਤਿ ਬਿਖੜਾ ਅਤੇ ਲੰਮੇਰਾ ਹੈ। ਵਸਤੂ-ਜਗਤ ਤੋਂ ਪਰਾਭੌਤਿਕ ਜਗਤ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਇਕ ਅਸਗਾਹ ਸਫ਼ਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਰਲੇ ਸੂਰਬੀਰ, ਜੋਧੇ, ਮਹਾਂਬਲੀ ਹੀ ਤੈਅ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਨੂੰ ‘ਸਹਿਜ’ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਤੈਅ ਕਰ ਕੇ ਸਚਿਆਰ-ਪਦ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਿਖਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।

‘ਸਚਿਆਰ’ ਸ਼ਬਦ ਸਤਯ+ਆਲਯ ਦੇ ਸੰਯੋਗ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ— ਸੱਚ ਦਾ ਘਰ, ਸੱਚ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਣ ਲਈ ਯੋਗ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਸੱਚ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਚਿਆਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੇ ਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕੁਦਰਤ ਵਿਚਲੇ ਉਹੇ ਜਿਹੇ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਉਥੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਇੰਦ੍ਰਿਆਵੀ ਸੁਖ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬਿਰਤੀਆਂ ਉਧਰ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ ਪਰ ਜੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੋਏਗਾ ਤਾਂ ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਅਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ ਫਿਰ ਸਚਿਆਰ ਦੀ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਸਚਿਆਰ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਧਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਜਾਂ ਪਛਾਣ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਹ ਉੱਨਤ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਸਚਿਆਰ ਉਹ ਪੁਰਖ ਹਨ ਜੋ ਸੱਚ ਨੂੰ, ਦੈਵੀ ਹੁਕਮ ਤੇ ਰਜਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਕਾਇਨਾਤ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਦਰਜਾ ਸਰਬ-ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ:

ਅਵਰ ਜੋਨਿ ਤੇਰੀ ਪਨਿਹਾਰੀ॥

ਇਸੁ ਧਰਤੀ ਮਹਿ ਤੇਰੀ ਸਿਕਦਾਰੀ॥

(ਪੰਨਾ ੩੭੪)

ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਦਰਜਾ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਜੂਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉੱਤਮ ਹੈ ਇਸ ਲਈ

ਉਸ ਤੋਂ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੂਰਨਤਾ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਪੂਰਨਤਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਣਾ ਹੀ ਰੱਖੇ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਮਾਇਆਵੀ ਜਗਤ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸੱਚ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦਿੱਸਦੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੰਤਵ ਥਾਪ ਕੇ ਐਸ਼ੋ-ਆਰਾਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨ ਜੁਟਾਉਣ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਸਮਾਂ ਲਗਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਸਾਰਕ ਸੁਖ, ਐਸ਼ਵਰਜ, ਰਾਜ-ਭਾਗ, ਝੂਠੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਆਦਿ ਭੋਗਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਤਮ ਚਰਣ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ:

ਏ ਭੂਪਤਿ ਸਭ ਦਿਵਸ ਚਾਰਿ ਕੇ ਝੂਠੇ ਕਰਤ ਦਿਵਾਜਾ॥ (ਪੰਨਾ ੮੫੬)

ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੇਲਾ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਚੁੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਬਸ ਫੇਰ ਤਾਂ:

ਰੈਣਿ ਵਿਹਾਣੀ ਪਛੁਤਾਣੀ ਉਠਿ ਚਲੀ ਗਈ ਨਿਰਾਸ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੪)

ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਣ ਦਾ ਹੱਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਇਕ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਆਤਮਿਕ ਸਚਿਆਰਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਅਤੇ ਇਸ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਦੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਤਮਾ ਦਾ ਕਰਤੱਬ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿੱਦਿਆ ਨਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਦਿਆ ਵਿਚ ਪੈਰ-ਪੈਰ 'ਤੇ ਸ਼ੰਕੇ ਫੁਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਬਿਨਾਂ ਅੰਧਕਾਰ ਦੀ ਪੁੰਦ ਨਹੀਂ ਮਿਟ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਚਿਆਰ ਹੋਣ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ ਜਿਗਿਆਸਾ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ, ਕੁਝ ਜਾਣਨ ਦੀ ਭੁੱਖ ਹੋਣਾ। ਸ਼ੰਕੇ ਇਸ ਭੁੱਖ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਠੰਡ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਹੀ ਜਿਗਿਆਸੂ ਬਣ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪ ਹੀ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ:

ਪ੍ਰਸ਼ਨ : ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ ਕਿਵ ਕੂੜੈ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ॥

ਉੱਤਰ : ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ॥

ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਧਿਆਤਮਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰੀਤੀਵਾਦ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਮ ਅਤੇ ਅਨਹਦ ਸ਼ਬਦ ਉੱਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨ, ਮੋਨ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ, ਵਰਤ ਰੱਖਣੇ, ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕਰ ਕੇ ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣਨਾ ਆਦਿ ਕਰਮ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਗੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਵੱਡੀ ਕੁਕਾਵਟ ਬਣਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਹਰੀ ਧਾਰਮਿਕ ਆਡੰਬਰ ਮਨ ਉੱਪਰ ਹਉਮੈ ਦੀ ਪਰਤ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪਕੇਰਿਆਂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ:

ਕਿਰਿਆਚਾਰ ਕਰਹਿ ਖਟੁ ਕਰਮਾ ਇਤੁ ਰਾਤੇ ਸੰਸਾਰੀ॥

ਅੰਤਰਿ ਮੈਲੁ ਨ ਉਤਰੈ ਹਉਮੈ ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਬਾਜੀ ਹਾਰੀ॥ (ਪੰਨਾ ੪੯੫)

ਸੋ ਅਜਿਹੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਚਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਫਿਰ ਸਚਿਆਰ ਹੈ ਕੌਣ? ਸਚਿਆਰ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇ ਕਿ ਦਇਆ ਵਿੱਚੋਂ ਜਨਮਿਆ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਧਰਮ ਹੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਸੰਚਾਲਕ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵ ਦੀ ਜਗਤ-ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਮੰਤਵ ਇਸ ਧਰਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨਾ ਹੈ:

ਧੌਲੁ ਧਰਮੁ ਦਇਆ ਕਾ ਪੂਤੁ॥

ਸੰਤੋਖ ਥਾਪਿ ਰਖਿਆ ਜਿਨਿ ਸੂਤਿ॥ (ਪੰਨਾ ੩)

ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਲਈ ਕਿਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੀ ਅੰਤਰ ਆਤਮਾ 'ਤੇ ਉੱਕਰੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਵਿਧਾਨ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ ਹੋਣਾ ਹੈ। 'ਹੁਕਮ' ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਫਰਮਾਨ'। ਅਫੁਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਕਈ ਯੁੱਗ ਬੀਤ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਜਦੋਂ ਨਿਰਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਨੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਖੇਡ ਰਚੀ ਗਈ ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਦਾ ਅਸਤਿਤਵ ਹੋਇਆ। ਹੁਕਮ ਉਹ ਨਿਯਮਾਵਲੀ ਹੈ ਜੋ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਫਰਮਾਨ ਹਨ:

- ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਆਕਾਰ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕਹਿਆ ਜਾਈ॥

ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਜੀਅ ਹੁਕਮਿ ਮਿਲੈ ਵਡਿਆਈ॥ (ਪੰਨਾ ੧)

- ਹੁਕਮੀ ਸਗਲ ਕਰੇ ਆਕਾਰ॥ (ਪੰਨਾ ੧੫੦)

- ਹੁਕਮੀ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਸਾਜੀਅਨੁ ਬਹੁ ਭਿਤਿ ਸੰਸਾਰਾ॥ (ਪੰਨਾ ੭੮੬)

ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਸਾਜ ਕੇ ਫਿਰ ਸੰਭਾਲਦਾ ਵੀ ਹੁਕਮ ਹੀ ਹੈ:

- ਹੁਕਮੁ ਸਾਜਿ ਹੁਕਮੈ ਵਿਚਿ ਰਖੈ ਨਾਨਕ ਸਚਾ ਆਪਿ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੫)

- ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਵੇਖੈ ਵਰਤੈ ਤਾਕੋ ਤਾਕੁ॥ (ਪੰਨਾ ੪੬੪)

ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਨਾਸ ਵੀ ਫਿਰ ਹੁਕਮ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

ਹੁਕਮੀ ਸਾਜੇ ਹੁਕਮੀ ਢਾਹੇ ਏਕ ਚਸੇ ਮਹਿ ਲਖ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੮੯)

ਹੁਕਮ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਰਜਾ' ਜਾਂ 'ਰਜਾਈ' ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਰਜਾ ਵੀ ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ—ਇੱਛਾ, ਮਰਜ਼ੀ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਰਜਾਈ ਪਦ ਦੈਵੀ-ਇੱਛਾ ਜਾਂ ਰੱਬੀ ਭਾਣੇ ਦਾ ਪਰਿਆਇ ਹੈ। ਸੋ "ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ" ਵਿਚ ਉਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਉਲੇਖ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਜੋ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸੁਤੰਤਰ ਆਪਣੀ ਰਜਾ ਅਰਥਾਤ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਗੁਰ-ਫਰਮਾਨ ਹੈ:

ਪੁਛਿ ਨ ਸਾਜੇ ਪੁਛਿ ਨ ਢਾਹੇ ਪੁਛਿ ਨ ਦੇਵੈ ਲੇਇ॥

ਆਪਣੀ ਕੁਦਰਤਿ ਆਪੇ ਜਾਣੈ ਆਪੇ ਕਰਣੁ ਕਰੇਇ॥

ਸਭਨਾ ਵੇਖੈ ਨਦਰਿ ਕਰਿ ਜੈ ਭਾਵੈ ਤੈ ਦੇਇ॥

(ਪੰਨਾ ੫੩)

ਰਜਾ ਮੰਨਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਦੇ ਹੋਏ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਆਉਣਾ। ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ ਕਰਨਾ। ‘ਤੇਰਾ ਕੀਆ ਮੀਠਾ ਲਾਗੈ’ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਬਣ ਜਾਣੀ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਤਕ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਅੱਪੜਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜੇ ਅੱਪੜ ਜਾਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਫਰਮਾਨ ਹੈ:

ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਜੋ ਚਲੈ ਸੋ ਪਵੈ ਖਜਾਨੈ॥

(ਪੰਨਾ ੪੨੧)

ਸੋ ਜੀਵ ਨੂੰ ਉਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਚੱਲਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਨੁਕੂਲਤਾ ਵਰਤਣੀ ਹੀ ਸਚਿਆਰ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੈ।

ਸਚਿਆਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਉਹ ਤੱਤ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੁਕਮ, ਰਜਾ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣਾ ਆਤਮਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਢਾਲਣਾ ਹੈ:

ਮਨ ਤੂੰ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪੁ ਹੈ ਆਪਣਾ ਮੂਲੁ ਪਛਾਣੁ॥

(ਪੰਨਾ ੪੪੧)

ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜੋਤ-ਸਰੂਪ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਹੁਕਮ ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਝ ਲਈਏ ਕਿ ਇਹ ਹੁਕਮ ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲਿਖਿਆ ਪਿਆ ਹੈ ਜੋ ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ‘ਰੁਕ ਜਾਉ’ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੀ ਸੈਨਤ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਹੁਕਮ ਦੀ ਇਹ ਬਰੀਕ ਜਿਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਜੀਵ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸੁਣਨੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਅੰਦਰ ਵਗਦੇ ਰੱਬੀ ਵਹਾਉ ਨਾਲ ਸੁਰਤ ਜੋੜ ਲਈ ਉਹ ਉਥੋਂ ਉਪਜਦੀਆਂ ਬੇਅੰਤ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ। ਅਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ ਸਵਾਰਥ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕਰਤੱਵ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਹੈ ਹੀ ਆਤਮਾ ਦੇ ਕਰਤੱਵ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ। ਗੁਰ-ਫਰਮਾਨ ਹੈ:

ਹਉ ਹਉ ਕਰਤ ਨਹੀ ਸਚੁ ਪਾਈਐ॥

ਹਉਮੈ ਜਾਇ ਪਰਮ ਪਦੁ ਪਾਈਐ॥

(ਪੰਨਾ ੨੨੬)

ਹੁਕਮ ਤੇ ਹਉਮੈ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਟਕਰਾਉ ਤੇ ਤਨਾਉ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਹਉਮੈ ਇਕਸੁਰ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਰਜਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਰਜਾ ਦੇ ਅਰਥ ਹੀ ਸੁਆਰਥ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕੇਵਲ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਮੌਜ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਕੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਸੋ ਸਚਿਆਰ-ਪਦ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ‘ਹੁਕਮ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ’ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਰਤ

ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ‘ਹੁਕਮ’ ਪਦ ਪ੍ਰਭੂ ਵਾਸਤੇ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਮੌਜ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਹੁਕਮ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

- ਏਕੋ ਨਾਮੁ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰਿ ਦੀਆ ਬੁਝਾਇ ਜੀਉ॥ (ਪੰਨਾ ੨੨)

- ਮਲੁ ਕੂੜੀ ਨਾਮਿ ਉਤਾਰੀਅਨੁ ਜਪਿ ਨਾਮੁ ਹੋਆ ਸਚਿਆਰੁ॥ (ਪੰਨਾ ੯੫੧)

ਅਰਥਾਤ ਕੂੜ ਦੀ ਮੈਲ ਜਾਂ ਪਾਲਿ ਨਾਮ ਨਾਲ ਹੀ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪਾਲਿ ਦੂਰ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਸਚਿਆਰ ਬਣੀਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਜੀਵ ਦੇ ਮਨ ਅਤੇ ਤਨ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ:

ਸਿਮਰਿ ਗੋਵਿੰਦੁ ਮਨਿ ਤਨਿ ਧੁਰਿ ਲਿਖਿਆ॥ (ਪੰਨਾ ੧੯੯)

‘ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ’ ਦਾ ਅਰਥ ਵੀ ਇਹੀ ਹੈ।

ਸੋ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਤੱਤ ਹੈ। ਦੈਵੀ-ਹੁਕਮ ਇਸ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਰਜਾ ਇਸ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ। ਜੀਵਨ ਵਿਚ ‘ਨਾਮ’ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨਾ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਚੌਥੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਦੈਵੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਾਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਰਮ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ:

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਸਚੁ ਨਾਉ ਵਡਿਆਈ ਵੀਚਾਰੁ॥

ਕਰਮੀ ਆਵੈ ਕਪੜਾ ਨਦਰੀ ਮੋਖੁ ਦੁਆਰੁ॥

ਨਾਨਕ ਏਵੈ ਜਾਣੀਐ ਸਭੁ ਆਪੇ ਸਚਿਆਰੁ॥ (ਪੰਨਾ ੨)

ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਨਾਮ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ:

ਜੇਤਾ ਕੀਤਾ ਤੇਤਾ ਨਾਉ॥

ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਨਾਹੀ ਕੋ ਥਾਉ॥ (ਪੰਨਾ ੪)

ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਗਤ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀ ਅਤੇ ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿਚ ਅਸ਼ੁੱਧਤਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਫਿਰ ਨਾਮ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਦਾ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਰਸਾਇਣ ਹੈ:

ਭਰੀਐ ਮਤਿ ਪਾਪਾ ਕੈ ਸੰਗਿ॥

ਓਹੁ ਧੋਪੈ ਨਾਵੈ ਕੈ ਰੰਗਿ॥ (ਪੰਨਾ ੪)

ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਦੀ ਪਕੜ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਮਾਇਆ ਦੀ ਪਕੜ ’ਤੇ ਫਤਹ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਪਤਿ ਦੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਇੱਛੁਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਜੇ ਉਹ ਜਗਦੀਸ਼ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ ਹੋ ਕੇ ਜੀਭਾ ਨਾਲ ਏਕ ਨਾਮ ਦਾ ਬਾਰੰਬਾਰ ਜਾਪ ਕਰੇ:

- ਇਕ ਦੂ ਜੀਭੋ ਲਖ ਹੋਹਿ ਲਖ ਹੋਵਹਿ ਲਖ ਵੀਸ॥

ਲਖੁ ਲਖੁ ਗੇੜਾ ਆਖੀਅਹਿ ਏਕੁ ਨਾਮੁ ਜਗਦੀਸ॥

(ਪੰਨਾ ੨)

- ਬਾਰੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਪ੍ਰਭੁ ਜਪੀਐ॥

(ਪੰਨਾ ੨੮੬)

ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹਰਿ ਨਾਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਤਿੰਨ ਸਾਧਨ ਜੁਟਾਏ ਗਏ ਹਨ— ਸੁਣਨ, ਮਨਨ ਅਤੇ ਗਾਇਣ। ਨਾਮ ਦੇ ਸੁਣਨ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ—ਪੂਰਨ ਇਕਾਗਰਤਾ, ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਸਮਰਪਣ ਨਾਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਨਾ। ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰਿ ਨਾਮ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ। 'ਸੁਣਿਐ' ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਇੰਦ੍ਰਿਆਤਮਕ ਕਿਰਿਆ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਹ ਤਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਅਨੁਭਵ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਭਗਤ-ਜਨ ਇਕ-ਮਨ ਇਕ-ਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਅਚੇਤ ਤੇ ਸੁਚੇਤ ਬਿਰਤੀਆਂ ਇਕਾਗਰ ਕਰ ਕੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਸਦਾਚਾਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ, ਬੌਧਿਕ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਬਲਵਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ ਅਤੇ ਧੀਰਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਨਾਮ ਦੇ ਮਨਨ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਨਾ, ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ। ਹਰਿ ਦੇ ਮਨਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਅਸਲ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਮਨਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਿਮਰਨ ਸਾਧਨਾ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। 'ਸੁਣਿਐ' ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਅਨੁਭਵ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਢਾਲਣਾ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਮਨਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਈਸ਼ਵਰੀ ਸੰਸਕਾਰ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਐਸਾ ਨਾਮੁ ਨਿਰੰਜਨੁ ਹੋਇ॥

ਜੇ ਕੋ ਮੰਨਿ ਜਾਣੈ ਮਨਿ ਕੋਇ॥

(ਪੰਨਾ ੩)

ਜੇ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ, ਬੁੱਧੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਚਿੱਤ ਜਾਂ ਬੁੱਧੀ ਵਿਚ ਈਸ਼ਵਰੀ ਸੂਝ ਦੀ ਜਾਗ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਭਵਨਾਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਚੋਟਾਂ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ, ਜਮਾਂ ਦੇ ਵੱਸ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਵੀ ਤਰਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਾਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰਲੇ ਤੀਰਥਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਸ ਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਹੀ ਤੀਰਥ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

ਅੰਤਰਗਤਿ ਤੀਰਥਿ ਮਲਿ ਨਾਉ॥

(ਪੰਨਾ ੪)

ਤੀਸਰਾ ਸਾਧਨ ਹੈ—ਗਾਇਣ। ਗਾਉਣ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਉਪਮਾ ਕਰਨਾ, ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਣਾ। ਗਾਉਣਾ ਵਡਿਆਈ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਾਇਵਾਚੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਟਕਸਾਲ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਘੜਨੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿੱਥੇ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ:

(ਬਾਕੀ ਸਫਾ ੪੦ 'ਤੇ)

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਕਥਾਨਕ ਰੂੜੀਆਂ

—ਬੀਬੀ ਅਮਨਜੀਤ ਕੌਰ*

ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ/ਲੋਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਾਂਝੀਆਂ ਰੂੜੀਆਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਕਥਾ ਕਈ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਤੱਤ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਦੁਹਰਾਏ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਕਥਾ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਸਾਂਝੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਕਥਾਨਕ ਰੂੜੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤੱਤ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

‘ਕਥਾਨਕ ਰੂੜੀ’ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ‘ਮੋਟਿਫ’ (Motif) ਹੈ। ਮੋਟਿਫ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਕਥਾ ਜਾਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਇਕ ਅੰਗ ਜਾਂ ਇਕ ਤੱਥ। ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਸੰਕਲਪ, ਇਕ ਘਟਨਾ, ਇਕ ਲੱਛਣ, ਇਕ ਸ਼ਕਤੀ, ਇਕ ਵਾਰਤਾ, ਇਕ ਜੀਵ ਜਾਂ ਇਕ ਵਸਤੂ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ‘ਮੋਟਿਫ’ ਸ਼ਬਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਰਥ-ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ।^੧ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਹਿਤ ਕਲਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹੋਰ ਦੂਸਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਲੱਖਣ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਬਿਰਤਾਂਤ ਜਾਂ ਗਲਪ ਦੇ ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਯੂਨਿਟਾਂ ਨੂੰ ‘ਮੋਟਿਫ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੀ ਮੋਟਿਫਾਂ ਦੀ ਕਾਰਨ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਲੜੀ ਦਾ ਜੋੜ ਅਤੇ ਪਲਾਟ ਦਾ ਅਰਥ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੋਟਿਫਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ ਜੋ ਥੀਮ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਲਾਟ ਦਾ ਸੁਹਜਾਤਮਕ ਕਾਰਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੋਟਿਫਾਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਵਿਚ ਖਿੱਚ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੋਟਿਫ (ਕਥਾਨਕ ਰੂੜੀ) ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਇਕ ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਰੂਪਾਕਾਰ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਰਤਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਪਰਸਥਿਤੀ ਅੰਦਰ ਜਾਂ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਭਾਵ-ਅਵਸਥਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।^੨

‘ਵਾਰ’ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਲੋਕ-ਰੂੜੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜਵਾਨ ਜਦੋਂ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਲਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਲੈਣ ਲਈ ਸਿਰਵਾਰਨੇ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਵਾਰਨੇ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਯੁੱਧ ਜਾ ਰਹੇ ਜਵਾਨ ਦੀ

* ਸਪੁੱਤਰੀ ਸ. ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ: ਕਾਲਾ ਘਨੂਪੁਰ, ਨਜ਼ਦੀਕ ਫੇਹਰਟਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਉਸਤਤਿ ਵਿਚ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ 'ਵਾਰ' ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜੰਗਾਂ-ਯੁੱਧਾਂ 'ਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਰੂਪ ਬਦਲ ਗਿਆ ਤੇ ਵਾਰ ਦੇ ਮੁੱਖ ਲੱਛਣ ਕਿਸੇ ਯੋਧੇ, ਨਾਇਕ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਜਾਂ ਉਸਤਤਿ ਕਰਨਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਲੋਕ-ਵਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਧਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੱਲੋਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਾਲੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਰਚੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੀ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਕਸਦ ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਲੋਕ-ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਚਾਹਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਸਮੱਗਰੀ^੩ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਨੇ ਕਥਾਨਕ ਰੂੜੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਲਈ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਲੋਕ-ਕਾਵਿ-ਰੂਪ 'ਵਾਰ' ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਵਾਰ ਦਾ ਨਾਇਕ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਉਚਿਤਾ ਅਤੇ ਦਿੱਬਤਾ ਦਰਸਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਚਨਾ ਦਾ ਇਹ ਨਾਇਕ ਇਕ ਧਰਮ ਪਰਵਰਤਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੁਰਸ਼ ਹਨ ਜੋ ਰਚਨਾਕਾਰ ਦੇ ਸਮਕਾਲ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਬਣ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਿੱਥ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਇਹ ਰਚਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।^੪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਈ ਕਥਾਨਕ ਰੂੜੀਆਂ ਦੀ ਭਰਵੀਂ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਧਾਰਨਾ ਜਾਂ ਰੂੜੀ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਓਅੰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰੇ ਧੁੰਧੁਕਾਰਾ ਸੀ। ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਦਰਜ ਹੈ:

ਅਰਬਦ ਨਰਬਦ ਧੁੰਧੁਕਾਰਾ॥ ਧਰਣਿ ਨ ਗਗਨਾ ਹੁਕਮੁ ਅਪਾਰਾ॥

ਨਾ ਦਿਨੁ ਰੈਨਿ ਨ ਚੰਦੁ ਨ ਸੂਰਜੁ ਸੁੰਨੁ ਸਮਾਧਿ ਲਗਾਇਦਾ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੩੫)

ਇਸਲਾਮੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਫੁਰਨਾ ਫੁਰਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਹੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ। ਇਹ ਰੂੜੀ ਲੋਕ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਗਈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ

‘ਵਾਰ’ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਉਲੀਕਦੇ ਹਨ:

ਓਅੰਕਾਰੁ ਆਕਾਰੁ ਕਰਿ ਏਕ ਕਵਾਉ ਪਸਾਉ ਪਸਾਰਾ।

ਪੰਚ ਤਤ ਪਰਵਾਣੁ ਕਰਿ ਘਟਿ ਘਟਿ ਅੰਦਰਿ ਤ੍ਰਿਭਵਣੁ ਸਾਰਾ।

ਕਾਦਰੁ ਕਿਨੇ ਨ ਲਖਿਆ ਕੁਦਰਤਿ ਸਾਜਿ ਕੀਆ ਅਵਤਾਰਾ।

ਇਕ ਦੂ ਕੁਦਰਤਿ ਲਖ ਕਰਿ ਲਖ ਬਿਅੰਤ ਅਸੰਖ ਅਪਾਰਾ। (ਪਉੜੀ ੪)

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਅਰਥਾਤ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਅਗਨੀ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਅਤੇ ਅਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਸਰੀਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਹਿੰਦੂ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਲ ਦੀ ਚਾਰ ਯੁੱਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੰਨੀ-ਪ੍ਰਮਾਣੀ ਰੂੜੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਯੁੱਗ ਅਤੇ ਚਾਰ ਵਰਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਚਾਰ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜੋੜਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਲੋਕ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਹੀ ਇਕ ਰੂੜੀ ਹੈ।^੫ ਸਤਯੁਗ ਨੂੰ ਸਤ ਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਯੁੱਗ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਲਯੁਗ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲੋਕ-ਧਾਰਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਹਰ ਪਾਸੇ ਹਨੇਰਗਰਦੀ ਛਾ ਜਾਵੇ; ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਇਖਲਾਕੀ ਗਿਰਾਵਟਾਂ ਆ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੈਵੀ-ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਗਮਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜਨਮ ਇਕ ਆਲੌਕਿਕ ਘਟਨਾ ਹੈ। ਉਹ ਦੈਵੀ-ਪੁਰਸ਼ ਅਤੇ ਕਈ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ। ਆਪ ਨੇ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰੂੜੀਆਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਿਗਵਿਜੇਈ ਨਾਇਕ ਤੇ ਰੱਬੀ ਅਵਤਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਭਰ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਧੌਲ ਰੂਪੀ ਧਰਮ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਤ ਲੋਕ ’ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ:

ਸੁਣੀ ਪੁਕਾਰਿ ਦਾਤਾਰ ਪ੍ਰਭੁ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਜਗ ਮਾਹਿ ਪਠਾਇਆ।

(ਪਉੜੀ ੨੩)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਚਾਨਣ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਝੂਠ ਰੂਪੀ ਹਨੇਰਾ ਮਿਟ ਗਿਆ:

ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਾਨਕੁ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਮਿਟੀ ਧੁੰਧੁ ਜਗਿ ਚਾਨਣੁ ਹੋਆ। (ਪਉੜੀ ੨੭)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦੈਵੀ ਲੋਕ-ਨਾਇਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੈਵੀ ਨਾਇਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਦੀਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਕਰਮ-ਭੂਮੀ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਕਰਦੇ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਚੜਿਆ ਸੋਧਣਿ ਧਰਤ ਲੁਕਾਈ॥

(ਪਉੜੀ ੨੪)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਰ ਥਾਂ 'ਤੇ ਵਿਜਯ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਤੀਰਥ ਹਨ, ਚਾਹੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਮੱਠ ਜਾਂ ਬਗਦਾਦ, ਚਾਹੇ ਮੱਕਾ ਮਦੀਨਾ ਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਆਦਿ। ਹਰ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਇਕ ਵਾਂਗ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਪਰਤੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਮੱਕਾ ਫੇਰਨਾ, ਅੱਖ ਦੇ ਫੇਰ ਵਿਚ ਪੀਰ ਦਸਤਗੀਰ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਲੱਖਾਂ ਅਕਾਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਪਤਾਲਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾ ਕੇ ਲੋਟਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦਾ ਭਰ ਕੇ ਲੈ ਆਉਣਾ, ਅੱਚਲ ਵਟਾਲੇ ਦੇ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਲੋਟੇ ਦਾ ਲੱਭਣਾ, ਸਿੱਧਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਵਕ ਦੇਣਾ ਆਦਿ ਚਮਤਕਾਰੀ ਰੂੜੀਆਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਕਾਲ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਰੂਪ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀਆਂ ਰੂੜੀਆਂ ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹੇ-ਬਹੁਤ ਅੰਤਰ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰੂੜੀਆਂ ਵਰਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਧ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਪਰਿਵਰਤਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਰਦੇ ਹੋਏ। ਸਿੱਧ ਬਘਿਆੜ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਚਲਿੰਤਰ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਪੰਛੀ ਬਣ ਕੇ ਪੰਛੀਆਂ ਵਾਂਗ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾਉਣ ਲੱਗਾ, ਇਕ ਫਨੀਅਰ ਨਾਗ ਬਣ ਕੇ ਫੁੰਕਾਰੇ ਮਾਰਨ ਲੱਗਾ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਅੱਗ ਦੀ ਵਰਖਾ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਭੰਗਰ ਨਾਥ ਤਾਰੇ ਤੋੜਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਇਸ ਕਰਾਮਾਤੀ ਸਰੂਪ ਬਦਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਹੈ।

ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਪੀਰਾਂ-ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਮੰਨਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ-ਮਨ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਅਦਭੁਤ ਤੇ ਅਨੋਖੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਂ ਪੀਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸਾਡੇ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਆਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ-ਧਰਮ ਵਿਚ ਪੰਜਾਂ ਪੀਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਜ ਪੀਰ ਦੈਵੀ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਡੀ ਰੂੜੀ ਹੈ ਜੋ ਨਾਇਕ ਦੀ ਮਦਦ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 'ਪੰਜ ਪੀਰ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜ ਪਿਆਲੇ ਸਤ, ਸੰਤੋਖ, ਦਯਾ, ਧਰਮ, ਧੀਰਜ ਹਨ। ਛੇਵੇਂ ਪੀਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇਗ-ਤੇਗ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਪਹਿਨ ਕੇ ਗੁਰਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਹਨ।

ਸੰਖਿਆਪਰਕ ਜਾਂ ਅੰਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰੂੜੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸਪਰਕ ਰੂੜੀਆਂ ਵਿਚ ਵਡਮੁੱਲਾ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਲੋਕ-ਮਾਨਸ ਨੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਨਾਲ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸਗਤ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਰੂੜੀਆਂ ਵੀ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਸੱਤ ਪਾਤਾਲ, ਸੱਤ

ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ, ਸੱਤ ਦੀਪ ਆਦਿ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਰੂੜੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਨੌਂ’ ਅੰਕ ਵੀ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਹੈ। ਨੌਂ ਨਿਧਾਂ, ਨੌਂ ਖੰਡ, ਨੌਂ ਗ੍ਰਹਿ, ਨੌਂ ਸਿੱਧ ਆਦਿ ਰੂੜੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਜੋ ਕਥਾਨਕ ਰੂੜੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਸਾਨੂੰ ਪੌਰਾਣਿਕ ਸਾਹਿਤ, ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ, ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਆਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਰੂਪ ਤੇ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ:

1. Motif Index of North American Tals, P. XI
2. J.T. Shipley, Dictionary of World literary Terms, P. 204.
੩. ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਭੁਮਰ, ਹਿੰਦੀ ਭਕਤੀ ਸਾਹਿਤਯ ਮੇਂ ਲੋਕ ਤਤ੍ਵ, ਪੰਨਾ ੯.
੪. ਡਾ. ਜਗਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ: ਲੋਕਯਾਨਿਕ ਅਧਿਐਨ, ਲੋਕ ਪਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ, ਪੰਨਾ ੨੨
੫. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ੨੪.

ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ

(ਸਫ਼ਾ ੩੫ ਦਾ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸਾ)

– ਗਾਵੀਐ ਸੁਣੀਐ ਮਨਿ ਰਖੀਐ ਭਾਉ॥ (ਪੰਨਾ ੨)

– ਭਾਂਡਾ ਭਾਉ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਤਿਤੁ ਢਾਲਿ॥ (ਪੰਨਾ ੮)

ਉਥੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਨਦਰਿ ਅਤੇ ਕਰਮ ਦੀ ਵੀ ਅਤਿ ਆਵੱਸ਼ਕਤਾ ਹੈ।

– ਨਾਨਕ ਜਿਸ ਨੇ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ਸੋ ਪਾਏ ਸੋ ਹੋਵੈ ਦਰਿ ਸਚਿਆਰਾ॥ (ਪੰਨਾ ੫੯੩)

– ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲ॥ (ਪੰਨਾ ੮)

ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਸਾਧਕ ਨੂੰ ਜਗਤ ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਸਗੋਂ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਬਿਰਤੀ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਮ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਦਾ ਹੈ:

ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ਗਏ ਮਸਕਤਿ ਘਾਲਿ॥

ਨਾਨਕ ਤੇ ਮੁਖ ਉਜਲੇ ਕੇਤੀ ਛੁਟੀ ਨਾਲਿ॥ (ਪੰਨਾ ੮)

ਅਜਿਹੇ ਸਚਿਆਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜੀ ਦੀ ਲੋਚਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਧੂੜਿ ਮੰਗੈ ਤਿਸੁ ਗੁਰਸਿਖ ਕੀ ਜੋ ਆਪਿ ਜਪੈ ਅਵਰਹ ਨਾਮੁ ਜਪਾਵੈ॥

(ਪੰਨਾ ੩੦੬)

ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸੰਕਲਪ

—ਪ੍ਰੋ. ਸੁਖਬੀਰ ਸਿੰਘ*

ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਇਕ ਸਹੀ ਸੋਧ ਧਰਮ ਹੈ। ਹਰ ਧਰਮ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਇਕ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ‘ਗ੍ਰੰਥ’ ਹੀ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਅਤੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਅਟੱਟ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਾਇਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚੰਗਾ ਮਨੁੱਖ ਬਣਨ ਦੇ ਮੂਲ ਸ੍ਰੋਤ ਗ੍ਰੰਥ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਬਰਾਂ, ਗੁਰੂਆਂ, ਪੀਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਰਾਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਨਵਾਂ-ਨਰੋਆ ਬਣਾਈ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਤਿਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਹੀ ਧਰਮ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਜਿੰਦ-ਜਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਸਰਾ ਧਰਮ ਹੈ ਅਤੇ ਭਵਸਾਗਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਾਉਣ ਲਈ ਆਸਰਾ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਧਰਮ ਵਿਚ ਉਸ ਧਰਮ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਗ੍ਰੰਥ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਝ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਾਡਰਨ ਇਡੀਅਮ ਦੁਆਰਾ ਸਕਰਿਪਚਰਲ ਲਿਟਰੇਚਰ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ‘ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ’ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦਾ ਲਿਟਰੇਚਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਰਚਨਾਵਲੀ ਆਦਿ ਸਤਿਕਾਰਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਹਿਮ ਉੱਚ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ: “‘ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ’ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਰਾਇ ਇੱਕ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਬਾਣੀਆਂ/ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਰਬ-ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ‘ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ’ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ‘ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ’ ਦੂਸਰੀ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਹੋਂਦ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਧਰਮ ਭਾਵੇਂ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਹਨ ਪਰ ਹਰ ਇਕ ਧਰਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਕਿਸੇ ਵੱਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ’ਤੇ ਆਸਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ’ਤੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕੇਂਦਰਿਤ ਬਿੰਦੂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਵਰਗਾ ਧਰਮ ਜਦੋਂ ‘ਸਤ’ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਸੱਚ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸੱਚ ਵੀ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਸੱਚ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਸੱਚ ਕੇਵਲ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੀ ਹੈ।” ਸੋ ਉਸੇ

* ਲਾਇਲਪੁਰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਜਲੰਧਰ।

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ‘ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ’ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਲੱਭਣ ਦਾ ਮੇਰਾ ਇਹ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਯਤਨ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ‘ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ’ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜੋ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ੨੭੧ ਬੰਦ ਹਨ ਅਤੇ ਆਰੰਭਿਕ ਸ਼ਬਦ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਨਾਲ ਹੈ:

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਸ੍ਰੀ ਭਗਉਤੀ ਜੀ ਸਹਾਇ॥

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਜੀ ਕੀ ਉਸਤਤਿ॥

ਉਤਾਰਾ ਖਾਸੇ ਦਸਤਖਤ ਕਾ॥ਪਾਤਿਸਾਹੀ॥੧੦॥

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਸਰਬ ਲੋਹ ਸ਼ਕਤੀ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚੌਪਈ, ਕਬਿੱਤ, ਸਵੈਯੇ, ਤੋਮਰ ਛੰਦ, ਲਘੁ ਨਰਾਜ ਛੰਦ, ਭੁਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ, ਪਾਧੜੀ, ਤੋਟਕ, ਨਰਾਜ, ਰੂਆਮਲ, ਦੋਹਰਾ, ਦੋਹਾ, ਦੀਰਘ ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਆਦਿ ਛੰਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

‘ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ’ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਚੌਪਈ ਵਿਚ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ਪ੍ਰਣਵੇ ਆਦਿ ਏਕੰਕਾਰਾ॥ ਜਲ ਥਲ ਮਹੀਅਲ ਕੀਓ ਪਸਾਰਾ॥

ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਅਬਗਤਿ ਅਬਿਨਾਸੀ॥ ਲੋਕ ਚੜ੍ਹ ਦਸਿ ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸੀ॥

ਇਸੇ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਹਿਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕਤਾ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਕੌਮ ਦੀ ਜਿੰਦ-ਜਾਨ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਇਹ ਗੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ‘ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ’ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਹੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਅਨੋਖਾ ਰਸ ਹੈ। ਮੁੱਢਲੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ੨੭੧ ਛੰਦ ਹਨ, ਅੰਤ ਵਾਲਾ ਛੰਦ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ੧੭ ਵਾਰ ਛੰਦ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਛੰਦ-ਵਾਰ ਬਿਓਰਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

੧) ਚੌਪਈ = ੧੦ ਛੰਦ (ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਜੋਤ ਦੇ ਪਸਾਰੇ ਦਾ ਵਰਣਨ)

੨) ਕਬਿੱਤ ੧੧ ਤੋਂ ੨੦ = ੧੦ ਛੰਦ (ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਹਸਤੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ)

੩) ਸਵੈਯਾ ੨੧ ਤੋਂ ੩੦ = ੧੦ ਛੰਦ (ਕਰਮ-ਕਾਂਡੀ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਬਲ ਦੇ ਦਾਅਵੇਦਾਰਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ)

੪) ਤੋਮਰ ਛੰਦ ੩੧ ਤੋਂ ੪੦ = ੨੦ ਛੰਦ (ਨਾਮ ਆਧਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਭ ਭਰਮ ਵਿਚਾਰ ਹੈ)

- ੫) ਲਘੁ ਨਰਾਜ ੫੧ ਤੋਂ ੭੦ = ੨੦ ਛੰਦ (ਰੱਬੀ ਵਿਆਪਕਤਾ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਅਨੁਭਵ)
- ੬) ਕਬਿੱਤ ੭੧ ਤੋਂ ੯੦ = ੨੦ ਛੰਦ (ਦੰਭੀ ਮਤ-ਮਤਾਂਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਅੰਗ)
- ੭) ਭੁਜੰਗ ੯੧ ਤੋਂ ੧੨੦ = ੩੦ ਛੰਦ (੧੫ ਵਿਚ ਰੱਬ ਇਹ ਨਹੀਂ, ੧੫ ਵਿਚ ਰੱਬ ਇਹ ਹੈ)
- ੮) ਪਾਧੜੀ ੧੨੧ ਤੋਂ ੧੪੦ = ੨੦ ਛੰਦ (ਕਰਮ-ਕਾਂਡ 'ਤੇ ਚੋਟ)
- ੯) ਤੋਟਕ ੧੪੧ ਤੋਂ ੧੬੦ = ੨੦ ਛੰਦ (ਕਰਤਾ ਦੀ ਜੈ-ਜੈ ਕਾਰ)
- ੧੦) ਨਰਾਜ ੧੬੧ ਤੋਂ ੧੮੦ = ੨੦ ਛੰਦ (ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਜੋਤ ਦੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕਤਾ)
- ੧੧) ਰੂਆਮਲ ੧੮੧ ਤੋਂ ੨੦੦ = ੨੦ ਛੰਦ (ਸਰਬ-ਕਰਤਾ ਦੀ ਮਹਿਮਾ)
- ੧੨) ਦੀਰਘ ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ੨੦੧ ਤੋਂ ੨੨੦ = ੨੦ ਛੰਦ (ਦੁਰਜਨ ਦਲ ਦੰਡਣ ਦੀ ਮਹਿਮਾ)
- ੧੩) ਚੋਹਰਾ ੨੨੧ ਤੋਂ ੨੩੦ = ੧੦ ਛੰਦ (ਆਤਮਾ ਦਾ ਵਰਣਨ)
- ੧੪) ਪਾਧੜੀ ੨੩੧ ਤੋਂ ੨੪੨ = ੧੨ ਛੰਦ (ਬੇਅੰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ ਸੇਵਕ ਹਨ)
- ੧੫) ਸਵੈਯਾ ੨੪੩ ਤੋਂ ੨੫੨ = ੧੦ ਛੰਦ (ਰੱਬ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਆਖਦੇ ਹਨ)
- ੧੬) ਕਬਿੱਤ ੨੫੩ ਤੋਂ ੨੬੬ = ੧੪ ਛੰਦ (ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬੀ ਕੀਰਤੀ ਕਰ ਕੇ ਦੱਸਿਆ)
- ੧੭) ਪਾਧੜੀ ੨੬੭ ਤੋਂ ੨੭੧½ ਛੰਦ (ਵੇਰਵਾ ਅੰਕਿਤ)।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਰੂਪ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕਤਾ, ਪ੍ਰੇਮ-ਭਗਤੀ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਨਾ, ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਾਧਨਾ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਮੋਹ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਉੱਠ ਕੇ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਬਾਰੇ ਆਦਿ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਪੇਪਰ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਮੈਂ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਵਿਚਲੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। 'ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ' ਅਤੇ 'ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ' ਇਸ ਦਾ ਅਹਿਦਨਾਮਾ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਗੱਲ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਪਹਿਰਾਵੇ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਨਿਰਾਕਾਰ ਅਤੇ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਇਸ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਇਸ

ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਜਿਸ ਲਈ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਰੰਕ, ਹਾਥੀ ਅਤੇ ਕੀੜੀ ਸਭ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹਨ, ਉਸ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸੰਬੰਧੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਫਰਜ਼ੀ ਰਿਸ਼ਤੇ-ਨਾਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਲੜੀ ਵਾਂਗ ਪਰੇ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਰਗੁਣ ਅਤੇ ਅਵਤਾਰੀ ਸਰੂਪ ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਹੈ, ਨੂੰ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹੀ ਨਿਰਮਾਤਾ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਹਿਮਾ-ਵਰਣਨ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ, ਪਾਖੰਡ ਆਦਿ ਦਾ ਵੀ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਨਾਲ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਵੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਜਾਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਧਿਆਨ ਲਗਾਉਣਾ, ਸੱਤਾਂ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ, ਬੁੱਤ ਅਤੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨਾ, ਲਿੰਗ ਨੂੰ ਗਲੇ ਵਿਚ ਲਟਕਾਉਣਾ, ਸਰਾਧ ਆਦਿ ਕਰਨ ਨਾਲ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸਗੋਂ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ:

ਕਹਾ ਭਯੋ ਦੋਊ ਲੋਚਨ ਮੂੰਦ ਕੈ ਬੈਠਿ ਰਹਿਓ ਬਕ-ਧਯਾਨ ਲਗਾਇਓ॥

ਨਾਤ ਫਿਰਿਓ ਲੀਏ ਸਾਤ ਸਮੁੰਦ੍ਰਨ ਲੋਕ ਗਇਓ ਪਰਲੋਕ ਗਵਾਇਓ॥

ਬਾਸੁ ਕੀਓ ਬਿਖਿਆਨ ਸਿਉ ਬੈਠ ਕੇ ਐਸੇ ਹੀ ਐਸ ਸੋ ਬੈਸ ਬਿਤਾਇਓ॥

ਸਾਚੁ ਕਹੋਂ ਸੁਨ ਲੇਹੁ ਸਭੈ ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਓ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਪਾਇਓ॥

ਸਾਡਾ ਸਮਾਜ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿਵੇਂ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਵੇਂ ਬਿਰਤੀ ਟੁੱਟਦੀ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਕਰਮ-ਧਰਮ, ਪੂਜਾ-ਅਰਚਾ, ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਸਭ ਫੇਕਟ ਹਨ। ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਹੈ:

ਇਕ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਿਤੀ॥

ਇਸ ਬੇਦ ਉਚਾਰਤ ਸਾਰਸੁਤੀ॥

ਜੋਉ ਵਾਰਸ ਕੇ ਚਸਕੇ ਰਸ ਹੈ॥

ਤੇਉ ਭੂਲਿ ਨ ਕਾਲ ਫੰਧਾ ਫਸ ਹੈ॥੧੬੦॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਤਾ ਅਤੇ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕਤਾ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ‘ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ’ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ‘ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਹੀ’ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਤੋਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਜਗਿਆਸੂ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ:

ਅਭੁ ਤੁਹੀ॥ ਅਭੈ ਤੁਹੀ॥ ਅਛੁ ਤੁਹੀ॥ ਅਛੈ ਤੁਹੀ॥੬੭॥

ਜਤਸ ਤੁਹੀ॥ ਬ੍ਰਤਸ ਤੁਹੀ॥ ਗਤਸ ਤੁਹੀ॥ ਮਤਸ ਤੁਹੀ॥੬੮॥

ਤੁਹੀ ਤੁਹੀ॥ ਤੁਹੀ ਤੁਹੀ॥ ਤੁਹੀ ਤੁਹੀ॥ ਤੁਹੀ ਤੁਹੀ॥੬੯॥

ਤੁਹੀ ਤੁਹੀ॥ ਤੁਹੀ ਤੁਹੀ॥ ਤੁਹੀ ਤੁਹੀ॥ ਤੁਹੀ ਤੁਹੀ॥੭੦॥

ਭਾਵ ਹੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ! ਤੂੰ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਡਰ ਰਹਿਤ, ਛੂਹ ਰਹਿਤ, ਨਾਸ਼ ਰਹਿਤ, ਜਤੀ ਹੈਂ; ਬ੍ਰਤ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮੁਕਤੀ ਦਾਤਾ ਹੈਂ। ਮਤਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈਂ; ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ; ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ; ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ॥ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ॥...

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਤੇਰੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਤੇਰੇ ਸਾਜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕੋਈ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਨਹੀਂ ਹੈ:

ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕ ਕੋਊ ਰਾਫਿਜ਼ੀ ਇਮਾਮ ਸ਼ਾਫੀ

ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤਿ ਸਬੈ ਏਕੈ ਪਹਚਾਨਬੋ॥

ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕੋਈ ਜਾਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਾਲਕ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਭ ਥਾਈਂ ਵਰਤਮਾਨ ਹੈ:

ਜਾਤਿ ਪਾਤਿ ਨ ਤਾਤ ਜਾ ਕੋ ਮੰਤ੍ਰ ਮਾਤ ਨ ਮਿਤ੍ਰ॥

ਸਰਬ ਠਉਰ ਬਿਖੈ ਰਮਿਓ ਜਿਹ ਚਕ੍ਰ ਚਿਹਨ ਨ ਚਿਤ੍ਰ॥

ਆਦਿ ਦੇਵ ਉਦਾਰ ਮੂਰਤਿ ਅਗਾਧ ਨਾਥ ਅਨੰਤ॥

ਆਦਿ ਅੰਤਿ ਨ ਜਾਨੀਐ ਅਬਿਖਾਦ ਦੇਵ ਦੁਰੰਤ॥੧੮੨॥

ਕੋਈ ਜਦ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਰਤ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੁਰਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਗਤੀ ਉਸ ਪਰਮ ਸੱਤਾ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰਤਾ ਹੋਣ ਲਈ ਉਤੇਜਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ-ਮਾਰਗ ਅਪਣਾਉਂਦਿਆਂ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਕਬਜ਼ੇ ਜਾਂ ਮਾਲਕੀ ਵਾਲੇ ਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਇਹੀ ਸਾਂਝ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਇਕਸੁਰਤਾ ਦੁਆਰਾ ਹੀ 'ਇੱਕ' ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਰਤ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸੰਪਰਕ ਜੋੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਸਿਰਜਣਾ, ਹਰ ਵਜੂਦ ਅਤੇ ਕਰਮ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਆਪ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੋਹਰੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨੋਤਰੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ:

ਤੂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥ ਦੋਹਰਾ॥

ਏਕ ਸਮੇ ਸ੍ਰੀ ਆਤਮਾ ਉਚਰਿਓ ਮਤਿ ਸਿਉ ਬੈਨ॥

ਸਭ ਪ੍ਰਤਾਪ ਜਗਦੀਸ਼ ਕੋ ਕਹਹੁ ਸਕਲ ਬਿਧਿ ਤੈਨ॥੨੨੧॥

ਭਾਵ ਇਕ ਸਮੇਂ ਜੀਵਾਤਮਾ ਨੇ ਬੁੱਧੀ ਪ੍ਰਤੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਗਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ:

ਕੋ ਆਤਮਾ ਸਰੂਪ ਹੈ ਕਹਾ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਕੋ ਬਿਚਾਰ॥

ਕਉਨ ਧਰਮ ਕੋ ਕਰਮ ਹੈ ਕਹਹੁ ਸਕਲ ਬਿਸਥਾਰ॥

‘ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ’ ਬਾਣੀ ਦੇ ਰਚੈਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ੨੦੧ ਤੋਂ ੨੨੦ ਬੰਦ ਤਕ ਦੀਰਘ ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਛੰਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਨਿਰਾਕਾਰ ਸਰੂਪ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ‘ਚੰਡੀ’ ਦੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਦੁਆਰਾ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰਨਾ ਹੀ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਕਲਪ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੈ, ਜੋ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਮੰਨੀ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਦੈਂਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨਾ ਉਸ ਪਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਕਾਰਜ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮੂਹ ਬਾਣੀ-ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਭਗਤੀ-ਭਾਵ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਅਤਿ ਪ੍ਰਬਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਅਨੰਤ ਅਥਾਹ ਸਰੂਪ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਜੋ ਆਮ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਰਣਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ਤੁਮ ਕਹੋ ਦੇਵ ਸਰਬੰ ਬਿਚਾਰ॥ ਜਿਮ ਕੀਓ ਆਪਿ ਕਰਤੇ ਪਸਾਰ॥

ਜੱਦਿਧਿ ਅਭੂਤ ਅਨਭੈ ਅਨੰਤ॥ ਤਉ ਕਹੋ ਜਥਾ ਮਤਿ ਤ੍ਵੈ ਤੰਤ॥

ਕਰਤਾ ਕਰੀਮ ਕਾਦਿਰ ਕ੍ਰਿਪਾਲ॥ ਅਦੈ ਅਭੂਤ ਅਨਭੈ ਦਿਆਲ॥

ਦਾਤਾ ਦੁਰੰਤ ਦੁਖ ਦੇਖ ਰਹਿਤ॥ ਜਿਹ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਸਭ ਬੇਦ ਕਹਤ॥੨੨੨॥

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਸਥਾ, ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰਿਕ ਕਰਤੱਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦਿਆਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਵਧਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੱਸ/ਵਡਿਆਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸਤਿਕਾਰ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਵਧਣਾ ਪਵੇਗਾ ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਡੂੰਘਾਈ ਤਕ ਜਾਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਆਪਣੇ ਲਾਗੇ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ ਅਤੇ ਜਿੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਪਣੇ ਲਾਗੇ ਹੋਵੇਗਾ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇਗਾ ਉਤਨਾ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੁੰਦਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਇਸ ਰਸਤੇ ’ਤੇ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਅਤੇ ਸਾਰੀ

ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਦਾ ਹੀ ਸੰਕਲਪ ਹੈ:

ਜਲੇ ਹਰੀ॥ ਥਲੇ ਹਰੀ॥ ਉਰੇ ਹਰੀ॥ ਬਨੇ ਹਰੀ॥੫੧॥

ਗਿਰੇ ਹਰੀ॥ ਗੁਫੇ ਹਰੀ॥ ਛਿਤੇ ਹਰੀ॥ ਨਭੈ ਹਰੀ॥੫੨॥

ਈਹਾਂ ਹਰੀ॥ ਉਹਾਂ ਹਰੀ॥ ਜ਼ਿਮੀ ਹਰੀ॥ ਜਮਾਂ ਹਰੀ॥੫੩॥

ਭਗਤੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਅਸੰਗਦਿਗਬ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਸਾਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਸ਼ਟ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਹੋਰ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਕਰਕੇ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਮਹਾਨ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਕੇਵਲ ਭਗਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਗਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਾਖੰਡ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਖੰਡਨ ਕਰਦਿਆਂ ਫੋਕਟ ਕਰਮ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਖੰਡੀਆਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਲੁਟੇਰੇ ਆਖਿਆ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਝੂਠੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਉਲਝੇ ਹੋਏ ਹਨ:

ਕੂਰ ਕ੍ਰਿਆ ਉਰਝਿਓ ਸਭ ਹੀ ਜਗੁ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕੋ ਭੇਦੁ ਨ ਪਾਇਓ॥

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਗਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਥਮ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਇਹ ਐਸਾ ਜਾਪੁ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਕਾਲ ਭਾਵ ਅੰਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਜਾਪੁ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੇਠਾਂ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਭਜੇ ਬਿਨੁ ਭੁਪਤਿ ਏਕ ਰਤੀ ਬਿਨੁ ਏਕ ਨ ਲੇਖੈ॥...

ਸ੍ਰੀ ਪਤਿ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਪਾ ਬਿਨੁ ਤਿਆਗਿ ਜਹਾਨੁ ਨਿਦਾਨ ਚਲੈਗੇ॥

ਅਸਲ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਮਨੁੱਖਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰੇਮ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਮ-ਭਗਤੀ ਹੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸੂਰਮਗਤੀ ਮਾਰਗ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਸਹੀ ਮਾਰਗ ਵੱਲ ਇਕ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸ਼੍ਰੋਤ ਹੈ। ਇਹ ਸਹੀ ਮਾਰਗ ਹੈ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਨੀ, ਅਰਾਧਨਾ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰੇਮ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਾਰੇ ਫੋਕਟ ਧਰਮ-ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗਣਾ ਹੀ ਉੱਤਮ ਹੋਵੇਗਾ। ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫੋਕਟ ਧਰਮਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਹੈ:

ਅੰਗਨਾ ਅਧੀਨ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਮੈ ਪ੍ਰਬੀਨ

ਏਕ ਗਿਆਨ ਕੇ ਬਿਹੀਨ ਛੀਨ ਕੈਸੇ ਕੈ ਤਰਤ ਹੈ॥

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸਰੂਪ ਗਿਆਨੀ ਜਾਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ 'ਬ੍ਰਹਮ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ ਸਚੁ' ਹੈ। ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਗਿਆਨ ਹੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਬਣਦੀ ਹੈ:

ਬੁਝੇ ਨਰਕ ਧਾਰਿ ਮੂੜੁ ਗਿਆਨ ਕੇ ਬਿਨਾ ਬਿਚਾਰ,
ਭਾਵਨਾ ਬਿਹੀਨ ਕੈਸੇ ਗਿਆਨ ਕੇ ਬਿਚਾਰ ਹੀਂ॥੨੩॥੮੩॥

ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਨਾਮ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰਕ ਆਵਾਗਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ‘ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ’ ਨੂੰ ‘ਜਗਦੀਸ਼’ ਮੰਨ ਕੇ ਉਸਤਤਿ ਕੀਤੀ ਹੈ:

ਏਕ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਆਤਮਾ ਉਚਰਿਓ ਮਤਿ ਸਿਉ ਬੈਨ॥

ਸਭ ਪ੍ਰਤਾਪ ਜਗਦੀਸ਼ ਕੋ, ਕਹਹੁ, ਸਕਲ ਬਿਧਿ ਤੈਨ॥੨੨੧॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨੋਤਰੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਦੋਹਰੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੰਜ-ਪੰਜ ਸਵਾਲ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਦੋਹਰੇ ਦੇ ਅੰਤਮ ਅਰਧ ਵਾਕ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਦੇ ਕੇ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦਾ ਇਕ ਉੱਤਮ ਨਮੂਨਾ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਕੋ ਆਤਮਾ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਕਹਾ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਕੋ ਬਿਚਾਰ॥

ਕਉਨ ਧਰਮ, ਕੋ ਕਰਮ ਹੈ, ਕਹਹੁ, ਸਕਲ ਬਿਸਥਾਰ॥੨੨੨॥

ਭਾਵ ਆਤਮਾ, ਸ੍ਰਿਸ਼ਟਿ, ਵਿਚਾਰ, ਧਰਮ ਤੇ ਕਰਮ ਦੇ ਸਰੂਪ ਕੀ ਹਨ? ਉੱਤਰ ਹੈ ‘ਸਕਲ ਵਿਸਥਾਰ’। ਸਾਰਾ ਪਾਸਾਰ ਆਤਮਾ ਦਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਪਾਸਾਰੇ ਦਾ ਨਾਮ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕੁੱਲ ਦਸ ਦੋਹਰੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਿਵੇਕ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਰ ਦੇਸ਼, ਕੌਮ, ਧਰਮ, ਵਰਨ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਚਮਤਕਾਰ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮੇਈ ਬੈਠੀ ਹੈ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਗੁੰਗੇ ਦੀ ਮਠਿਆਈ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਇਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੈ।

ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕਾਂ

੧. ਗੁਰਬਾਣੀ: ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ, ਡਾ. ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਰਿਜਨਲ, ਸੈਂਟਰ ਜਲੰਧਰ, ਪੰਨਾ ੧੩.
੨. ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਛੰਦ ਬਿਓਰਾ ਤੇ ਛੰਦ ਵਿਧਾਨ, ਸ. ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ, ਖੋਜ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ-੪੭.
੩. ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਰੂਪ ਤੇ ਰਸ, ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ ੮੫-੮੬.
੪. ਹਿੰਦੂ ਸਾਮੀ ਧਰਮ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ‘ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ’.
੫. ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਔਰ ਉਨਕੀ ਹਿੰਦੀ ਕਵਿਤਾ, ਡਾ. ਮਹੀਪ ਸਿੰਘ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਬਲੀਸ਼ਿੰਗ ਹਾਊਸ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ।
੬. ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਔਰ ਉਨਕਾ ਕਾਵਯ, ਡਾ. ਪ੍ਰਸਿਨੀ ਸਹਗਲ, ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਯ ਭੰਡਾਰ, ਲਖਨਊ।
੭. ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਸੰਚਾਰ, ਡਾ. ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਲ ਕੌਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਰੋਕਾਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

—ਬੀਬੀ ਸੰਦੀਪ ਕੌਰ*

ਸਾਡੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਿਰਣਾ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹਸਤੀ, ਇਕ ਔਰਤ ਹੀ ਹੈ, ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਹੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਇਹ ਰਹੀ ਵੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ:

ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ॥ (ਪੰਨਾ ੪੭੩)

ਅਸੀਂ ਜੇਕਰ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਪੜਚੋਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਹਿਲ ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ ਤੋਂ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਸਫ਼ਰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਹੀ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਕਦਮ ਨਾਲ ਰਾਜਨੀਤੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਤਖ਼ਤ ਥਰਥਰਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਧਰਮੀ-ਸਫ਼ਰ ਨੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ-ਜਿੱਥੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਗਲਿਆਰਿਆਂ ਅੰਦਰ ਇਕ ‘ਤੀਸਰੇ ਮਜ਼੍ਹਬ’ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਵੀ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਜਦੋਂ ਬਾਬਰ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ, ਕਹਿਰੀ ਕਤਲੇਆਮ ਮਚਾਈ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਐਮਨਾਬਾਦ ‘ਚ ਮੌਜੂਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਹੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕੱਲਿਆਂ ਇਸ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ। ਉਸ ਮੌਕੇ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ‘ਬਾਬਰ’ ਨੂੰ ‘ਜਾਬਰ’ ਕਿਹਾ, ਉਸ ਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ‘ਪਾਪ ਕੀ ਜੰਵ’ ਕਹਿ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਅਲੋਕਾਰੀ ਘਟਨਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਅਗਲੀ ਲੱਗਭਗ ਇੱਕ ਸਦੀ ਤਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਮੁਗਲ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਨੂੰ ਰਾਜ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ ਸੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਿਆ ਸੀ ਜੇਕਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਇਕੱਲਿਆਂ ਛੱਡ ਕੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਹਰਦੇ ਹੋਏ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਸਫ਼ਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਸਫ਼ਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ ਦਾ ਬੜਾ ਨਿੱਗਰ ਯੋਗਦਾਨ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਗਤ-

* ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਖ਼ਾਲਸਾ ਟਰੱਸਟ, ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ. ਸੁਲਤਾਨਵਿੰਡ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
ਮੋਬਾ: ੯੮੫੫੮-੦੩੩੯੧

ਜਲੰਦਾ ਠਾਰਨ ਲਈ ਇਸ ਸਫਰ ਦੀ ਲੋੜ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦਾ ਲੰਮਾ ਵਿਛੋੜਾ ਹੱਸ ਕੇ ਸਹਾਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਅਰੰਭ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਭੂਮਿਕਾ ਕਦੇ ਵੀ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੋੜ 'ਤੇ ਪੁੰਦਲੀ ਨਹੀਂ ਪਈ।

ਜਦੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਵੇਲੇ, ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਜਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ, ਓਦੋਂ ਉਸ ਦੀ ਸਿੱਖ ਲਹਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੱਤੀ ਤਵੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਬਾਬੇ ਕਿਆਂ' ਤੇ 'ਬਾਬਰ ਕਿਆਂ' ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਟੱਕਰ ਅਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕ੍ਰਿਪਾਨਾਂ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਕਰ ਕੇ ਫੌਜੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਦਿੱਲੀ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਨਕਲੀਪਣ ਨੂੰ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ 'ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ' ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰ ਕੇ ਮੁਗਲ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਤੇ ਇਸ ਸਾਰੇ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਹਿਲ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ-ਪਰੇਖੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੁੱਗੋ-ਜੁੱਗ ਅਟੱਲ ਸੱਚੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਛਤਰ-ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਇਹ ਨਵੀਂ ਨੁਹਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦਾ ਉੱਘਾ ਯੋਗਦਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਸਫਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਇਹ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ 'ਸਿੱਖ ਮਜ਼੍ਹਬ' ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ 'ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ' ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਗਿਆ।

ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਵਰਗੀ ਹੀ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਅਸੀਂ ਅਗਾਂਹ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਵੀ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਘਾਲਣਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਹਿਤ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ; ਉਸ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇ ਨਕਸ਼ ਅਸੀਂ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਪੋਤਿਆਂ ਸਮੇਤ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਰਹਿਨੁਮਾਈ 'ਚੋਂ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਭਿਆਨਕ ਡਰਾਵਿਆਂ ਤੇ ਲਲਚਾਉਂਦੇ ਲਾਲਚਾਂ ਦੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਸਿਖਰ ਤਕ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਸਿਖਰ ਵਾਲੀ ਘਟਨਾ ਹੀ ਇਕ ਐਸੀ ਘਟਨਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁੱਟੀ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸਲਤਨਤ ਦਾ ਪੌਦਾ ਲਾਇਆ। ਇਸ ਲਈ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਹਿੱਕ 'ਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਝੰਡਾ ਗੱਡੇ ਜਾਣ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਹਿਲ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਹਕੀਕਤ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਸੇਧ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਕਈ ਗੁਮਰਾਹ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਉੱਤੇ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਤਕ ਲਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ, ਪਰ ਜੇਕਰ ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸ਼ਾਇਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ 'ਚ ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ 'ਤੇ ਏਨੀ ਛੇਤੀ ਅਸਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਨਾ ਹੁੰਦੀ, ਜਿੰਨੀ ਛੇਤੀ ਉਹ ਹੋਈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਅਜੇ ਸਿੱਖ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੇ ਗੁਰੂ-ਪਰਵਾਰ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਹੋ ਕੇ ਤੁਰਨ ਦਾ ਭਾਣਾ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਨਿਆ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ 'ਤੇ ਅਸਰ ਕਰਨ ਯੋਗ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਰਤਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਤੱਥ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅੰਗ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਵੱਡਾ ਜਰਨੈਲ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਹਾਕਮ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਤੇ ਜਾਰੀ ਕਰ ਕੇ ਵਿਖਾਇਆ, ਉਸ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਸਨ ਤੇ ਫਿਰ ਅਗਲੀ ਘਾਤਤ ਲਈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੀਲਾ ਯੁੱਧ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਸਰਦਾਰ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਸਿੱਖ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ 'ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਤਾਂ ਹੋ ਗਏ, ਇਤਿਹਾਸ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇੱਕ ਸਫਲ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਾਂਗ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਮਿਸਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਆ ਤੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤਾਕਤ ਜਥੇਬੰਦ ਹੋਈ; ਪਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਸ ਸਫਲਤਾ ਪਿੱਛੇ ਉਸ ਦੀ ਸੱਸ ਰਾਣੀ ਸਦਾ ਕੌਰ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੂਮਿਕਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉੱਘੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਕਬੂਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਕਾਬਲ-ਕੰਧਾਰ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤਕ ਅੱਜ ਵੀ ਜਿਹੜੇ ਸੁਚੱਜੀ ਤੇ ਇਨਸਾਫਪਸੰਦ ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿਲਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸ ਅੰਦਰ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਸਲਾਮਤੀ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਪਟਿਆਲਾ ਰਾਜ ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਧੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਉਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਾਰਾਣੀ ਜਿੰਦਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਹੁਤ ਨਿੱਗਰ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਛਲ-ਕਪਟ ਨਾਲ ਹਥਿਆ ਲੈਣ ਪਿੱਛੋਂ ਜੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਡਰ ਲੱਗਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਮਹਾਰਾਣੀ ਜਿੰਦਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਲੱਗਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਮਹਾਰਾਣੀ ਜਿੰਦਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ

ਮਾਦਾ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਮਾਰਗ

—ਡਾ. ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ*

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਪ੍ਰਾਰੰਭਕ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ, ਸਮੁੱਚੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਿਚ ਨਰ-ਮਾਦਾ ਅਰਥਾਤ ਮਰਦ-ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਰੱਬੀ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਨਰ-ਮਾਦਾ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜ-ਪ੍ਰਕਾਰਜਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਵ-ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮਰਦ ਕੋਲ ਸਾਰੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਸਰਕਾਰੀ ਉੱਚੇ ਅਹੁਦੇ, ਸਮਾਜਿਕ-ਧਾਰਮਿਕ ਉੱਚਤਾ ਅਤੇ ਨੌਕਰੀਆਂ 'ਤੇ ਕੇਵਲ ਮਰਦ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪਣੀਆਂ ਸਭ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਛੁਪਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਦੋਸ਼ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਸਿਰ ਹੀ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਸਦਾ ਘਿਰਣਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਹੀ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਧਰਮ ਤੋਂ ਭਗੋੜੇ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਰੁੱਝੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਰਪੱਖ ਨਿਗਾਹ ਕਦੇ ਵੀ ਇਸਤਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਅਤੇ ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਇਸ ਦੀਆਂ ਉਣਤਾਈਆਂ ਹੀ ਵੇਖਦੇ ਰਹੇ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਚੇਤਾ ਹੀ ਨਾ ਆਇਆ ਕਿ ਇਸਤਰੀ ਸਾਡੀ ਜਨਮਦਾਤੀ ਹੈ, ਮਾਂ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਮਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਔਗੁਣ ਹਨ ਤਾਂ ਔਲਾਦ ਗੁਣਵੰਤੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ?

ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜਿਕ-ਧਾਰਮਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਮਰਦ ਵਰਗ ਦੀ ਹੀ ਚੜ੍ਹਤ ਰਹੀ। ਉਸ ਨੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਪਰਜਾ ਉੱਤੇ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਤੇ ਆਪਹੁੰਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਪਤੀ-ਸੇਵਾ, ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਜੀਵਨ, ਕੰਮ-ਧੰਦਾ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਧਰਮ-ਕਰਮ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਪਤੀ ਮਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਹੀ ਸਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਸਤੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਕੁ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਰੋਮ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਕਰੋੜ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੈਨੀ ਆਚਾਰੀਆ ਹੇਮ ਚੰਦਰ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਨਰਕਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਦੀਵਾ, ਗਮਾਂ ਦਾ ਸਿਖਰ ਅਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਖਾਣ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਛੱਜੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਖਿਡੌਣਾ ਇਸਤਰੀ ਵੀ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ:

ਕਾਗਜ਼ ਸੰਦੀ ਪੂਤਲੀ ਤਉ ਨ ਤ੍ਰਿਆ ਨਿਹਾਰ।

ਯਹੀਂ ਮਾਰ ਲਿਜਾਵਹੀ ਯਥਾ ਬਲੋਚਨ ਧਾੜ।

ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਕਵੀ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਪਸ਼ੂ, ਸੂਦਰ, ਢੋਲ, ਗਵਾਰ

* ਪੰਜਾਬ ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਖੇਤਰੀ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ-੧੪੩੫੨੧।

ਆਦਿ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਦੇ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਝਿੜਕਦੇ-ਝੰਬਦੇ (ਤਾੜਨਾ ਕਰਦੇ) ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ:

ਢੋਲ ਗਵਾਰ ਸੂਦਰ ਪਸੂ ਨਾਰੀ।

ਸਾਕਲ ਤਾੜਨ ਕੇ ਅਧਿਕਾਰੀ।

ਸਾਮੀ ਧਰਮ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਨੇ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ-ਸਿਰਜਣਾ ਵੇਲੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰਦ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਦੇ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਦੀ ਪਸਲੀ ਕੱਢ ਕੇ ਤੀਵੀਂ (ਹਵਾ) ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਯੂਨਾਨੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਸਭ ਬਦੀਆਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਤਕ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਨਵੀਨ ਖੋਜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਰਸਤੇ ਅਪਣਾ ਲਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਮਰਦ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਇਸਤਰੀ ਵੀ ਬਰਾਬਰ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਭਾਈਵਾਲ ਹੈ। ਕਿਹੜਾ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਮਰਦ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਉੱਥੇ ਨਾ ਅੱਪੜੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ? ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀਆਂ, ਪੁਲਾੜ ਵਿਗਿਆਨੀ ਖੋਜਾਂ, ਜਲ ਸੈਨਾ, ਥਲ ਸੈਨਾ, ਹਵਾਈ ਫੌਜ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਆਦਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਮਰਦ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਭਾਵੇਂ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਪਰ ਮਰਦ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਭਾਈਵਾਲ ਹੈ, ਮਾਦਾ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਦੇ ਜੁਰਮ ਵਿਚ। ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਅਲਟਰਾ ਸਾਊਂਡ ਸਕੈਨ ਰਾਹੀਂ ਲੜਕੀ ਦਾ ਗਰਭ ਵਿਚ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਧੀ-ਮਾਰ ਪਰਵਿਰਤੀ ਕਾਰਨ, ਮਰਦ-ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ੧੦੦੦ ਪਿੱਛੇ ੮੦੦ ਤਕ ਆਣ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਮਾਦਾ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਦੀ ਚਾਲ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਹੀ ਤਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦਾ ਕਾਲ ਪੈ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਮਨੁੱਖ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਨਾਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਇਸ ਕਮੀਨੀ ਸੋਚ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲਣਗੇ।

ਜੇਕਰ ਮਾਦਾ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਵੀ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਦਾਦੀ ਜਾਂ ਮਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਚੰਡ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਕਈ ਸਮਾਜਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕਾਰਨ ਵੀ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸਨਮਾਨ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਵੇਂ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਸੁਹਣਾ, ਹੀਰਾ, ਲਾਲ, ਰਾਜਾ, ਚੰਨ-ਪੁੱਤ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਨਾਲ ਉੱਤਮ ਵਸਤੂ ਕਹਿ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੜਕੇ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਲੱਭੂ ਵੰਡੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭੰਗੜੇ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਖੁਸਰੋ ਨੱਚਦੇ ਹਨ, ਲੋਹੜੀ ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਧਾਰਮਿਕ-ਸਮਾਜਿਕ ਰੀਤੀਆਂ-ਰਸਮਾਂ ਦੁਆਰਾ

ਧਮਾਣ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਲੜਕੀ ਪੈਦਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਇਹ ਸਭ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਾਇਬ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਵਿਰਤੀ ਆਮ ਹੈ ਕਿ ਲੜਕੇ ਨਾਲ ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਅੱਗੇ ਤੁਰਦਾ ਹੈ। ਲੜਕੀ ਨੇ ਤਾਂ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੇਗਾਨੀ ਬਣ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਮਹਿੰਗਾਈ ਅਤੇ ਲਾਲਚੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਧੀ ਨੂੰ ਵਿਆਹੁਣਾ ਕੋਈ ਅਸਾਨ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਆਧੁਨਿਕ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਵੇਂ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਵਰਗ ਵਿਚ ਦਾਜ ਨਾ ਲੈਣ ਅਤੇ ਨਾ ਦੇਣ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਵੀ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਉੱਪਰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਮਲ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉੱਚ-ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ, ਚੰਗੀ ਸੋਚ ਵਾਲੇ, ਉਸਾਰੂ ਨੌਜਵਾਨ ਵਰਗ, ਗਿਣਨਾਤਮਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੀ ਆਟੇ ਵਿਚ ਲੂਣ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੀ ਹੈ।

ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਮਾਦਾ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਅਪਰਾਧ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਕੇ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕੈਦ ਜਾਂ ਜੁਰਮਾਨੇ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਜੇਕਰ ਲੋਕ-ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਕੁਰੀਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਲਹਿਰ ਜਾਂ ਵਿਵਸਥਾ ਸਾਰਥਕ ਰੋਲ ਨਿਭਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕੇਵਲ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਫਿਲਾਸਫੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ-ਮਰਦ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹਿੰਸਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕੰਨਿਆ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਮਹਾਂ-ਪਾਪ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ਬ੍ਰਹਮਣ ਕੈਲੀ ਘਾਤੁ ਕੰਵਕਾ ਅਣਚਾਰੀ ਕਾ ਧਾਨੁ॥

ਫਿਟਕ ਫਿਟਕਾ ਕੋਤੁ ਬਦੀਆ ਸਦਾ ਸਦਾ ਅਭਿਮਾਨੁ॥

ਪਾਹਿ ਏਤੇ ਜਾਹਿ ਵੀਸਰਿ ਨਾਨਕਾ ਇਕੁ ਨਾਮੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੧੩)

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਕੁੜੀਮਾਰ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰ ਕੇ, ਉਸ ਦੀ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ:

- ਕੁੜੀ ਮਾਰ ਆਦਿਕ ਹੈ ਜੇਤੇ। ਮਨ ਤੇ ਦੂਰ ਤਿਆਗੋ ਤੇਤੇ।

(ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ)

- ...ਕੁੜੀ ਮਾਰ ਨਾਲ ਰੋਟੀ-ਬੋਟੀ ਦਾ ਨਾਤਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣਾ।

(ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ)

ਛੇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਹਨ ਕਿ ਹਰ ਮਾਂ ਕੋਲ ਇਕ ਬੇਟੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ:

ਸੀਲ ਖਾਨ ਕੰਨਿਆ ਇਕ ਹੋਵੈ, ਨਹੀਂ ਤੋ ਮਾਂ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਵਿਗੋਵੈ।

(ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਛੇਵੀਂ)

ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਵਿਚ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਇਸ ਮੰਦੀ ਸੋਚ (ਇਸਤਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਘਿਰਣਾ) ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਨ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਸਨ— 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ'। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਕਾਲੀ

ਰਾਜਿਆਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਪੰਥੀਆਂ, ਜੋਗੀਆਂ, ਮੁਲਾਣਿਆਂ, ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨ। ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਕਰਾਰੀ ਚੋਟ ਮਾਰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, ਆਪਣੀ ਮਾਂ (ਜਨਮਦਾਤੀ) ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਮਾਰਦੇ ਹੋ? ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਕਿਉਂ ਆਖਦੇ ਹੋ?

ਸੋ ਕਿਉਂ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ॥

(ਪੰਨਾ ੪੭੩)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦਾ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਬਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਬਾਈ (੨੨) ਮੰਜੀਆਂ (ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ) ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਮੰਜੀਆਂ ਇਸਤਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵਿਚ ਘੁੰਡ ਕੱਢਣ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਵਿਧਵਾ-ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਤੀ ਦੀ ਭੈੜੀ ਰਸਮ ਦੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ:

ਸਤੀਆ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ ਜੋ ਮਤਿਆ ਲਗਿ ਜਲੰਨਿ॥

ਨਾਨਕ ਸਤੀਆ ਜਾਣੀਅਨਿ ਜਿ ਬਿਰਹੇ ਚੋਟ ਮਰੰਨਿ॥

(ਪੰਨਾ ੭੮੭)

ਇਸਤਰੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸਤਰੀ ਤਾਂ ਬਲਵਾਨ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਵੀ ਖੇਤਰ ਨਹੀਂ ਜਿੱਥੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਵਿਖਾਈ ਹੋਵੇ। ਭੈਣ ਨਾਨਕੀ ਜੀ, ਬੀਬੀ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ, ਬੀਬੀ ਅਮਰੋ ਜੀ, ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ, ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਜੀ, ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰ ਕੌਰ ਜੀ, ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਲੁਕੀ-ਛੁਪੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਭਾਗ ਕੌਰ (ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ), ਮਹਾਰਾਣੀ ਸਦਾ ਕੌਰ ਆਦਿ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਮਦਰ ਟਰੇਸਾ ਨੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੋ ਨਾਮ ਕਮਾਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਇੰਝ ਹੀ ਕਲਪਨਾ ਚਾਵਲਾ ਨੇ ਇਕ ਪੁਲਾੜ ਵਿਗਿਆਨੀ ਵਜੋਂ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦਾ ਨਾਮ ਰੋਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ, ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਸਾਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਕਰ ਵਿਖਾਈਆਂ ਹਨ।

ਅਜੋਕੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਘਿਰਣਾ ਦੀ ਪਾਤਰ ਨਹੀਂ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਲੋਕ, ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਸਾਧੂਆਂ, ਅਖੌਤੀ ਸੰਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੇ ਡੇਰਿਆਂ 'ਤੇ ਪੁੱਤਰ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕਿਉਂ ਖੱਜਲ-ਖੁਆਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ?

ਵਰਤਮਾਨ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਹਰ ਕੋਈ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਆਉ! ਆਪਾਂ ਸਾਰੇ ਹੋਸ਼ ਕਰੀਏ। ਆਪਣੇ ਪਿਛੋਕੜ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸੇ ਵੱਲ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀਏ। ਇਸਤਰੀ ਜਾਂ ਧੀ ਕੋਈ ਮਾੜੀ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ, ਜੇਕਰ ਧੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਕਿਵੇਂ ਕਾਇਮ ਰਹਿ ਸਕੇਗਾ? ਕੁੜੀਮਾਰ ਸਮੱਸਿਆ ਅਜੋਕੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਇਕ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ, ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਵਧ ਰਹੀ ਆਬਾਦੀ, ਭੁਚਾਲ, ਹੜ੍ਹ, ਸੋਕੇ,

ਦੁਰਘਟਨਾਵਾਂ ਆਦਿ ਭਿਆਨਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਖਤਰੇ ਦਾ ਟੱਲ ਬਣ ਕੇ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖਤਰਨਾਕ ਸਮੱਸਿਆ, ਮਾਦਾ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਉੱਪਰ ਠੱਲ੍ਹ ਨਾ ਪਾਈ ਗਈ ਤਾਂ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਖਤਰਨਾਕ ਸਮੱਸਿਆ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਾਣੀ (ਪੁਰਸ਼-ਇਸਤਰੀ) ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭੇਦ-ਭਾਵ, ਉਚ-ਨੀਚ ਆਦਿ ਦੇ, ਗੁਰਮਤਿ ਸਿੱਖਿਆ ਅਰਥਾਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ, ਸਮਾਜ, ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਭਲਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁੜੀਮਾਰ ਅਰਥਾਤ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਪਰਵਿਰਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚੰਡ ਰੂਪ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਿਆ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਨੀਵੀਂ ਮਾਨਸਿਕ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ■

...ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

(ਸਫ਼ਾ ੫੧ ਦਾ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸਾ)

ਉਸ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਣੀ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦਾ ਝੂਠਾ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮਹਾਰਾਣੀ ਜਿੰਦਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਕੈਦ 'ਚੋਂ ਫ਼ਰਾਰ ਹੋ ਕੇ ਨਿਪਾਲ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਉਦੋਂ ਤਕ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲਣ ਦਿੱਤਾ ਜਦ ਤਕ ਉਹ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਨਾ ਹੋ ਗਈ। ਪਰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਜਦੋਂ ਮਹਾਰਾਣੀ ਜਿੰਦਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰੋਂ ਖੁੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੁਬਾਰਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਚਿਣਗ ਜਗਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵੀ ਮੋੜ ਲਿਆਂਦਾ। ਇੱਥੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਉਸ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸੀਮਿਤ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਉੱਤੇ ਬਿਪਰ ਸੰਸਕਾਰ ਭਾਰੂ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ 'ਪੈਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ' ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਚਾਰਦੀਵਾਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤਕ ਸੀਮਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਿਪਰ ਸੰਸਕਾਰ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤਕ ਸਫਲ ਹੋਏ। ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀ ਇਸ ਅਣਚਾਹੀ ਹਾਲਤ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂਘ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਪਰ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀ ਅੱਜ ਵੀ ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਅਸਰਦਾਰ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਇਹ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਖੁਦ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ। ■

ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ

—ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਰਨਾ*

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬਾਂ/ਕਿਰਪਾਨਾਂ/ਸ਼ਮਸ਼ੀਰਾਂ/ਕਰਦਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦਰਸ਼ਨ-ਦੀਦਾਰੇ ਕਰ ਕੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਆਬਸ਼ਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ।

‘ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ’ ਅਤੇ ‘ਕਿਰਪਾਨ’ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, “ਖੜਗ, ਕ੍ਰਿਪਾਣ, ਲੱਛਮੀ ਦਾ ਪਤਿ ਖੜਗ ਨੂੰ ਮੰਨ ਕੇ ਇਹ ਨਾਉਂ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਨੇ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਕਿਰਪਾਨ ਬਾਰੇ ‘ਜੋ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨੂੰ ਫੈਂਕ ਦੇਵੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਚਲਾਉਣ ਵੇਲੇ ਰਹਿਮ ਨਾ ਆਵੇ, ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ, ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਦੂਜਾ ਕਕਾਰ ਹੈ, ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਨੂੰ ਪਹਿਰਣਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ।”

(ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਸਫ਼ਾ ੨੫੧, ੩੫੯)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬਾਂ, ਸ਼ਮਸ਼ੀਰਾਂ, ਕਿਰਪਾਨਾਂ, ਕਰਦਾਂ, ਤੇਗੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਯਕੇ-ਬਾਅਦ ਦੀਗੇਰ ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਜੋ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋ ਸਕੇ।

੧. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਇਹ ਛੋਟੀ ਕਿਰਪਾਨ ਜੋ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਇਹ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਬਿਹਾਰ ਵਿਚ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ।

੨. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਇਹ ਵੱਡੀ ਕਿਰਪਾਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪਟਨਾ ਨਿਵਾਸੀ ਭਾਈ ਸ਼ਿਵ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਨੇ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ, ਬਿਹਾਰ ਵਿਚ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ।

੩. ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ : ਇਸ ਤੇਗ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ੧ ਫੁੱਟ ਸਾਢੇ ਦਸ ਇੰਚ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਮੁੱਠ ਪਤਲੀ ਅਤੇ ਅੱਧੀ ਤੇ ਬਹੁਤੀ ਚੌੜੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਲਾਰਡ ਡਲਹੌਜ਼ੀ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਦੀ ਲੇਡੀ ਐਡਿਲ ਬਰਾਊਨ ਲਿੰਡਜੇ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ੧੧੭ ਵਰ੍ਹੇ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬ ਆਈ ਸੀ। ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ।

* ਕਸ਼ਮੀਰ।

੪. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਲੈ ਜਾਏ ਗਏ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਸੀ। ਇਹ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਵੱਲੋਂ ਰਿਕਾਰਡ ਆਫ਼ਿਸ ਲੰਡਨ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ।

੫. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ।

੬. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਇਸ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੋਹਰ ਹੈ: “ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਹਾਇ ਦੇਗ ਤੇਗ ਫਤਹਿ, ਕੋਈ ਦਰਸਨ ਕਰੇਗਾ, ਨਿਹਾਲ” ਉੱਕਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਦਸਤਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ, ਕਿਲ੍ਹਾ ਮੁਬਾਰਕ ਬੁਰਜ ਬਾਬਾ ਆਲਾ ਸਿੰਘ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

੭. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਇਸ ਦੀ ਮੁੱਠ ਹੇਠ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉੱਕਰੇ ਹੋਏ ਹਨ: “ਅਕਾਲ ਸਹਾਇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ”। ਇਸ ਦਾ ਦਸਤਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਮੁਬਾਰਕ ਬੁਰਜ ਬਾਬਾ ਆਲਾ ਸਿੰਘ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

੮. ਤੇਗ : ਇਸ ਤੇਗ ਦੀ ਝਾਲ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਸਰਬ ਲੋਹ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤੇਗ ਵੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਮੁਬਾਰਕ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਹੈ।

੯. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਇਹ ਤਲਵਾਰ ਫੌਲਾਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ 'ਤੇ ਚੰਦਰਮਾ ਤੇ ਖੰਡੇ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹਨ। ਇਹ ਕਿਲ੍ਹਾ ਮੁਬਾਰਕ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਹੈ।

੧੦. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਸ 'ਤੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉੱਕਰੇ ਹੋਏ ਹਨ: “ਭਗੋਤੀ ਸਹਾਇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦”। ਇਸ ਦੇ ਦਸਤੇ ਉੱਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਝਾਲ ਹੈ। ਫਲ ਉੱਤੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਉੱਕਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬਾਂ (ਨੰਬਰ ੮, ੯, ਅਤੇ ੧੦) ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਾਈ ਤਿਲੋਕਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮਾ ਨੂੰ ‘ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ’ ਲੈਣ ਉਪਰੰਤ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਇਹ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਨਵੇਂ ਮੋਤੀ ਮਹੱਲ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

੧੧. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਇਸ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ 'ਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹਨ। ਇਹ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾਉਣ ਸਮੇਂ ਬਖਸ਼ੇ ਸਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਪਾਸ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਦਰ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹਾ ਮੁਬਾਰਕ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਆਫ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਮਹੱਲ ਵਿਚ ਹਨ।

੧੨. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਇਸ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਖੋਖਰੀ ਵਾਂਗ ਹੈ ਅਤੇ ੯ ਇੰਚ ਲੰਮੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਮੁਬਾਰਕ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

੧੩. ਸਿਰੋਹੀ : ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਜਿਸ ਨੂੰ ‘ਸਿਰੋਹੀ’ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਆਈ ਦੱਸੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਮੁਬਾਰਕ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਪਟਿਆਲਾ ਮਹੱਲ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

੧੪. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਇਸ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਉੱਪਰ ਸੁਨਹਿਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ “ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦...” ਇਹ ਵੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਮੁਬਾਰਕ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

੧੫. ਤੇਗਾ : ਇਹ ਤੇਗਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ, ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਸਤ-ਛੂਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਜ਼ਨ ੧੨ ਸੇਰ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਮੁਬਾਰਕ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

੧੬. ਕਰਦ : ਇਹ ਕਰਦ ੩ ਇੰਚ ਲੰਮੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਲ੍ਹਾ ਨਾਭਾ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

੧੭. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਬਾਬਾ ਤਰਲੋਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਨਾਭਾ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

੧੮. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਇਹ ਵੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਨਾਭਾ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

੧੯. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਇਸ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਰਾਏ ਕਲ੍ਹੇ ਵਾਲੀ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਨਾਭਾ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

੨੦. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਇਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ੨ ਇੰਚ ਸਾਢੇ ਅੱਠ ਸੈਂਟੀਮੀਟਰ ਹੈ। ਤੋਲ ਸਵਾ ਸੇਰ ਤਿੰਨ ਤੋਲੇ ਹੈ। ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ, ਸਾਬੋ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਠਿੰਡਾ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

੨੧. ਖੜਗ : ਇਹ ਖੜਗ ਪਿੰਡ ਸਾਬੋ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਵਿਚ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਭਾਈ ਫਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ ਸੀ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਈ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਜੋੜ-ਮੇਲਿਆਂ ’ਤੇ ਜਾਂ ਉਚੇਚੀ ਬੇਨਤੀ ’ਤੇ ਸਵੇਰੇ ੧੨ ਵਜੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਸੇਵਾ ਮਾਤਾ ਸੁਖਦੇਵ ਕੌਰ ਧਰਮ ਪਤਨੀ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਖਤਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

੨੨. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਭਾਈ ਸੁਖੀਏ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ ਸੀ ਜੋ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਅਰਦਮਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਗੜੀਆਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੰਗਰੂਰ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

੨੩. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ

ਨੰਦੇੜ ਵਿਖੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲੱਗਿਆਂ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ 'ਤੇ ਸੋਨੇ ਦਾ ਕੰਮ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਧਮਤਾਨ ਸਾਹਿਬ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੰਗਰੂਰ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

੨੪. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਦੇ ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ ਸੀ। ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਅਜੇ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਕੋਲ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਕਰੇ ਹੋਏ ਹਨ: “ੴ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਨਵਾਬ ਸ਼ੇਰ ਖਾਂ ਮਾਲੇਰੀ, ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ਾ ਰਾਏਕੋਟ” ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ “ਸੰਮਤ ੧੭੬੨” ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

੨੫. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਇਸ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਉੱਪਰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ: “ਈਂ ਤਲਵਾਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕੀ ਕਮਰ ਕੀ ਹੈ ਇਲਾਕਾ ਸੂਰਤ ਬੰਦ ਮੇਂ ਸੇ ਹੈ! ਮੁਹੰਮਦ ਯਾਰ”। ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਸਰਕਾਰੀ ਪੁਸਤਕਾਲਾ ਸੰਗਰੂਰ ਵਿਚ ਹੈ।

੨੬. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਇਸ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਕਰੇ ਹੋਏ ਹਨ: “ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾਂ ਸੇ ੩੯”। ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਨਾਹਨ (ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼) ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

੨੭. ਕਰਦ : ਇਹ ਕਰਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਗੀਠੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਨਹਿਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਬਿਚਲ ਨਗਰ ਵਿਚ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ।

੨੮. ਜੜਾਉ ਵਾਲੀ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ : ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ।

੨੯. ਚੌੜਾ ਤੇਗਾ : ਇਹ ਤੇਗਾ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

੩੦. ਪੰਜ ਸੁਨਹਿਰੀ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬਾਂ : ਇਹ ਪੰਜ ਸੁਨਹਿਰੀ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬਾਂ, ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹਨ।

ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ:

੧. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼।
੨. ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦਰਸ਼ਨ।
੩. ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਤਰ ਸੈਂਚੀ ੧ (੧੯੪੯-੫੦)।
੪. *The Sikh Reference Book.*
੫. ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (੧੯੬੬)।

ਕੁਦਰਤ ਕੇ ਸਭ ਬੰਦੇ

—ਭਾਈ ਪਰਮਜੋਤ ਸਿੰਘ*

ਅੱਜ ਸਮੁੱਚਾ ਸੰਸਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਵਾਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਫਲਸਫਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਾ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਹੈ ਨਾ ਕੋਈ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਇਕ ਪਰਮ ਪਿਤਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਔਲਾਦ ਹਨ। ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਪਰਮ ਪਿਤਾ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਵਰਣ-ਵੰਡ ਵਿਚ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਕੜਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਰਣ-ਵੰਡ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਭਾਰਤੀ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਫੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ:

ਖੜੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੂਦ ਵੈਸ ਉਪਦੇਸੁ ਚਹੁ ਵਰਨਾ ਕਉ ਸਾਝਾ॥ (ਪੰਨਾ ੭੪੭)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਇਆ ਕਿ ਮਹੱਤਤਾ ਜਨਮ ਦੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਸ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਮਹੱਤਤਾ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਦਾ ਕਰਮ ਕੀ ਹੈ? ਉਸ ਦਾ ਨਿੱਤ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕੀ ਹੈ? ਅਹਿਮੀਅਤ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਗੁਜ਼ਰ-ਬਸਰ ਲਈ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਅਹਿਮੀਅਤ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੁਚੱਜੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜਿਊਣ ਲਈ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਕਿਸ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕੀ ਵਿਵਹਾਰ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਭਲਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਕੀ ਸੋਚਦਾ ਹੈ, ਕੀ ਉਹ ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ? ਕੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਅਖੌਤੀ ਉੱਚੀ ਜਾਤ ਦੇ ਗੁਰੂਰ ਵਿਚ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ? ਜੇਕਰ ਐਸਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਮੂਰਖ ਹੈ, ਗਵਾਰ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਗਿਆਤਾ ਮਹਾਨ ਪੰਡਤ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਕਾਜ਼ੀ ਮੁੱਲਾਂ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਜੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਅਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੂਰਖ ਹੈ, ਗਵਾਰ ਹੈ। ਗੁਰ-ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਜਾਤਿ ਕਾ ਗਰਬੁ ਨ ਕਰਿ ਮੂਰਖ ਗਵਾਰਾ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੨੭)

ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਕਰਨਾ ਮੂਰਖਾਂ ਤੇ ਗਵਾਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਸਿਆਣੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਗਿਆਨੀਆਂ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਗਿਆਨੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਸਾਰੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖਣਾ, ਸਭ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਭਰੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ। ਪਰ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤਾਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੋ ਗਈ ਜੋ ਜਾਤ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਚੁਰ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਉਚ-ਨੀਚ ਦੇ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਹਵਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ

* ਗੁਰਮਤਿ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ (ਬਠਿੰਡਾ)। ਮੋ: ੯੪੬੪੪-੬੮੫੭੪.

ਕਹਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਦੱਸਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਕਥਿਤ ਨੀਚ ਵੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਨੀਚ ਸਮਝ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹਟ ਗਏ। ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ, ਉੱਚੀ-ਜਾਤ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ, ਧਨ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਦੇ ਡਰ ਅੱਗੇ ਸਹਿਮ ਗਏ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੱਬੀ-ਘੁੱਟੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਉਣ ਵਿਚ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਸਮਝਣ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਤਬਕਾ, ਕਥਿਤ ਉੱਚ- ਜਾਤੀਏ, ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਡਿੱਗਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਹੱਸਦੇ। ਉਹ ਤਮਾਸ਼ਬੀਨ ਬਣ ਕੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹਾਲਤ 'ਤੇ ਵਿਅੰਗ ਕੱਸਦੇ। ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਵਿਅੰਗ ਕੱਸਦੇ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ (ਕਥਿਤ ਨੀਚਾਂ ਨੂੰ) ਦੁਖੀ ਕਰ ਕੇ ਖੁਦ ਅਨੰਦ ਭਾਲਦੇ। ਅਨੰਦ ਮਾਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਕਬੀਰ ਮੇਰੀ ਜਾਤਿ ਕਉ ਸਭੁ ਕੋ ਹਸਨੇਹਾਰੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੬੪)

ਕਿਉਂਕਿ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਜੁਲਾਹਾ ਜਾਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਸਨ (ਜਾਤਿ ਜੁਲਾਹਾ ਮਤਿ ਕਾ ਧੀਰੁ...) ਇਸ ਲਈ ਸੁਭਾਵਕ ਸੀ ਕਿ ਅਰਾਮਪ੍ਰਸਤ ਵਿਹਲੜ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਲੁੱਟ ਕੇ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀ ਲੋਕ ਇਕ ਕਿਰਤੀ ਜੁਲਾਹੇ ਦੇ ਉੱਪਰ ਵਿਅੰਗ ਕੱਸਦੇ ਸਨ।

ਆਪ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਰੇ ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀ ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੀ ਜਾਤ ਉੱਪਰ ਹੱਸਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਖਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਜਾਤ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨ ਦੇ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਭੁੱਲਣੋਂ ਬਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ ਉਸ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੂੰ ਜਪਦੇ ਹੋਏ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਲਾਹ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ:

ਬਲਿਹਾਰੀ ਇਸ ਜਾਤਿ ਕਉ ਜਿਹ ਜਪਿਓ ਸਿਰਜਨਹਾਰੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੬੪)

ਭਾਵ ਮੇਰੀ ਜਾਤ ਨੂੰ ਲੋਕ (ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀ) ਸਾਰੇ ਹੱਸਦੇ ਹਨ ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਲਿਹਾਰੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਮੈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਜਪਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ-ਤੋੜ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਦੇ ਅਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਲਈ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਦਲਿਤਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਡਰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਨਿਡਰ ਸੋਚ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ। ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਭ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ, ਆਮ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਲਈ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਰਹਿਬਰ, ਸਾਰੀ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਪੀਰ, ਸਭ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਦਾ ਡੱਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ

ਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਦੱਸਿਆ ਅਤੇ ਆਖਿਆ:

ਸਭਨਾ ਜੀਆ ਕਾ ਇਕੁ ਦਾਤਾ ਸੋ ਮੈ ਵਿਸਰਿ ਨ ਜਾਈ॥ (ਪੰਨਾ ੨)

ਸਾਰੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਦੇ ਲੜ ਲਾਇਆ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਨ ਕੀਤਾ:

ਮੇਰੇ ਮਨ ਏਕਸ ਸਿਉ ਚਿਤੁ ਲਾਇ॥

ਏਕਸ ਬਿਨੁ ਸਭ ਧੰਧੁ ਹੈ ਸਭ ਮਿਥਿਆ ਮੋਹੁ ਮਾਇ॥ (ਪੰਨਾ ੪੪)

ਭਾਵ ਕਿ ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚਾਹੇ ਤੂੰ ਉੱਚੀ ਜਾਤ ਦਾ ਹੈਂ, ਚਾਹੇ ਨੀਵੀਂ ਦਾ, ਪਰ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਢੰਗ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ:

- ਜੋ ਤੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਜਾਇਆ॥

ਤਉ ਆਨ ਬਾਟ ਕਾਹੇ ਨਹੀ ਆਇਆ॥ (ਪੰਨਾ ੩੨੪)

- ਅਵਲਿ ਅਲਹ ਨੂਰੁ ਉਪਾਇਆ ਕੁਦਰਤਿ ਕੇ ਸਭ ਬੰਦੇ॥

ਏਕ ਨੂਰ ਤੇ ਸਭੁ ਜਗੁ ਉਪਜਿਆ ਕਉਨ ਭਲੇ ਕੇ ਮੰਦੇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੪੯)

ਸਾਰੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ‘ਨਾ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਕੋਈ ਮੁਸਲਮਾਨ’ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਕੌਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯੋਗੀ ਤੌਰ ’ਤੇ ਵੀ ਅਪਣਾਇਆ ਤਾਂ ਕਿ ਜੋ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਉਚ-ਨੀਚ, ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦਾ ਵਹਿਮ-ਭਰਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਦੂਰ ਹੋ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਇਸ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਅਖੌਤੀ ਮਿਰਾਸੀ ਜਾਤ ਦੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲਿਆ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਰਬਾਬ ਵਜਾਉਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮੁਹਾਰਤ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੀ ਰਬਾਬ ਤੇ ਬਾਬੇ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਬਦਲ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਮਿਲਦਾ ਸੀ, ਨਾ ਹੁਣ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅੱਗੋਂ ਮਿਲੇਗਾ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜੋ ਅਨੰਦ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਸਨਾ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਚਲਾਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਮਨ-ਤਨ ਕਰਕੇ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹੋ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੀ ਰਬਾਬ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਕਰਾਮਾਤ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੱਜਣ ਵਰਗੇ ਠੱਗੀਆਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਭਾਈ ਸੱਜਣ ਬਣ ਗਿਆ। ਕੌਡੇ ਭੀਲ ਵਰਗੇ ਆਦਮਖੋਰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਬਾਬੇ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆ ਗਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਿਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਮਿਲ ਗਿਆ।

ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸੁਚਾਰੂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜੀਉਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਅਛੂਤਾ ਨਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਜੋ ਸੁਣਦਾ ਮੰਤਰ-ਮੁਗਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ 'ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਧਾਰਦਾ, ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾ ਲੈਂਦਾ ਉਹ ਫਿਰ ਨਿਡਰ ਅਤੇ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੇ ਆਚਰਨ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਈ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਸਦਾ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਸ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਥਾਈਂ ਸਬੂਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਜਾਬਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਹੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯੋਗੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਰ ਕੇ ਵਿਖਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਐਮਨਾਬਾਦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਸੇਠ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਬ੍ਰਹਮ ਭੋਜ 'ਤੇ ਬੁਲਾਇਆ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ੀ-ਮੁਨੀ, ਸਾਧੂ ਤੇ ਤਪੱਸਵੀ ਇਸ ਲੰਗਰ ਨੂੰ ਛਕਣ ਲਈ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੇਰੀ ਰੋਟੀ ਵਿਚ, ਤੇਰੇ ਪਕਵਾਨਾਂ ਵਿਚ, ਤੇਰੀ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੀ ਰੱਤ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਤੂੰ ਇਹ ਸਾਰੀ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦਾ, ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ, ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦਾ ਖੂਨ ਚੂਸ ਕੇ ਭਾਵ ਗ਼ਲਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਖੋਹ ਕੇ ਬਣਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਦੌਲਤ ਵਾਲੇ ਭੋਜਨ ਛਕਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲਾਲਸਾ ਨਹੀਂ ਜੋ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਹੱਕ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਾਲੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਦੇ ਸੱਦੇ ਨੂੰ ਕਰੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਨਾ-ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਰਤੀ ਭਾਈ ਲਾਲੇ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਇਨਕਾਰ ਕੋਈ ਇਕ ਕੁਰੀਤੀ 'ਤੇ ਚੋਟ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਦੇ ਭੋਜਨ ਨੂੰ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਰਤੀ ਭਾਈ ਲਾਲੇ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਉੱਪਰ ਚੋਟ ਤਾਂ ਮਾਰੀ ਹੀ, ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਖੌਤੀ ਸੰਤਾਂ, ਤਪੱਸਵੀਆਂ ਦੇ ਗੁਰੂਰ ਉੱਪਰ ਵੀ ਚੋਟ ਮਾਰੀ ਅਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਭੋਜਨ ਕਰਨਾ, ਸਲਾਹੁਤਾ ਕਰਨੀ, ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੂਦਰ ਆਖਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਦੱਸਣਾ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਆਖਦੇ ਹੋ ਪਰ ਕਰ ਤੁਸੀਂ ਅਧਰਮ ਰਹੇ ਹੋ। ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਵਿਚ ਵੰਡ ਰਹੇ ਹੋ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਖ਼ਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਫ਼ਰਮਾਨ ਕੀਤਾ:

ਨੀਚਾ ਅੰਦਰਿ ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਨੀਚੀ ਹੁ ਅਤਿ ਨੀਚੁ॥

ਨਾਨਕੁ ਤਿਨ ਕੈ ਸੰਗਿ ਸਾਥਿ ਵਡਿਆ ਸਿਉ ਕਿਆ ਰੀਸ॥

ਜਿਥੈ ਨੀਚ ਸਮਾਲੀਅਨਿ ਤਿਥੈ ਨਦਰਿ ਤੇਰੀ ਬਖਸੀਸ॥

(ਪੰਨਾ ੧੫)

ਭਾਵ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਐਸੀ ਉੱਚੀ ਜਾਤ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਮਾਜ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ। ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਗੁਜ਼ਰ-ਬਸਰ, ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ

ਹੈ, ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਨੀਵਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਤੇਰੀ ਮਿਹਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੋ ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀ ਨੀਚ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:

ਲਬ ਕੁਤਾ ਕੂੜ ਚੂਹੜਾ ਠਗਿ ਖਾਧਾ ਮੁਰਦਾਰੁ॥

ਪਰ ਨਿੰਦਾ ਪਰ ਮਲ ਮੁਖ ਸੁਧੀ ਅਗਨਿ ਕ੍ਰੋਧ ਚੰਡਾਲੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੫)

ਭਾਵ ਕਿ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਲੋਭ ਕੁੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਝੂਠ ਚੂਹੜਾ ਹੈ। ਜੋ ਤੂੰ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਠੱਗ ਕੇ ਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਇਹ ਮੁਰਦਾ ਖਾਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਦੇ ਹੰਕਾਰ 'ਤੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ 'ਤੇ, ਮਨਾਂ 'ਤੇ ਇਹ ਇਕ ਵੱਡੀ ਸੱਟ ਸੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਚਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਮਾਰੀ ਸੀ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਬੋਲਣਾ ਅਤੇ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਆਖ ਦਿੱਤਾ:

ਕੁਬੁਧਿ ਡੁਮਣੀ ਕੁਦਇਆ ਕਸਾਇਣਿ ਪਰ ਨਿੰਦਾ ਘਟ ਚੂਹੜੀ ਮੁਠੀ ਕ੍ਰੋਧਿ ਚੰਡਾਲਿ॥

(ਪੰਨਾ ੯੧)

ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਤੇ ਕੱਟੜਪੰਥੀਆਂ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕੂੜ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਕੋਈ ਆਖੈ ਭੂਤਨਾ ਕੋ ਕਹੈ ਬੇਤਾਲਾ॥ (ਪੰਨਾ ੯੯੧)

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭੂਤਨਾ ਤੇ ਬੇਤਾਲਾ ਵੀ ਆਖਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਆਦਮੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਪਾਗਲ ਹੈ ਜਾਂ ਪੁਰਾਤਨ ਚਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਰਸਮਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਬੇਸਿਰ-ਪੈਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਇਲਜ਼ਾਮ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧਤਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਡਗਮਗਾ ਨਹੀਂ ਸਕੇ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਨਿਡਰ ਸੋਚ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਆਖਿਆ:

ਜੇ ਰਤੁ ਲਗੈ ਕਪੜੈ ਜਾਮਾ ਹੋਇ ਪਲੀਤੁ॥

ਜੇ ਰਤੁ ਪੀਵਹਿ ਮਾਣਸਾ ਤਿਨ ਕਿਉ ਨਿਰਮਲੁ ਚੀਤੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੦)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸੱਚ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ:

ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਕਿਛੁ ਹਥਹੁ ਦੇਇ॥ ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੇਇ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੪੫)

ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ

-ਪ੍ਰੋ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬਡੌਂਗਰ*

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਵੀ ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਗਿਰਾਵਟ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਆਰਥਿਕ ਕਾਣੀਵੰਡ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਰੋਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵਿਗੜੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਉਸਾਰੂ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਤਰਸਯੋਗ ਰਹੀ ਹੈ। ੬ਵੀਂ ਸਦੀ ਪੂਰਵ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਤਸੱਦਦ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨੇ ਪੈ ਰਹੇ ਸਨ। ੧੨ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਇਥੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸਲਾਮੀ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦਾ ਡੱਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਨ। ਸਮਾਜਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਕਈ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਕਾਵਾਦ, ਜਾਤੀਵਾਦ ਆਦਿ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਨਿਰਬਲ ਤੇ ਨਿਤਾਣੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡਣ ਵਾਲੀਆਂ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤਾਕਤਾਂ ਹੀ ਸਨ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਥੇ ਧਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਰਮਕਾਂਡ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛਾਇਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਧਰਮ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਭਰਮ-ਜਾਲ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੀ ਵਰਨਵੰਡ ਤੇ ਕਰਮਕਾਂਡ ਦੇ ਪਖੰਡ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕਤਾ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਨਿਘਾਰ ਆ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਰਥਿਕ ਕਾਣੀ ਵੰਡ ਤੇ ਗਰੀਬੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਜਾਨ ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ੧੪ਵੀਂ-੧੫ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਹੋਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ-ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮ-ਮਾਰਗ ਦਰਸਾਇਆ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ੧੪ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਨੇੜੇ (ਮਝੂਆਡੀਹ) ਮਾਂਡੂਰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਅਖੌਤੀ ਸ਼ੂਦਰ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਚਮੜੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਇਹ ਵਰਗ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੱਛੜਿਆ ਤੇ ਦਲਿਤ ਵਰਗ ਸੀ। ਇਸ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਦੇ ਯੋਗ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਬਨਾਰਸ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਤਥਾਕਥਿਤ ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਅਤੇ

* ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਕਰਮਕਾਂਡ ਦੇ ਬੰਧਨ ਬਹੁਤ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਅੰਤਰ-ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਭਗਤੀ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਖਤ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਾਜਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਗਤ ਜੀ ਨੂੰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਸਿਰਫ ਪੂਜਾ ਅਰਚਨਾ ਤਕ ਸੀਮਤ ਸੀ। ਜਿਉਂਦੇ-ਜੀਅ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ:

ਜੀਵਤ ਪੇਖੇ ਜਿਨ੍ਹੀ ਹਰਿ ਹਰਿ ਧਿਆਇਆ॥

ਸਾਧਸੰਗਿ ਤਿਨ੍ਹੀ ਦਰਸਨੁ ਪਾਇਆ॥

(ਪੰਨਾ ੭੪੦)

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਅਧਿਆਤਮਕ ਚਿੰਤਨ ਤੇ ਮਨਨ ਇੰਨਾਂ ਡੂੰਘਾ ਤੇ ਵਿਆਪਕ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਉੱਚਤਾ ਕਾਰਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਰਗ ਵੱਲੋਂ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਉਲੇਖ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਮੇਰੀ ਜਾਤਿ ਕੁਟ ਬਾਂਢਲਾ ਢੋਰ ਢੋਵੰਤਾ ਨਿਤਹਿ ਬਾਨਾਰਸੀ ਆਸ ਪਾਸਾ॥

ਅਬ ਬਿਪ੍ਰ ਪਰਧਾਨ ਤਿਹਿ ਕਰਹਿ ਡੰਡਉਤਿ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਸਰਣਾਇ ਰਵਿਦਾਸੁ ਦਾਸਾ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੯੩)

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀ ਵੰਡ ਬਿਲਕੁਲ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਜੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ:

- ਬ੍ਰਹਮਨ ਬੈਸ ਸੂਦ ਅਰੁ ਖੁੜੀ ਡੋਮ ਚੰਡਾਰ ਮਲੇਛ ਮਨ ਸੋਇ॥

ਹੋਇ ਪੁਨੀਤ ਭਗਵੰਤ ਭਜਨ ਤੇ ਆਪੁ ਤਾਰਿ ਤਾਰੇ ਕੁਲ ਦੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੮੫੮)

- ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਜੋ ਜਪੈ ਨਾਮੁ॥

ਤਿਸੁ ਜਾਤਿ ਨ ਜਨਮੁ ਨ ਜੋਨਿ ਕਾਮੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੯੬)

ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਗਤ ਦਾ ਦਰਜਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਪੁਜਾਰੀ ਵਰਗ, ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਵਰਗ ਤੇ ਸ਼ਾਸਨ ਵਰਗ ਦਾ ਸਰਬ-ਉੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵੀ ਭਗਤ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵਡਿਆਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਹੈ, ਉਹ ਨੀਵੇਂ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚ ਪਦਵੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਐਸੀ ਲਾਲ ਤੁਝ ਬਿਨੁ ਕਉਨੁ ਕਰੈ॥

ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜੁ ਗੁਸਈਆ ਮੇਰਾ ਮਾਥੈ ਛਤ੍ਰੁ ਧਰੈ॥

ਜਾ ਕੀ ਛੋਤਿ ਜਗਤ ਕਉ ਲਾਗੈ ਤਾ ਪਰ ਤੁਹੀ ਢਰੈ॥

ਨੀਚਹ ਉਚ ਕਰੈ ਮੇਰਾ ਗੋਬਿੰਦੁ ਕਾਹੂ ਤੇ ਨ ਡਰੈ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੦੬)

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਵਚਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉੱਚੇ ਸਮਝਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਇਕ ਸਿੱਧੀ ਚੁਣੌਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਹੀਣ-ਭਾਵ ਵਿਚ ਜੀਅ ਰਹੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਉਚ-ਨੀਚ ਅਤੇ ਨਾ-ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਇਕ ਦਮ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਅੰਤਰ ਕੱਚੇ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹ-ਚਿਰੇ ਹਨ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨੀਵੇਂ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਵ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਇੰਨਾ ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਰੰਕ ਅਤੇ ਰੰਕਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜੇ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਛਿਨ ਮਹਿ ਰਾਉ ਰੰਕ ਕਉ ਕਰਈ ਰਾਉ ਰੰਕ ਕਰਿ ਡਾਰੇ॥

ਰੀਤੇ ਭਰੇ ਭਰੇ ਸਖਨਾਵੈ ਯਹ ਤਾ ਕੋ ਬਿਵਹਾਰੇ॥

(ਪੰਨਾ ੫੩੭)

ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਹ ਦਾਤ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਹਰ ਥਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਤੇ ਸਰਬ-ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਉਸ ਵਰਗਾ ਮਾਲਕ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਉਚਿਤ ਹੈ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਲਿਤਾੜੇ ਤੇ ਨਿਹੱਥੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨਿਰਾਕਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਆਸ਼ਾ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਦਿੱਸਦਾ ਸੰਸਾਰ ਹੈ ਇਹ ਥੋੜ੍ਹ-ਚਿਰਾ ਤੇ ਆਰਜ਼ੀ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਭੈ-ਮਾਨ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਨਿਸਤਾਰੇ ਦਾ ਰਾਹ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ:

- ਜਹ ਜਹ ਜਾਉ ਤਹਾ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ॥

ਤੁਮ ਸੋ ਠਾਕੁਰੁ ਅਉਰੁ ਨ ਦੇਵਾ॥

(ਪੰਨਾ ੬੫੯)

- ਬਿਨੁ ਦੇਖੇ ਉਪਜੈ ਨਹੀ ਆਸਾ॥

ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਹੋਇ ਬਿਨਾਸਾ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੬੭)

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਭਾਵੇਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਰਚੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਸਮਾਜਕ ਸੇਧ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰੇ ਬੇਗਮਪੁਰੇ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਸਿਖਰ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਮੰਡਲ ਦਾ ਵਰਣਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਲਈ ਵੀ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਕ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਗਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਰਗਾ ਹੀ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਵਿਚ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਹੋਵੇ। ਜਾਤੀਵਾਦ, ਧਾਰਮਕ ਕੱਟੜਤਾ ਤੇ ਆਰਥਕ ਨਾ ਬਰਾਬਰੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਨਾ ਦੇ ਸਕੇ। ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ, ਭੈ ਤੇ ਦਹਿਸ਼ਤ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਜਾਂ ਤੀਜੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਭਾਵ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉਚ-ਨੀਚ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਬੇਗਮਪੁਰਾ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਬੇਗਮ ਪੁਰਾ ਸਹਰ ਕੋ ਨਾਉ॥ ਦੂਖੁ ਅੰਦੋਹੁ ਨਹੀ ਤਿਹਿ ਠਾਉ॥

ਨਾਂ ਤਸਵੀਸ ਖਿਰਾਜੁ ਨ ਮਾਲੁ॥ ਖਉਫੁ ਨ ਖਤਾ ਨ ਤਰਸੁ ਜਵਾਲੁ॥੧॥

ਅਬ ਮੋਹਿ ਖੂਬ ਵਤਨ ਗਹ ਪਾਈ॥ ਉਹਾਂ ਖੈਰਿ ਸਦਾ ਮੇਰੇ ਭਾਈ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥

ਕਾਇਮੁ ਦਾਇਮੁ ਸਦਾ ਪਾਤਿਸਾਹੀ॥ ਦੋਮ ਨ ਸੇਮ ਏਕ ਸੋ ਆਹੀ॥ (ਪੰਨਾ ੩੪੫)

ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਇਸ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਮੁਕੰਮਲ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ, ਨਿਯਮਿਤ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਰਫ ਮੁਲਕ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਵਰਗ ਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸ਼ਾਸਕ ਵਰਗ ਦੀ ਤੇਗ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਖੌਤੀ ਨੀਚਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਤਬਾਕਥਿਤ ਮਿਰਾਸੀ ਜਾਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸੰਗੀ ਬਣਾਇਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕਰ ਕੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸੰਗਰਾਮ ਰਚਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਹੋਰ ਸਭ ਵਰਗਾਂ, ਸਿੱਧਾਂ, ਜੋਗੀਆਂ, ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ, ਅਚਾਰੀਆਂ ਤੇ ਸਨਾਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਅਖੌਤੀ ਨੀਚ-ਜਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ, ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਜੁਲਮ-ਜਬਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਿਆਉਣਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ 'ਤੇ ਮੋਹਰ ਲਾਈ ਅਤੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਬਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੈ:

- ਰਵਿਦਾਸੁ ਚਮਾਰੁ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਨਿਮਖ ਇਕ ਗਾਇ॥

ਪਤਿਤ ਜਾਤਿ ਉਤਮੁ ਭਇਆ ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਪਏ ਪਗਿ ਆਇ॥ (ਪੰਨਾ ੭੩੩)

- ਰਵਿਦਾਸੁ ਢੁਵੰਤਾ ਢੋਰ ਨੀਤਿ ਤਿਨ੍ਹਿ ਤਿਆਗੀ ਮਾਇਆ॥

ਪਰਗਟੁ ਹੋਆ ਸਾਧਸੰਗਿ ਹਰਿ ਦਰਸਨੁ ਪਾਇਆ॥ (ਪੰਨਾ ੪੮੭)

ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਬਹੁਤ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਦੁਨੀਆਂ ਇਕ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਪੁਲਾੜਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਚੁਕਾ ਹੈ ਉਦੋਂ ਵੀ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਧਾਰਮਕ ਕੱਟੜਤਾਵਾਦ ਨੇ ਪੈਰ ਪਸਾਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਾਤੀਵਾਦ ਦਾ ਕੋਹੜ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਚੰਬੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਫਿਰਕੂ ਜ਼ਿਹਨੀਅਤ ਫੈਲਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅੱਜ ਲੋੜ ਹੈ ਸਰਬ-ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸਮਝੀਏ, ਅਨੁਭਵ ਕਰੀਏ, ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਧਾਰੀਏ। 'ਏਕੁ ਪਿਤਾ ਏਕਸ ਕੇ ਹਮ ਬਾਰਿਕ' ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਮਹਾਨ ਗੁਰਮਤਿ ਮਾਰਗ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਬਣ ਕੇ ਚੱਲੀਏ ਅਤੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸਾਏ ਬੇਗਮ ਪੁਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਰਗੇ ਨਵੇਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰੀਏ। ■

ਮਹਾਂਕਵੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ

-ਸ. ਸੁਲੱਖਣ ਸਿੰਘ*

੧੯ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਂਕਵੀ ਜਾਂ 'ਚੂੜਾਮਣਿ' ਕਵੀ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦਾ ਜਨਮ ਪਿੰਡ ਨੂਰ ਦੀ ਸਰਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ੧੮੪੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ (ਸਤੰਬਰ ੧੭੮੭ ਈਸਵੀ) ਨੂੰ ਸ. ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਰਾਜ ਦੇਵੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਹੁਣ ਕਿਲ੍ਹਾ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਰਦਿਕ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੜਕਾ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਪੜ੍ਹ-ਲਿਖ ਕੇ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣੇ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਉੱਚ-ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਪੰਦਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਉੱਚ-ਕੋਟੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਕਵੀ ਬਣੇ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕੈਥਲ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਭਾਈ ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਵੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।

ਆਮ ਨਿਮਰਤਾ ਤੇ ਨਿਰ-ਅਭਿਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਇਕ ਵੱਡਾ ਗੁਣ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਆਪ 'ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ' ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਉਲੇਖ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਜਥਾ ਫੁਹਾਰੇ ਕੋ ਜਲ ਹੇਰੇ। ਜਿਤੋ ਨੀਵ ਚਢਿ ਤਿਤੋ ਉਚੇਰੇ।
 ਧੂਰ ਸਰਬ ਪਾਇਨ ਤਰੇ। ਇਸ ਗੁਨ ਤੇ ਸਭ ਕੇ ਸਿਰ ਚਰੇ।
 ਕਰ ਅੰਗੁਰੀ ਜਿਨ ਛੋਟਿ ਕਹਾਯੋ। ਰਚਿਤ ਵਿਭੂਸਨ ਤਿਸ ਕੈ ਪਾਯੋ।
 ਸਭ ਤਰੁ ਤੇ ਛੋਟਾ ਤਰੁ ਚੁੰਦਨ। ਕਰਹਿ ਸੁਗੰਧਿਤ ਨਿਕਟਜਿ ਬ੍ਰਿੰਦਨ।
 ਜੇਤਿਕ ਉਚੇ ਪਦ ਅਭਿਲਾਖਹ। ਤੇਤਿਕ ਨਿਮ੍ਰਿ ਅਪਨੋ ਮਨ ਰਾਖਹਿ।
 ਸਭ ਕੇ ਅਪਿਕ ਬਿਸ਼ਨ ਬੜਿਆਇ। ਤਿਸ ਸਭ ਤੇ ਮਨ ਨਮ੍ਰਿ ਸਦਾਇ।
 ਤ੍ਰਿਗ ਲਾਭ ਸਹਿ ਨਿਮ੍ਰ ਹੋਈ। ਤਾਂਡਵ ਮੁਖ ਨਹਿ ਰਿਸਿ ਪਦ ਖੋਈ।
 ਅਪਰ ਜਿ ਧਰਮ ਧਰਤਿ ਭਗਵਾਨ। ਹੁਈ ਨਮ੍ਰਿ ਹੰਕਾਰ ਨ ਠਾਨ।

ਮਹਾਂਕਵੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਬੜੀ ਉੱਚ-ਪਾਇ ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ ਹੈ। ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਬਾਰੇ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ 'ਦਸਮ ਪਿਤਾ'

* # ੧੩੮, ਜੋਧੂ ਕਾਲੋਨੀ, ਗਲੀ ਨੰ: ੬, ਮੁਕਤਸਰ-੧੫੨੦੨੬. ਮੋ: ੯੮੯੬੫-੮੧੭੩੨.

ਅਵਤਾਰ ਨਾ ਧਾਰਦੇ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਮਿਟ ਜਾਣੀ ਸੀ:

ਛਾਏ ਜਾਤੀ ਏਕਤਾ, ਅਨੇਕਤਾ ਬਿਲਾਇ ਜਾਤੀ।

ਹੋਵਤੀ ਕੁਚੀਲਤਾ ਕਤੇਬਨ ਕੁਰਾਨ ਕੀ।

ਪਾਪ ਹੀ ਪਰਪੱਕ ਜਾਤੇ, ਧਰਮ ਦੱਸਕ ਜਾਤੇ,

ਵਰਨ ਗਰਜ ਜਾਤੇ, ਸਹਿਤ ਵਿਧਾਨੀ ਕੀ।

ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਦੇਹਰਾ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘਾ ਦੂਰ ਹੋਤੇ,

ਰੀਤਿ ਮਿਟ ਜਾਤੀ ਸਭ ਬੇਦਨ ਕੁਰਾਨ ਕੀ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਪਾਵਨ ਪਰਮ ਸੂਰ,

ਮੁਰਤਿ ਨਾ ਹੋਤੀ ਜਉਪੈ ਕਰੁਣਾ ਨਿਧਾਨ ਕੀ।

ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਸਾਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਮਹਾਂਕਵੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ‘ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਤੇ ‘ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਮਈ ਕਥਾ ਸੁਣਨ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀਹ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਫਲ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਲਈ ਵਡਮੁੱਲੀ ਦੇਣ ਹਨ; ਕਥਾ-ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਅਥਾਹ ਸਮੁੰਦਰ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮੱਗਰੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵਡਮੁੱਲਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਢੂੰਡ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਪਰੋਕਤ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਜੋ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਰਣਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ : ਇਹ ਭਗਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਵਿ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮੌਲਿਕ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਕਵੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੁੱਲ ੯੭੦੦ ਬੰਦ ਹਨ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਪੂਰਬਾ-ਧਿਆਇ ਤੇ ਉੱਤਰਾਧਿਆਇ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਅੱਧੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ੭੩ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ੫੭ ਅਧਿਆਇ ਹਨ। ਕੁੱਲ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੭੦੦ ਹੈ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ, ਮੁੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਜਨਮ, ਉਪਦੇਸ਼, ਅਲੌਕਿਕ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ’ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਕਥਾ-ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਲਈ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਮਤ ੧੮੮੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਹੈ।

ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ : ਇਹ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਆਖ਼ਰੀ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਰਚਨਾ ਹੈ। ‘ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ’ ਦਾ ਸਰੀਰਕ ਰਚਨਾ ਵਿਧਾਨ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਆਧਾਰ ’ਤੇ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ੫੧੮੨੯ ਛੰਦ ਹਨ। ਕੁੱਲ ੨੦

ਅਧਿਆਏ ਹਨ, ਜੋ ਅੱਗੋਂ ੧੧੫੧ ਅੰਸੂ ਸੂਰਜ ਦੀ ਚਾਲ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ੧੨ ਰਾਸ਼ੀਆਂ, ੬ ਰੁੱਤਾਂ ਅਤੇ ੨ ਆਯਨਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਫਿਰ ਅੰਸੂਆਂ (ਕਿਰਨਾਂ) ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਗਏ ਹਨ। ਕਵੀ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਹਰ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਝੂਠ, ਕਪਟ ਆਦਿ ਦੇ ਅੰਧਕਾਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਮਰੱਥ ਹਨ ਜੋ ਧਾਰਮਿਕ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਪਾਖੰਡ, ਭਰਮ ਆਦਿ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਕੇ ਗਿਆਨ ਤੇ ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਫੈਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੱਜਣ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਮਲ ਵਾਂਗ ਖਿੜਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਹੈ। ਇਹ ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗ੍ਰੰਥ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਾਨ ਕਾਵਿ-ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਮਤ ੧੯੦੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਕਥਾ-ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਲਈ ਅਨਮੋਲ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ।

ਮਹਾਂਕਵੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਇੰਨੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ ਕਿ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਪੰਡਤ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਉੱਚ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਤੇ ਮਹਾਨ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ।

ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ : ਨਾਮ ਕੋਸ਼, 'ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼', ਗਰਬ ਗੰਜਨੀ, ਵਾਲਮੀਕਿ ਰਾਮਾਇਣ, ਭਾਸ਼ ਆਤਮ ਪੁਰਾਣ ਟੀਕਾ, ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ-ਕਾਵਿ ਹਨ, ਬਾਕੀ ਚਾਰ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਮਹਾਨ ਕਵੀ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਮੱਦੇ-ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਵਨਾਂ ਦਾ ਨਾਂ 'ਮਹਾਂਕਵੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਹਾਲ' ਰੱਖਿਆ ਹੈ।

ਪਿੰਡ ਨੂਰ ਦੀ ਸਰਾਂ ਹੁਣ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਕਿਲੂਾ ਟੇਕ ਸਿੰਘ' ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹੈ ਹਰ ਸਾਲ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਨਮ ਦਿਹਾੜੇ 'ਤੇ ਮੇਲਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਮਹਾਂਕਵੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਪਲ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹਰਿਆਣੇ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਕੈਥਲ ਵਿਚ ਬਤੀਤ ਹੋਇਆ। ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥ 'ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਸਮਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਸੰਮਤ ੧੯੦੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਇਹ ਮਹਾਨ ਕਵੀ ਹਰਿਆਣੇ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਕੈਥਲ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਸਦਾ ਲਈ ਵਿਛੜ ਗਏ।

ਚਿੰਤਾ ਛਡਿ ਅਚਿੰਤੁ ਰਹੁ

—ਗਿਆਨੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਗੰਡੀਵਿੰਡ*

ਚਿੰਤਾ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਟੈਨਸ਼ਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਤਨਾਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਸ਼ਾ ਵਾਂਗ ਚਿੰਤਾ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦਾ ਅਟੁੱਟ ਅੰਗ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਅਜੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਚਿੰਤਾ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਚੱਕਰ ਲਗਾ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਬੇਸ਼ੱਕ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਾਢਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੁਖਾਵੀਂ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਅਸਮਾਨ ਤਕ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਕਾਰਜ ਅਰੰਭੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤਕ ਸਫਲ ਵੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਲੇਕਿਨ ਹਉਮੈ ਦੇ ਰੋਗ ਵਰਗੇ ਭਿਆਨਕ ਚਿੰਤਾ ਦੇ ਰੋਗ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਜੇ ਤਕ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਇੰਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਦਵਾਈਆਂ ਜ਼ਰੂਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮਿੱਥੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਬੇਹੋਸ਼ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਚਿੰਤਾਮੁਕਤ ਨਹੀਂ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰਿਕ ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਚਿੰਤਾ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਨੋ-ਰੋਗ ਨੂੰ ਵੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਚਿੰਤਾ ਹੀ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਚਿੰਤਾ ਇਕ ਐਸੀ ਡਾਇਣ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸ਼ਿਕਾਰ (ਮਨੁੱਖ) ਨੂੰ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਲੜਾ ਕੇ ਕਤਲ ਕਰਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਾਤਲ ਬਣਾ ਕੇ ਜੇਲ੍ਹ ਭੇਜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਕਰਨ ਦੇ ਪੱਪ ਉੱਪਰ ਤੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ:

ਆਸਾ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਚਿੰਤ ਬਹੁ ਏ ਡਾਇਣ ਘਰ ਮਾਹਿ। (ਵਿਚਾਰ ਮਾਲਾ, ਬਿਸ਼ਾਮ ੧)

ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ/ਰੋਟੀ ਦੀ ਹੀ ਚਿੰਤਾ ਸਤਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰੋਜ਼ੀ/ਰੋਟੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦਾਤਾ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਚਾਪਲੂਸੀ (ਖੁਸ਼ਾਮਦ) ਕਰਦੇ ਆਮ ਲੋਕ ਵੇਖੇ-ਸੁਣੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਇਕ ਤਾਂ ਲੋਭ-ਲਾਲਚ ਵੱਸ ਹੋਏ ਮਿੱਠੀ ਕੈਦ ਭੁਗਤਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੂਸਰਾ, ਸਮਰੱਥ ਦਾਤੇ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਖੁਆਰ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਬਰਾਏ ਗਿਰਦਾ ਇ ਨਾਂ ਗਿਰਦ ਹਰ ਦੂਨਾ ਚਿ ਮੇ ਗਰਦੀ

ਤਮਾਅ ਦੀਦੀ ਕਿ ਆਦਮ ਰਾ ਅਸੀਰੇ ਦਾਨਾ ਮੇ ਸਾਜ਼ਦ।

ਭਾਵ ਹੇ ਬੰਦੇ! ਤੂੰ ਕਮੀਨੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਰੋਟੀ ਵਾਸਤੇ ਚੱਕਰ ਕੱਟਦਾ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਵੇਖਿਆ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਆਦਮ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਦੇ ਲੋਭ ਨੇ ਹੀ ਦਾਣੇ ਦਾ ਕੈਦੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

*ਗ੍ਰੰਥੀ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੀੜ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ, ਠੱਠਾ (ਤਰਨਤਾਰਨ)। ਮੋ: ੯੮੧੫੪-੪੩੨੮੫

ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਨਾਨਕ ਚਿੰਤਾ ਮਤਿ ਕਰਹੁ ਚਿੰਤਾ ਤਿਸ ਹੀ ਹੋਇ॥

ਜਲ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਇਅਨੁ ਤਿਨਾ ਭਿ ਰੋਜੀ ਦੇਇ॥

ਓਥੈ ਹਟੁ ਨ ਚਲਈ ਨਾ ਕੋ ਕਿਰਸ ਕਰੇਇ॥

ਸਉਦਾ ਮੂਲਿ ਨ ਹੋਵਈ ਨਾ ਕੋ ਲਏ ਨ ਦੇਇ॥

ਜੀਆ ਕਾ ਆਹਾਰੁ ਜੀਅ ਖਾਣਾ ਏਹੁ ਕਰੇਇ॥

ਵਿਚਿ ਉਪਾਏ ਸਾਇਰਾ ਤਿਨਾ ਭਿ ਸਾਰ ਕਰੇਇ॥

ਨਾਨਕ ਚਿੰਤਾ ਮਤ ਕਰਹੁ ਚਿੰਤਾ ਤਿਸ ਹੀ ਹੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੯੫੫)

ਮਨਮਤਿ ਦੇ ਪਾਂਧੀ (ਮਨੁੱਖ) ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਵਧੀਆ-ਵਧੀਆ ਸੂਟ-ਬੂਟ ਖ੍ਰੀਦਣ/ਪਹਿਨਣ ਦੀ ਚਿੰਤਾ, ਜੀਭ ਦੇ ਸੁਆਦ ਜਾਂ ਘਰ-ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਭੋਜਨ/ਪਦਾਰਥ ਲਿਆਉਣ ਤੇ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹਰ ਵੇਲੇ ਦੁਖੀ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਡਤ ਹਰਦਿਆਲ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:

ਕਛੁ ਘ੍ਰਿਤ ਸਨੇਹ ਨ ਲਵਣ ਤੰਦੁਲ ਤੱਕ ਧਾਮ ਨ ਦਾਸ।

ਯਾ ਸੰਚਰੀ ਜਿਹ ਚਿੰਤਾ ਧਾਮ ਕੀ ਦੁਖ ਧਾਮ। (ਸਾਰੁਕਤਾਵਾਲੀ, ਅਧਿ. ੩)

ਆਰਥਕ ਮੰਦਹਾਲੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰਿਕ ਮੈਂਬਰਾਂ, ਸਾਕ-ਸਨਬੰਧੀਆਂ, ਸ਼ਾਹੂਕਾਰਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਦਾਤੇ ਸਮਝ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਉਧਾਰ ਜਾਂ ਭੀਖ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਜਾਂ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਹੌਸਲਾ/ਸਹਾਰਾ ਦੇਣ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਬਾਂਹ ਨਹੀਂ ਫੜਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਵਧੇਰੇ ਚਿੰਤਤ ਤੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਪਿਆਰ/ਅਸੀਸ ਦਿੰਦਿਆਂ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਨਾ ਕਰਿ ਚਿੰਤਾ ਚਿੰਤਾ ਹੈ ਕਰਤੇ॥

ਹਰਿ ਦੇਵੈ ਜਲਿ ਥਲਿ ਜੰਤਾ ਸਭਤੈ॥

ਅਚਿੰਤ ਦਾਨੁ ਦੇਇ ਪ੍ਰਭੁ ਮੇਰਾ ਵਿਚਿ ਪਾਥਰ ਕੀਟ ਪਖਾਣੀ ਹੇ॥੬॥

ਨਾ ਕਰਿ ਆਸ ਮੀਤ ਸੁਤ ਭਾਈ॥

ਨਾ ਕਰਿ ਆਸ ਕਿਸੈ ਸਾਹ ਬਿਉਹਾਰ ਕੀ ਪਰਾਈ॥

ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਨਾਵੈ ਕੋ ਬੇਲੀ ਨਾਹੀ ਹਰਿ ਜਪੀਐ ਸਾਰੰਗਪਾਣੀ ਹੇ॥੭॥

ਅਨਦਿਨੁ ਨਾਮੁ ਜਪਹੁ ਬਨਵਾਰੀ॥

ਸਭ ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਪੂਰੈ ਥਾਰੀ॥

ਜਨ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਜਪਹੁ ਭਵ ਖੰਡਨੁ ਸੁਖਿ ਸਹਜੇ ਰੈਣਿ ਵਿਹਾਣੀ ਹੇ॥(ਪੰਨਾ ੧੦੭੦)

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਤੇ ਮੇਰਾ ਅਹੁਦਾ ਨਾ ਖੁੱਸ ਜਾਵੇ, ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਮੇਰੀ ਵਧ ਰਹੀ ਤਰੱਕੀ ਜਾਂ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਠੇਸ ਨਾ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਵੇ ਭਾਵ ਕਿ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ/ਰੋਟੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦੇ ਲੱਤ ਮਾਰਨ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਤਾਈ ਜਾਂਦੀ

ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਦੋ ਸਾਧੂ ਸਨ ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਲਾਹ ਕਰਦੇ ਹਰ ਪਿੰਡ ਹਰ ਘਰ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਪੇਟ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਰੋਟੀ ਮੰਗ ਕੇ ਛਕ ਲੈਂਦੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਐਸਾ ਭਾਣਾ ਵਰਤਿਆ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਦੂਸਰਾ ਹਨੇਰੀ/ਝੱਖੜ ਵਗ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤੀਜਾ ਅਜੇ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕਾਫ਼ੀ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੇ ਘੇਰ ਲਿਆ।

ਨੌਜਵਾਨ ਸਾਧੂ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿੰਤਤ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ! ਮੈਨੂੰ ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੁੱਤੇ ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਭੁੱਖਿਆਂ ਹੀ ਰੱਖਣਗੇ।” ਬਜ਼ੁਰਗ ਸਾਧੂ ਨੇ ਕਿਹਾ,
“ਅਵਾਜ਼ੇ ਸਗਾਂ ਰਿਜ਼ਕੇ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਕੱਮ ਕਰਦ।”

ਪੁੱਤਰ! ਕੁੱਤਿਆਂ ਦੇ ਭੌਂਕਣ ਨਾਲ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਰਿਜ਼ਕ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਤੂੰ :

ਚਿੰਤਾ ਛਡਿ ਅਚਿੰਤੁ ਰਹੁ ਨਾਨਕ ਲਗਿ ਪਾਈ॥ (ਪੰਨਾ ੫੧੭)

ਜਦੋਂ ਇਕ ਮਾਈ ਨੇ ਕੁੱਤੇ ਭੌਂਕਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰਿਆਂ (ਫਕੀਰਾਂ) ਨੂੰ ਕੁੱਤੇ ਪੈਂਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਏ। ਉਸ ਨੇ ਝੱਟ ਸੋਟੀ ਫੜੀ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਇਕ-ਦੋਹ ਕੁੱਤਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਮਾਰੀ, ਬਾਕੀ ਕੁੱਤੇ ਡਰਦੇ ਭੱਜ ਗਏ। ਮਾਈ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲਿਜਾ ਕੇ ਬੜੇ ਹੀ ਅਦਬ-ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਦੁੱਧ-ਪਰਸ਼ਾਦੇ ਛਕਾ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।

ਗੁਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀਆਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿਆਰੇ/ਸਿੱਖ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਸਹਾਈ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਰੁਕਾਵਟ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਲੋਕੋਕਤੀ ਹੈ, ‘ਚਿੰਤਾ ਚਿਖਾ ਬਰਾਬਰੀ’। ਜੇਕਰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਵਾਚਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚਿੰਤਾ ਚਿਖਾ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਭੈੜੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਚਿਖਾ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਹੀ ਸਾੜਦੀ ਹੈ ਪਰ ਚਿੰਤਾ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਧੂੰਆਂ ਕੱਢ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਚਿੰਤਾ-ਗ੍ਰਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨਾ ਸੁਖ ਨਸੀਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਨੀਂਦ:

ਅਤਿ ਆਤੁਰ ਚਿੰਤਹਿ ਜੋ ਨਰਾ।

ਸੁਖ ਦੀਨ ਉ ਭੈ ਤਿਨ ਕੋ ਨ ਜਰਾ॥੬॥ (ਸਾਰੁਕਤਾਵਲੀ, ਅਧਿ: ੧੦)

ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਪਨਾਢ ਵੀ ਚਿੰਤਾ ਦੇ ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਰੋਗ ਦੀ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਪੈਸਾ ਵਧੇਰੇ ਹੈ ਪਰ ਔਲਾਦ ਨਹੀਂ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਔਲਾਦ ਅਪੰਗ, ਮੰਦਬੁੱਧੀ ਜਾਂ ਨਲਾਇਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਹੋਰ ਵੀ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਛਲ-ਕਪਟ, ਠੱਗੀ-ਠੋਰੀ, ਚੋਰੀ-ਡਾਕੇ ਨਾਲ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰ/ਕਰਵਾ ਕੇ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਪੈਸੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਟੈਕਸ ਤਾਰਨ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਇਦਾਦ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਹੜੱਪ ਕਰ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ/

ਸਹਿਮ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੁੱਟੇ ਜਾਣ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵੰਡਣ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਦਸ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤਕ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਜੋੜਨ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਘੁਣ ਵਾਂਙ ਖਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਇਕ ਬਹੁਤ ਧਨਾਢ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਸੀ। ਸੁਭਾਵਕ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚਿੰਤਾ ਉਭਰੀ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿੰਨੇ ਭੋਲੇ-ਭਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਛਲ-ਕਪਟ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ-ਜਾਇਦਾਦ ਹੜਪ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਵਹੀ-ਖਾਤਿਆਂ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ ਪੈਸੇ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹਨ ਤੇ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਏ ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਜੀ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਹਰਾਮ ਦੇ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਵਧੀਆ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਤੇ ਐਸ਼-ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬਤੀਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਈ ਦਿਨ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਇਸ ਚਿੰਤਾ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਤੜਫਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਕ ਰਾਤ ਤਾਂ ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਚਿੰਤਾ ਸੂਲਾਂ ਦੀ ਸੇਜ ਬਣੀ ਪਈ ਸੀ, ਅੱਧੀ ਕੁ ਰਾਤ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਮੁਨੀਮ ਨੂੰ ਉਠਾ ਲਿਆਇਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਔਖਾ ਹੋ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਸੌਖਾ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਲਗਾ ਕੇ ਦੱਸ ਕਿ ਜਿੰਨੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਜਾਇਦਾਦ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਖੁਬ ਐਸ਼-ਇਸ਼ਰਤ ਲਈ ਵਰਤਾਂ-ਖਰਚਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿੰਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਮੁੱਕੇਗੀ? ਉਨ੍ਹਾਂਦਰੇ ਦੇ ਮਾਰੇ ਤੇ ਥੱਕੇ-ਟੁੱਟੇ ਮੁਨੀਮ ਨੇ ਸਾਰਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕਰ ਕੇ ਜਦੋਂ ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਲਾਲਾ ਜੀ! ਤੁਹਾਡੀ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਨੌਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਐਸ਼-ਆਰਾਮ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਖੁਸ਼ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਰੋਣ-ਕਲਪਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਮੁਨੀਮ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਲਾਲਾ ਜੀ! ਕੀ ਗੱਲ ਤੁਸੀਂ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹੋ?” ਅੱਗੋਂ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਡੁਸਕਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਹੋਰ ਮੈਂ ਰੋਵਾਂ ਨਾ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਚਿੰਤਾ ਲੱਗ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਦਸਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਕੀ ਖਾਵੇਗੀ?”

ਸੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਸੱਚ ਹਨ ਕਿ:

ਵਡੇ ਵਡੇ ਜੋ ਦੀਸਹਿ ਲੋਗ॥

ਤਿਨ ਕਉ ਬਿਆਪੈ ਚਿੰਤਾ ਰੋਗ॥

(ਪੰਨਾ ੧੮੮)

ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾਤਾਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਕੇਵਲ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਬਖਸ਼ੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਜਤਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਚਿੰਤਾ-ਝੋਰਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਵੀ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ:

ਸਤਗੁਰ ਤੇ ਜੋ ਮੁਹ ਫੇਰਹਿ ਮਥੇ ਤਿਨ ਕਾਲੇ॥

ਅਨਦਿਨੁ ਦੁਖ ਕਮਾਵਦੇ ਨਿਤ ਜੋਹੇ ਜਮ ਜਾਲੇ॥

ਸੁਪਨੈ ਸੁਖੁ ਨ ਦੇਖਨੀ ਬਹੁ ਚਿੰਤਾ ਪਰਜਾਲੇ॥

(ਪੰਨਾ ੩੦)

ਅਸਲ ਵਿਚ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਮੂਲ 'ਵਾਸ਼ਨਾ' ਹੈ, ਜੇਕਰ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਵਾਂਗ ਉੱਪਰ ਉੱਠਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਚਿੰਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਵਾ ਮਿਲਣਾ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਚਿੰਤਾ ਇੰਨੇ ਹੱਦ-ਬੰਨੇ ਟੱਪ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣਾ ਦਿਮਾਗੀ ਸੰਤੁਲਨ ਹੀ ਗਵਾ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਯੋਗੀ ਰਾਜ ਭਰਥਰੀ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਪਈ ਕਿ ਮੈਂ ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਦੀ ਖੱਡ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਛੂਹ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਬੜੇ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ—

ਅਹੋ ਮੈ ਨ ਜਾਨੋ ਭੋਰਾ ਦੇਵ ਮੋ ਤੇ ਮੁਖ ਮੋਰਾ,

ਚਿੰਤਾ ਬਿਖੇ ਮੋਰਾ ਚਿਤ ਨਿਤ ਜਰੇ ਹੈ॥੨॥ (ਵੈਰਾਗ ਸ਼ਤਕ, ਅਧਿ: ਪੰਜਵਾਂ)

ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਘਿਰੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਇਵੇਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਬੰਦ ਡੱਬੇ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਘੁੱਪ ਹਨੇਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਉਸ ਦਾ ਦਮ ਘੁੱਟਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਤੜਫਦਾ-ਤੜਫਦਾ ਮੌਤ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਲਾਲਾ ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ ਦੇ ਬੋਲ ਹਨ:

ਚਿੰਤਾ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਫਿਰਦੀ ਗੁੱਝੀ ਆਰੀ,

ਘੋਲ-ਘੋਲ ਕੇ ਜਿੰਦ ਮੁਕਾਵੇ, ਚਿੰਤਾ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ।

ਸੂਰੇ ਹੁੰਝਣ ਹਿੰਮਤ ਕਰਕੇ, ਉਖਿਆਈ ਦੇ ਕੰਡੇ,

ਚਿੰਤਾ ਦੇ ਵਿਚ ਡੁੱਬਣ ਨਾਲੋਂ, ਲਾ ਹਿੰਮਤ ਦੀ ਤਾਰੀ।

ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਫਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਜਾਂ ਦੋ ਮਨੁੱਖ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ:

ਚਿੰਤਤ ਹੀ ਦੀਸੈ ਸਭ ਕੋਇ॥ ਚੇਤਹਿ ਏਕੁ ਤਹੀ ਸੁਖੁ ਹੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੯੩੨)

ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਭਾਈ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ:

ਸਤਿਗੁਰ ਆਇਓ ਸਰਣਿ ਤੁਹਾਰੀ॥

ਮਿਲੈ ਸੁਖੁ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਸੋਭਾ ਚਿੰਤਾ ਲਾਹਿ ਹਮਾਰੀ॥ (ਪੰਨਾ ੭੧੩)

ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤੁਰਿਆਂ ਸੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦਾ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਮਨ ਵਿਚ ਵੱਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

ਸਤਿਗੁਰਿ ਸੇਵਿਐ ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੁਖੁ ਜਾਇ॥

ਚਿੰਤਾ ਮੂਲਿ ਨ ਹੋਵਈ ਅਚਿੰਤੁ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ॥ (ਪੰਨਾ ੫੮੭)

ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ :

ਚਿੰਤਾ ਭਿ ਆਪਿ ਕਰਾਇਸੀ ਅਚਿੰਤੁ ਭਿ ਆਪੇ ਦੇਇ॥

ਨਾਨਕ ਸੋ ਸਾਲਾਹੀਐ ਜਿ ਸਭਨਾ ਸਾਰ ਕਰੇਇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੭੬)

ਬੜੀ ਹੈਰਾਨਗੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜਨਮ ਲੈਣ ਨਾਲ ਵੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਚਿੰਤਾ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਇਸ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਸੁਚਾਰੂ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ? ਕੀ ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਸੁਖ ਦੇਵੇਗਾ?

ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਚਿੰਤਾ ਬਣੀ ਰਹੇ, ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਝੋਰਿਆਂ 'ਚ ਪਿਆ ਦੁੱਖ ਲੱਗ ਜਾਵੇ, ਪਰਵਾਰਿਕ ਖੁਸ਼ੀ-ਗਮੀ ਬਣੀ ਰਹੇ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਇਸ ਜੰਜਾਲ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਲਈ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਭਟਕਦਾ ਰਹੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਇਹ ਮੁਰਾਦ ਕੇਵਲ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਇਕ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ-ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਉਣ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਬਚਨ ਹਨ:

ਜਾ ਕਉ ਚਿੰਤਾ ਬਹੁਤੁ ਬਹੁਤੁ ਦੇਹੀ ਵਿਆਪੈ ਰੋਗੁ॥

ਗ੍ਰਿਸਤਿ ਕੁਟੰਬਿ ਪਲੇਟਿਆ ਕਦੇ ਹਰਖੁ ਕਦੇ ਸੋਗੁ॥

ਗਉਣੁ ਕਰੇ ਚਹੁ ਕੁੰਟ ਕਾ ਘੜੀ ਨ ਬੈਸਣੁ ਸੋਇ॥

ਚਿਤਿ ਆਵੈ ਓਸੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਤਨੁ ਮਨੁ ਸੀਤਲੁ ਹੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੭੦)

ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੇ ਭਾਈ! ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਚਿੰਤਨ ਕਰ, ਉਹ ਵੀ ਉਸਾਰੂ, ਤਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਸੁਖ-ਅਨੰਦ ਦੇ ਖੇੜੇ ਵਿਚ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹ ਸਕੇਂ। ਛੇਤੀ ਕਰ, ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਕਰ:

ਸੁਭ ਚਿੰਤਨੁ ਗੋਬਿੰਦੁ ਰਮਣੁ ਨਿਰਮਲੁ ਸਾਧੂ ਸੰਗੁ॥

ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਨ ਵਿਸਰਉ ਇਕ ਘੜੀ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਭਗਵੰਤੁ॥ (ਪੰਨਾ ੪੫੯)

ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲਿਆ!

—ਬੀਬਾ ਮਨਪਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ*

ਬਾਜਾਂ ਵਾਲਿਆ ਤੇਰੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ, ਅੱਜ ਵੈਰੀ ਪਏ ਲਲਕਾਰਦੇ ਨੇ।
ਸਾਧ ਪਾਖੰਡੀ ਤੇਰੀ ਰੀਸ ਕਰਦੇ, ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਸਾੜਦੇ ਨੇ।
ਦੇਹਧਾਰੀ 'ਗੁਰੂ' ਅਖਵਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਬਾਗ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਏ ਉਜਾੜਦੇ ਨੇ।
ਹਾਲਤ ਬਣੀ ਅਸਹਿ ਹੈ ਦੇਖ ਦਾਤਾ, ਬੜ੍ਹਕਾਂ ਡੇਰਿਆਂ ਵਿਚ ਗਿੱਦੜ ਮਾਰਦੇ ਨੇ।
ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲਿਆ ਲਿਖਾਂ ਕੀ ਸਿਫਤ ਤੇਰੀ, ਕਾਗਜ਼ ਕਲਮ ਤੋਂ ਤੇਰਾ ਕਿਰਦਾਰ ਵੱਡਾ।
ਤੇਰੇ ਚੋਜ ਮਹਾਨ, ਵਡਿਆਈ ਵੱਡੀ, ਤੇਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖੀ ਭੰਡਾਰ ਵੱਡਾ।
ਤੇਰੀ ਧੰਨ ਕੁਰਬਾਨੀ ਮੇਰੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਤੇਰਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉਪਕਾਰ ਵੱਡਾ।
ਦਿੱਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਵੀਂ ਤੂੰ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸੀ, ਸਾਡੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਕਰਜ਼ਾ ਤੇਰਾ ਭਾਰ ਵੱਡਾ।

* ਕਲਾਸ ਅਠਵੀਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਸੀਨੀ. ਸੈਕੰ. ਸਕੂਲ, ਕੁੱਤੀਵਾਲ ਕਲਾਂ (ਬਠਿੰਡਾ)।

ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

੮੦

ਮਾਰਚ ੨੦੦੯

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖ ਅਤੇ ਮਨਮੁਖ ਦਾ ਸੰਕਲਪ

—ਬੀਬਾ ਸਤਨਾਮ ਕੌਰ ‘ਰਾਹੀ’*

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਬੀਰ-ਰਸੀ ਪਰੰਪਰਾ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ‘ਵਾਰ’ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ‘ਵਾਰਣ’ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਵਰਣਿਤ ਕੀਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਉੱਚਿਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਈ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਢਾਡੀ ਸੂਰਬੀਰ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਿਫਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ, ‘ਵਾਰ’ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਵਾਰ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਦੀ ਵਸਤੂਗਤ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਬੀਰ-ਰਸੀ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਵਾਰਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ ਬਾਈ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕੀ ਵਾਰਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ, ਇਕ ਵਾਰ ਭਾਈ ਸੱਤੇ-ਭਾਈ ਬਲਵੰਤ ਜੀ ਦੀ ਹੈ। ਵਾਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਲੱਛਣ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦਾ ਜੱਸ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ, ਨਾਮ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਜੱਸ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਕਰਨ ਦਾ ਰਸਤਾ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਪੱਖਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਖਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਨੇਕੀ ਤੇ ਬਦੀ ਦੀ ਅਤੇ ਜਿੱਤ ਨੇਕੀ ਦੇ ਪੱਖ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹਰ ਧਰਮ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉੱਚਾ, ਸੁੱਚਾ, ਚੰਗਾ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਮਨੁੱਖ ਬਣਨ ਲਈ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਚੱਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਭਾਵ ਗੁਰੂ-ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਪਰ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨਮੁਖ ਦਾ ਭਾਵ, ਮਨਮਤੀਆ ਜਾਂ ਮਨ ਦੀ ਮਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਹੈ, ਜੋ ਸਦਾ ਗਿਆਨ-ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਸਵਾਦ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਮਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮਨਮੁਖ ਨੂੰ ਖਲਨਾਇਕ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਨਾਇਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਿਤਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖ ਅਤੇ ਮਨਮੁਖ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਜੀਵਨ ਇਕ ਉੱਚੇ ਤੇ ਸੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ਕ ਸੰਕੇਤ ਹੈ। ਇਹ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ

* ਖੋਜਾਰਥੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਹੈ। ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਰਗੁਣਾਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮਨਮੁਖ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘਾਈਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਲਿਸ਼ਕਾਰਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸਮਾਦੀ ਰਸ ਦੀ ਧੁਨਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖ ਪ੍ਰਭੂ-ਕਿਰਪਾ ਰਾਹੀਂ ਸੰਸਾਰਕ ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਮਨਮੁਖ ਮਾਇਆ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਅਸਲੀ ਪੂੰਜੀ ਨੂੰ ਗੁਆ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਮਨਮੁਖ ਦਾ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਉਲਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਨਮੁਖ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਸਰੀਰਕ ਭੋਗ-ਵਿਲਾਸਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਐਸ਼-ਇਸ਼ਰਤਾਂ ਵਿਚ ਜੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਝੂਠੀ ਦੁਨੀਆਂ ਜਾਂ ਅਸਥਾਈ ਖੁਸ਼ੀ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹਨ:

- ਸੋ ਲਗਾ ਸਤਿਗੁਰ ਸੇਵ ਜਾ ਕਉ ਕਰਮੁ ਧਰਿ॥ (ਪੰਨਾ ੫੧੯)

- ਰਾਮੁ ਜਪਹੁ ਵਡਭਾਗੀਹੋ ਜਲਿ ਥਲਿ ਪੂਰਨੁ ਸੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੫੨੪)

- ਧੰਨੁ ਸੁ ਜੰਤ ਸੁਹਾਵੜੇ ਜੋ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਪਦੇ ਨਾਉ॥ (ਪੰਨਾ ੯੫੮)

ਸੋ ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉੱਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਨਾਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਕੇ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁ: ਮਰਦੋ ਸਾਹਿਬ (ਹਰਿਆਣਾ) ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ

ਸ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਇੰਚਾਰਜ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਹਰਿਆਣਾ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮਰਦੋ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਮਿਤੀ ੨੬-੧-੦੯ ਦਿਨ ਸੋਮਵਾਰ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ੨੮ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਪਾਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਫ੍ਰੀ ਲਿਟਰੇਚਰ ਵੀ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ।

ਗੁ: ਸੀਸ ਗੰਜ ਪਾ:੯ਵੀਂ (ਹਰਿਆਣਾ) ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ

ਸ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਇੰਚਾਰਜ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਹਰਿਆਣਾ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੀਸ ਗੰਜ, ਪਾ: ਨੌਵੀਂ ਵਿਖੇ ਮਿਤੀ ੩੧-੧-੦੯ ਦਿਨ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ੫੮ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਪਾਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਹਰਿਆਣਾ ਵੱਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਪਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਭੇਟਾ ਰਹਿਤ ਕਕਾਰ ਅਤੇ ਲਿਟਰੇਚਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਪਸਾਰ ਲਈ ਵੱਡੇ ਸਾਧਨ ਜੁਟਾਵੇਗੀ- ਜਥੇ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ: ੦੨ ਫਰਵਰੀ- ਵਿੱਦਿਆ ਬਿਨਾਂ ਮਨੁੱਖ ਅਧੂਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇਸ਼, ਕੌਮ ਜਾਂ ਧਰਮ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਯੋਗਦਾਨ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਪਸਾਰ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਵਸੀਲੇ ਲਗਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਥਾਨਕ ਕਲਗੀਧਰ ਨਿਵਾਸ ਦੀ ਬੇਸਮੈਂਟ 'ਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਸ਼ਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਯੋਜਨਾ ਵਿੰਗ ਦੇ ਉਦਘਾਟਨ ਉਪਰੰਤ ਇਕ ਪ੍ਰੈਸ ਰਲੀਜ਼ 'ਚ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਬੀਤੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਵਿਚ ੧੩ ਦੇ ਕਰੀਬ ਉੱਚਪਾਏ ਦੇ ਸਕੂਲ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹਨ ਜੋ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਅੱਜ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਯੋਜਨਾ ਵਿੰਗ ਦੀ ਅਰੰਭਤਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਇੰਜੀ., ਡੀਨ ਅਕੈਡਮਿਕ, ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਡੀਨ ਅਕੈਡਮਿਕ, ਐਡਮਨਿਸਟਰੇਟਰ ਆਫੀਸਰ, ਫਾਇਨੈਂਸ ਆਫੀਸਰ,

ਅਕਾਊਂਟੈਂਟ ਆਪਣੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਟਾਫ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਕਰ ਸਕਣਗੇ।

ਇਸ ਮੌਕੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਿਆਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਨਵੇਂ ਉਸਾਰੇ ਗਏ ਇਸ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਯੋਜਨਾ ਵਿੰਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਾਰੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਆਧੁਨਿਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਸਹਿਤ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਣਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਉੱਚ-ਪੱਧਰੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਤੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਜਾਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਚਾਲੂ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਦਲੀਵਾਲ, ਸਬ-ਆਫਿਸ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ ਸ਼ਾਹਬਾਦ ਮਾਰਕੰਡਾ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਡਾ. ਸ.ਬੀ.ਐੱਸ. ਆਦਿ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ।

ਰੈੱਡ ਕਰਾਸ ਵੱਲੋਂ ਆਯੋਜਿਤ ਕੈਂਪਾਂ 'ਚ ਭਰਾਤਰੀ ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ-ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ੦੪ ਫਰਵਰੀ-ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਵਿੱਦਿਆ ਤੇ ਸਿਹਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੀ

ਅਹਿਮ ਪੁਲਾਘਾਂ ਪੁੱਟੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਕਾਦਮਿਕ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬੁੱਧੀ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਭਾਸ਼ਨ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗਤਾ, ਕੁਇਜ਼, ਡਰਾਇੰਗ, ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵੀ ਕਰਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰੈਡ ਕਰਾਸ ਵੱਲੋਂ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਦਲੀਵਾਲ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗਰਲਜ਼ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਟਾਊਨ ਹਾਲ ਨੂੰ ਇੰਡੀਅਨ ਰੈਡ ਕਰਾਸ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵੱਲੋਂ ‘ਮਾਡਲ ਰੈਡ ਕਰਾਸ ਸਕੂਲ’ ਚੁਣਨ ‘ਤੇ ਅੱਜ ਇਸ ਦੇ ਉਦਘਾਟਨੀ ਸਮਾਗਮ ਉਪਰੰਤ ਜੁੜੇ ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕੀਤਾ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੈਡ ਕਰਾਸ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਰੈਡ ਕਰਾਸ ਵੱਲੋਂ ਆਯੋਜਿਤ ਕੈਂਪਾਂ ਦੌਰਾਨ ਜਿੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ‘ਚ ਆਪਸੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਵਧਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਸੂਬੇ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਪੰਜਾਬ ਰੈਡ ਕਰਾਸ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਸੂਬਾ

ਸਕੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਵੀ.ਕੇ.ਪੁਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਸਕੂਲ ਵੱਲੋਂ ਰੈਡ ਕਰਾਸ ਕੈਂਪਾਂ ਸਮੇਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਸਦਕਾ ਹੀ ਇੰਡੀਅਨ ਰੈਡ ਕਰਾਸ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵੱਲੋਂ ‘ਮਾਡਲ ਰੈਡ ਕਰਾਸ ਸਕੂਲ’ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਕੂਲ ਦਾ ਸਟਾਫ਼ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਦਾ ਲਾਹਾ ਲੈ ਸਕਣਗੇ ਤੇ ਹੋਰ ਲੋੜਵੰਦ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਣਗੇ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ. ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਮੌਜੂਦ ਸਨ।

ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ‘ਮਾਡਲ ਰੈਡ ਕਰਾਸ ਸਕੂਲ’ ਵਜੋਂ ਚੁਣੇ ਗਏ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਇੰਡੀਅਨ ਰੈਡ ਕਰਾਸ ਫਸਟਏਡ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਇਕ ਫਸਟਏਡ ਬਾਕਸ ਅਤੇ ਇਕ ਬੈਂਡ ਮੁਹੱਈਆ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਇਕ ਟੀਚਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ‘ਫਸਟ ਏਡ’ ਤੇ ਹੋਮ ਨਰਸਿੰਗ ਦੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ, ਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਮੈਡੀਕਲ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ ਇੰਚਾਰਜ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਰੈਡ ਕਰਾਸ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਵਰਲਡ ਰੈਡ ਕਰਾਸ ਡੇ, ਭਾਈ ਘਨੱਈਆ ਜੀ ਡੇ, ਐਚ.ਆਈ.ਵੀ. ਡੇ ਅਤੇ ਅਵੇਰਨੈਸ ਲਈ ਕੈਂਪ ਆਦਿ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੈਂਪਾਂ ‘ਚ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਲਈ ਮਾਡਲ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਰਗਰਮੀਆਂ

ਸਿੱਖ ਵਿਰਸਾ ਸੰਭਾਲ ਮੁਹਿੰਮ ਦੇ ਤਹਿਤ ਹਲਕਾ ਭਗਤਾ ਭਾਈ ਕਾ (ਬਠਿੰਡਾ) ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥਾ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਮੁੱਖੀ ਜਥੇਦਾਰ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਵਿਰਸਾ ਸੰਭਾਲ ਮੁਹਿੰਮ ਦੇ ੨੫ਵੇਂ ਗੇੜ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਮਿਤੀ ੧੮ ਤੋਂ ੨੭ ਜਨਵਰੀ ਤਕ ਹਲਕਾ ਭਗਤਾ ਭਾਈ ਕਾ (ਬਠਿੰਡਾ) ਵਿਖੇ ਕਰਵਾਏ ਗਏ। ਪਹਿਲਾ ਸਮਾਗਮ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਗੁਮਟੀ ਕਲਾਂ ਵਿਖੇ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਸਮਾਗਮ ਪਿੰਡ ਭਾਈ ਰੂਪਾ, ਜਲਾਲ, ਗੁਰੂਸਰ, ਹਮੀਰਗੜ੍ਹ, ਬੁਰਜ ਥਰੋੜ, ਬੁਰਜ ਲੱਧਾ, ਸਿਰੀਏ ਵਾਲਾ, ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ੨੭ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਸਮਾਗਮ ਪਿੰਡ ਭਗਤਾ ਭਾਈ ਕਾ (ਬਠਿੰਡਾ) ਵਿਖੇ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਸ-ਦਿਨਾ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ਹਰ ਦਿਨ ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸਵੇਰੇ ੯ ਵਜੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਸਜਾ ਕੇ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਥੇਦਾਰ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ, ਇੰਚਾਰਜ ਮਾਲਵਾ ਜ਼ੋਨ ਸ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਮਿਠੜੀ, ਨਿਗਰਾਨ ਸ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬਾਦੀਆ, ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪੰਚ, ਸਰਪੰਚ ਅਤੇ ਲੋਕਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸ਼ਿਰਕਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਭਾਈ ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਕੁਲਰਾਜ ਸਿੰਘ ਵੱਲਾ, ਭਾਈ ਤਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਾਦੀਆਂ, ਭਾਈ ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ ਆਗੂਆਂ ਦਾ ਜਥਾ ਪੂਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਖਿਲਾਫ਼ ਲਾਮਬੰਦ ਹੋਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੁੱਜੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਭਾਈ ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਰਸ-ਭਿੰਨਾ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਢਾਡੀ ਭਾਈ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਮਿਠੜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਢਾਡੀ-ਵਾਰਾਂ ਸੁਣਾ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਸ-ਦਿਨਾ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ੧੫੦੭ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕੀਤਾ, ੨੫੩੦ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕੇਸ ਰੱਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਲਿਆ, ੨੬੦ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਸੇਵਾਦਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੌਂਪੀ ਗਈ ਅਤੇ ੧੪੦ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਾ-ਛੱਡਣ ਲਈ ਮੁਫਤ ਇਲਾਜ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਮੈਡੀਕਲ ਹਸਪਤਾਲ ਵੱਲਾ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਵਿਖੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਨਸ਼ਾ-ਛੁਡਾਊ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਮੁਫਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ੨੩੦ ਡੇਰਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਪਰਵਾਰਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ 'ਚ ਜਥੇਦਾਰ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਸਿਰੋਪਾਉ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ 'ਚ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਕੀਤੀ।

ਦਸ-ਰੋਜ਼ਾ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੁੱਜੇ ਪੰਜ

ਪਿਆਰੇ ਸਾਹਿਬਾਨ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਾਉਂਦੇ ਰਹੋ। ਹਰ ਪਿੰਡ 'ਚੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਭਾਰੀ ਸੰਖਿਆ 'ਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕੀਤਾ। ਸਮਾਗਮ ਦੌਰਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ:ਪ੍ਰ:ਕਮੇਟੀ) ਵੱਲੋਂ ਭੇਟਾ ਰਹਿਤ ਕਕਾਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਤੇ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਲਿਟਰੇਚਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਭਗਤਾ ਭਾਈ ਕਾ ਤੋਂ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਸਾਬਕਾ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਯੋਜਨਾ ਬੋਰਡ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਸ. ਸਿਕੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਲੂਕਾ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਬੀਬੀ ਸੁਰਜੀਤ ਕੌਰ, ਐਡੀਸ਼ਨਲ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਸੀਵਰ ਡਾ. ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ, ਮੈਨੇਜਰ ਸ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾ, ਸ. ਤਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮੀਡੀਆ ਸਹਾਇਕ, ਜਥੇਦਾਰ ਫੁਮਣ ਸਿੰਘ, ਧਰਮੀ ਫੌਜੀ ਭਾਈ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮੇਜਰ ਸਿੰਘ ਡੇਮਰੂ, ਭਾਈ ਕਾਬਲ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮੁਖਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸੁਲਤਾਨਵਿੰਡ, ਭਾਈ ਸੈਵਕ ਸਿੰਘ ਚੰਗਿਆੜਾ, ਭਾਈ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਬੱਚੀਵਿੰਡ, ਭਾਈ ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਇਸਰੀ, ਭਾਈ ਸਿਕੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ।

ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੂਚਨਾ

ਜੁਲਾਈ ੨੦੦੫ ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਲੇਖ “ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਸੂਰਬੀਰ ਪ੍ਰਵਾਨਾ - ਸ. ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ” ਵਿਚ ਸ. ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਦਾ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਸ਼੍ਰੋਤ-ਪੁਸਤਕਾਂ ‘ਪੰਜਾਬ ਕੋਸ਼’, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ‘ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ’ ਲੇਖਕ ਜੇ. ਐੱਸ. ਗਰੇਵਾਲ ਸਾਬਕਾ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਹ.ਕ.ਪੁਰੀ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਨੇੜੇ ਸੁਨਾਮ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਬਾਰੇ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਨਿੱਜੀ ਵ ਜਾਤੀ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸੁਨਾਮ ਨਿਵਾਸੀ ਸ. ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਐਡਵੋਕੇਟ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਹੀਦ ਦੇ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਬਾਰੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਸੁਨਾਮ ਦੀ ਸਿਵਲ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਇਕ ਦੀਵਾਨੀ ਮੁਕੱਦਮਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਹੀਦ ਦਾ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥ ਹੈ। ਅਦਾਰਾ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਵਿਵਾਦ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਪਾਠਕ ਸ਼ਹੀਦ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਸੁਨਾਮ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਦਾਰਾ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਜੁਲਾਈ ੨੦੦੫ ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਉਪਰੋਕਤ ਲੇਖ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਦਾ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਸੁਨਾਮ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣ।

—ਸੰਪਾਦਕ

ਗੋਲਡਨ ਆਫਸੈੱਟ ਪ੍ਰੈਸ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਾਮਸਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਲਈ ਸ. ਹਰਬੋਅੰਤ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਤੇ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਨੇ ਛਪਵਾ ਕੇ ਦਫ਼ਤਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ।

ਮਿਤੀ ੫-੦੩-੨੦੦੯